

47039

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TİCARET MERKEZLERİNİN TARİHSEL EVRİMİ
VE İSTANBUL ESKİ KENT ÇARŞILARINDAN
BEYOĞLU AKSİNİN İNCELENMESİ**

Mimar Elif Yeşim ÖZGEN
F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı
Mimari Tasarım Programında Hazırlanan
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. Aydın KUNT

İSTANBUL, 1995

İÇİNDEKİLER

• ÖZET	v
• SUMMARY	vi
• AMAÇ, KAPSAM, YÖNTEM	viii
I. GİRİŞ	1
II. BÖLÜM	2
OSMANLI KENTİNE KADAR KENT BÜTÜNÜNDE TİCARETİN YERİ	3
II.1 Mezopotamya Kenti	6
II.1.1 Mekansal Yapı	6
II.1.2 Ticaretin Oluşumu	9
II.2. Mısır Kenti	11
II.2.1 Mekansal Yapı	11
II.2.2 Ticaretin Oluşumu	14
II.3. Küçük Asya (Anadolu) Kenti	16
II.3.1 Mekansal Yapı	16
II.3.2 Ticaretin Oluşumu	18
II.4. Yunan Kenti	19
II.4.1 Mekansal Yapı	19
II.4.2 Ticaretin Oluşumu	22
II.5 Roma Kenti	24
II.5.1 Mekansal Yapı	24
II.5.2 Ticaretin Oluşumu	28
II.6. Bizans Kenti	31
II.6.1 Mekansal Yapı	31
II.6.2 Ticaretin Oluşumu	34
III. BÖLÜM	
OSMANLI KENTİNDE TİCARETİN YERİ	39
III.1 Osmanlı Devleti	40
III.2 Ticaretin Oluşumu	41
III.3. Osmanlı Kentinin Mekansal Yapısı Ve Ticaretin Yeri	45

III.4	Osmanlı Kentinde Çarşının Konumu	46
III.4.1	Önemli Osmanlıkent Çarşıları	50
III.4.1.1.	Bursa Kent Çarşısı	50
III.4.1.2	Edirne Kent Çarşısı	52
III.4.1.3	Kayseri Kent Çarşısı	54
III.4.1.4	Ankara Kent Çarşısı	55
III.4.1.5	İstanbul Kent Çarşısı	59

IV. BÖLÜM

	İSTANBUL ESKİ KENT TİCARET MERKEZLERİ	65
IV.1	İstanbul Kenti	66
IV.2.	Ticaretin Oluşumu	72
IV.3.	İstanbul Eski Kent Ticaret Merkezlerinden Eminönü Ve Galata (Beyoğlu) Bölgeleri	75
IV.3.1	Eminönü Bölgesi	75
IV.3.1.1	19.Yüzyıla Kadar Eminönü Bölgesinin Tarihi Gelişimi Ve Mekansal Yapısı	75
IV.3.1.2	Eminönü Bölgesi Ticari Dokusu Ve Yapıları	82
IV.3.1.2.1	Mevcut İstanbul Hanları	86
IV.3.1.3	Eminönü Bölgesi Günümüz Kullanımı	88
IV.3.2	Galata (Beyoğlu) Bölgesi	92
IV.3.2.1	19.Yüzyıla Kadar Galata (Beyoğlu) Bölgesinin Tarihi Gelişimi Ve Mekansal Yapısı	92
IV.3.2.2	19.Yüzyıl Galata (Beyoğlu) Bölgesi	96
IV.3.2.3	20.Yüzyıl Galata (Beyoğlu) Bölgesi	101
IV.3.2.4	Galata (Beyoğlu) Bölgesi Ticari Dokusu Ve Yapıları	103
IV.3.2.4.1	Beyoğlu Pasajları	105
IV.3.2.5	Galata (Beyoğlu) Bölgesi Günümüz Kullanımı	106

V. BÖLÜM		107
	ESKİ KENT ÇARŞI DOKULARININ GELİŞİM SÜRECİ VE KORUMA İLKELERİNİN BEYOĞLU ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ	108
V.1	Beyoğlu Çarşısı Dokusu Paralelinde Eski Kent Dokularının Korunması Sorunu	109
V.2	Eski Kent Dokularının Korunması Gerekliliği Ve Yöntemlerinin Seçimi	112
V.2.1	Korumanın Gerekliliği Ve İşlevi	112
V.2.2	Eski Kent Dokularında Uygulanacak Koruma Yönteminin Belirlenmesi Ve Seçenekler	115
V.3.	Beyoğlu Bölgesi İçin Uygulanabilecek Koruma Müdahalesi İlke Ve Önerileri	118
V.3.1	Turizm Kapsamlı Bir Koruma Projesinin Beyoğlu Örneğinde İncelenmesi	122
V.3.1.1	Beyoğlu (Pera)-Galata Turizm Gelişim Projesinin İncelenmesi	122
V.3.1.1.1	Proje Alanının Belirlenmesi Ve Bölgelerin Saptanması	122
V.3.1.1.2	Saptanan Bölgeler İçinde Beyoğlu'nun Sınırlarının Bulunduğu III. Ve IV. Bölgelerin İncelenmesi	123
V.3.1.1.2.1	III.Bölge Mevcut Durum Ve Öneriler	123
V.3.1.1.2.2	IV.Bölge Mevcut Durum Ve Öneriler	127
V.3.1.2	Beyoğlu-Galata Turizm Gelişim Projesi Bölgelere Göre Toplam Yatak Kapasitesinin Belirlenmesi	133
	KAYNAKLAR	139
	EKLER	143
	ÖZGEÇMİŞ	143

ÖZET

Çalışma beş bölüm olarak ele alınmaktadır.

I.Giriş Bölümünde, konuyu seçmenin nedenleri açıklandıktan sonra;

II.Bölümde, kentin doğuşu, gelişimi ve ticaretin katılımı ile kent mimarisinin biçimlenişinin görülmesi amaçlanmış, Antik mezopotamya kentinden günümüz İstanbul'unu oluşumunda büyük katkısı olan Bizans kentine kadar olan dönem, genel kent oluşum ilkelerini tanımlayan şematik mçkent planları aracılığı ile açıklanmaya çalışılmıştır.

III.Bölümde, Osmanlı Devletinin kuruluşu, gelişmesi, sahip olduğu siyasi ve sosyal yapı ve tüm bu özellikler çerçevesinde oluşan ticari kimliği ve oluşturduğu kent mimarisinin görülmesi amaçlanmış, önemli Osmanlı kent çarşıları aracılığıyla, ticaretin Osmanlı kentinde nasıl biçimlendiği açıklanmaya çalışılmıştır.

IV.Bölümde, İstanbul; kent kimliğini, gelişim ve değişimini, ticari ve sosyal yapısı ile bu etkiler altında oluşan ticaret merkezlerinin görülmesi amaçlanmış, Eminönü ve Galata semtleri çarşı dokularının, İstanbul kentindeki yer alış nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır.

V.Bölümde Eski kent çarşı dokularının gelişim ve değişimini, zaman içinde oluşan farklı yaşam biçimlerinin getirdiği farklı kullanımları ve beraberindeki bozulmaları; bu nedenle uygulanması gerekli koruma ilkelerinin görülmesi amaçlanmış, İSTANBUL-BEYOĞLU örneği aracılığı ile uygulanan ve uygulanacak koruma ilkeleri ve yeni tasarım önerileri tartışılmaya çalışılmıştır.

SUMMARY

THE HISTORICAL EVOLUTION OF SHOPPING AREAS AND BEYOĞLU-İSTANBUL EXAMPLE AS AN OLD CITY SHOPPING AREA

Although shopping districts have change their form and character and their influence on the evolution of spatial organization of the city, it's a fact that retail shopping has always been a part of pedestrian use. And it's continuation depends on the free circulation of the pedestrian and socio-cultural activities on the street.

As a peculiarity of the city in the pre-industrial era, shopping districts were the prior elements with civil and religious buildings that have shaped the centers which were also the prestige of the city.

The industrial revolution and the increase of population in the 19th century, have changed economic relationships, social structure and the physical order of the city. Through the industrialization, the cities have established and so the shopping districts have changed.

Because the shopping streets either lost their character in the old city or changed into contemporary shopping centers in the suburbs without liveliness, a lot of studies have been done recently to regain the activity in the old city or in the suburbs by pedestrization like the example of "AGORA" in ancient Greece.

The process in our country with the increase of population and industrialization, caused a rapid change in metropolitan regions without a planning policy and organization respecting the context of the region.

The first chapter of the thesis is a historical approach starting with the early stages of the cities and commercial characteristics, from ancient Mesopotamia to the Byzantion İstanbul with analytic schemes of city shapes.

The second chapter analyzes the settlement and development stages of Turkish cities through the Ottoman period as a commercial character and it's relation to the physical structure, the reflection of peculiar changes of the socio-cultural structure on spatial organization.

In this frame, the third chapter aims to investigate the characteristics of

İstanbul thorough the aspects of the previous chapter. Also It's tried to be described why EMINÖNÜ and GALATA have taken an important place in the history of the city as shopping district.

The fourth chapter analyzes the historical shopping districts, their spatial changes coming with the different types of life styles and usage. The destroy and corruption in these shopping districts is the main problem which is tried to be discussed in this study. Beyoğlu as a case study area, has been choosen because of it's 19th century character and shopping tradition. Through this example, an extent touristic conservation plan and a set of criterias which thought that can guide for new design processes, are tried to be given at the end.

AMAÇ, KAPSAM, YÖNTEM

Eski İstanbul kent ölçeğinde çarşı ve pazar geleneği, iki farklı alter-kültür görünümünü sunmaktadır. Bunlardan ilki EMİNÖNÜ-Kapalıçarşı (doğu) hattı, diğeri ise GALATA-Taksim (batı) hattıdır.

Doğu ve batı uygarlıklarının tarih içindeki gelişimleriyle oluşan bu iki ana hat, günümüz İstanbul'unda da bir sentez oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı söz konusu sentezin açılımıyla, eski kent çarşı dokularının, günümüz koruma ve işlevlendirme ilkelerinin, BEYOĞLU Semt ölçeğinde irdelenmesidir.

Çalışmanın kapsamı belirlenen koruma ve işlevlendirme ilkelerinin en belirgin görüldüğü, BEYOĞLU semt ölçeği ile sınırlanmaktadır.

Bu amaçla İstanbul'un oluşumunu etkileyen Galata ve Eminönü ticaret bölgelerinden, 19 yy. Avrupa etkisini taşıyan Taksim-Galata Kültür-ticaret aksı inceleme alanı olarak seçilmiştir.

Bu doğrultuda;

- Ticaretin tarihsel gelişimi ve bu süreç içerisinde 'kent mekan' oluşumlarına etkileri
- Osmanlı kentlerinde ticaretin yeri ve biçimlenişlerinin analizi
- İstanbul kentinde ticaretin kentin oluşumuna etkisi ve eski kent çarşılarının incelenmesi
- 19.yy.dan günümüze BEYOĞLU semti sosyal yaşamındaki değişimlerin, çarşı mekanlarına etkisi, koruma sorunları ve alternatif çözümlerin üretilmesi hedeflenmektedir.

Bu çalışmada araştırma teknikleri olarak :

- Konuya ilişkin farklı uzmanlık alanlarındaki kişiler ile görüşmeler yapılarak yaklaşımları değerlendirilmiştir.
- Özellikle I.Bölümün oluşturulmasında yardımcı döküman olarak, değişik bilim dalarındaki Doçentlik, Doktora ve Yüksek lisans tezlerinden yararlanılmıştır.
- Çalışma literatür araştırması ile genişletilmiştir.
- Harita, fotoğraf, gravür ve benzeri görsel dökümanlardan yararlanılarak her bölümün sonunda grafiksel bir özet oluşturulmasına çalışılmıştır.

I. BÖLÜM GİRİŞ

Bu çalışma, eski çağlardan günümüze kadar alışveriş bölgelerinin, kent makroformu üzerindeki etkinliğinin değişmiş olmasına karşın, perakende ticaretin her zaman yaya ölçeği ve kullanımına ilişkin bir eylem olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Bunun yanısıra, alışveriş dokularında canlılığın, yayaların özgür dolaşımı ve sosyo-kültürel etkinliklerine dayalı olduğunu göstermektedir.

Endüstri Devrimine kadar "Sanayileşmemiş kent" in bir özelliği olarak, alışveriş alanları, politik ve dini kurumlarla beraber kent merkezlerinin şekillenmesinde etkin olmuş ve çoğunlukla prestijli merkezi alanlarda yer seçmişlerdir.

19.yy. da, Endüstri Devrimine bağlı olarak kent merkezindeki dönüşümler ve teknolojik gelişmeler sonucunda alışveriş alanlarının morfolojisinde değişiklikler meydana gelmiştir. 19.yy. sonunda otomobil ve gökdelenin ortaya çıkışı kent merkezlerinin profilinde değişiklikler yaratmıştır.

20.yy. da merkezi iş alanındaki dikey gelişim ve artan araç sayısının sonucu olarak kent merkezlerinde ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, ticaret alanlarının canlılığını arttırmak için Amerika'da banliyölerde alışveriş merkezleri, Avrupa da ise kent merkezlerinde yayalaştırma projeleri ortaya çıkmıştır. Her iki durumda da ortak olan nokta, tıpkı eski çağlardaki agora örneğinde olduğu gibi "yayaların serbest dolaşımını" sağlayarak canlı alışveriş merkezleri yaratmaktır.

Doğu ve Batı medeniyetlerinin üstüste kurgulandığı, İstanbul eski kent merkezinde bulunan çarşı (alışveriş) alanlarının gösterdiği gelişim ile değişimi Eminönü ve Beyoğlu örnekleriyle görebiliriz, buna bağlı olarak, daha küçük ölçekte, Avrupa kent merkezi örneklerine benzer bir uygulama olan Beyoğlu-İstiklal Caddesi yayalaştırma projesinde günümüz kullanımındaki yeri kendini göstermektedir.

II.BÖLÜM

Kentin doğuşu, gelişimi ve ticaretin katılımı ile kent mimarisinin biçimlenişinin görülmesi amaçlanan bu bölümde, Antik Mezopotamya kentinden İstanbul'u oluşturan Bizans kentine kadar olan dönem, genel kent oluşum ilkelerini tanımlayan şematik kent planları aracılığı ile açıklanmaya çalışılmıştır.

II.BÖLÜM OSMANLI KENTİNE KADAR KENT BÜTÜNÜNDE TİCARETİN YERİ

Varoluşundan günümüze, doğaya karşı zorlu bir yaşam savaşı veren insanoğlu, binlerce yıllık göçebe yaşamdan sonra, ilk kez Neolitik (Cilali Taş) çağda bu savaşta üstünlük sağlamaya başlamıştır. Bazı hayvan ve bitki türlerini evcilleştirmeyi başararak "üretim" aşamasına gelmiş ve yerleşik düzene geçerek tarihinde ilk kez kendine kalıcı bir çevre düzeni kurmuştur. Böylesine bir değişim, tarihte, ilk topluluktan uygar topluma gelişin en büyük ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Osten, C. 1990).

Gordon Chimd'a göre '...Kuzey Avrupa tundra ve buzul tabakası iken, Afrika ve Orta Asya, tarım sayesinde buğday ve arpaya dönüştürülen yabani otların ve ehlileştirmek için uygun koyun ve sığırların bulunduğu bölgeler idi (Korn, A. 1953).

Bu evrimlerin olduğu bölgeler, kültürün beşikleri alivyonlu dört ırmak bölgesi :MISIR, MEZOPOTAMYA, HİNDİSTAN VE ÇİN'dir. İlk kasabalardan şehirlerin oluşumuna kadar olan dönemdeki en iyi örnekler Balkanlar, Mısır ve Himalayalar'a uzanan alanda bulunur (Korn, A. 1953).

Bu kemerin 'Verimli Hilal olarak adlandırılan batı bölümü Mısır'dan Palestin'e ve Syria'dan Eupharates ve Tigris'in ağzına uzanır (Eski Sümer). Burada Kentin doğuşunu başlangıcından beri tüm gelişim safhalarıyla izleyebiliriz (Korn, A. 1953).

Tarihin en ilkel kavimlerinde ticaret eylemi mal değiş-tokuşuyla başlamıştır. Önceleri armağanlar sunmak ve karşılığını ziyadesiyle almak, dinsel-büyüsel törenlerin bir parçasını oluşturmuştur (Sedillot, R.1983).

Ürün verip, karşılığını belli bir süre sonra almak giderek düzenli bir alışverişe dönüşmüş, bu eylem sırasında pazarlık edecek kişilerin karşı karşıya gelmesi ticaretin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Alışveriş sırasında mal ve can güvenliğinin sağlanması için korunmalı bir yer gereksinimi doğmuş ve eylemin sağlıklı yürütülebilmesi için belli kurallar ortaya çıkmıştır. Kimi yerde değiş tokuş alanı bir duvarla çevrilmiş, bu alana silahlı girmek ve kavga çıkarmak yasaklanmıştır. Denetimi ve haksızlıkları

önlemek, bugünkü rahiplere eşdeğer dini kişilerce üstlenilmiştir.

Başlangıçta belli bir zamana bağlı olmayan bu toplanmalar, yavaş yavaş güneşin ve ayın durumuna göre düzenli bir şekilde tekrarlanır duruma gelmiştir. Böylece ticari buluşmalar belirli günlerde yoğunlaşmaya ve yaşam bu düzene uymaya başlamıştır.

Balta girmemiş ormanların açıklık yerinde, armağanların törenle değiş-tokuş edildiği günlerden bu yana pek çok değişiklik olmuş, ancak ticaret, insan yaşamındaki öneminden hiçbir şey kaybetmemiştir. İnsanlar bu sayede birbirleriyle barış koşulları içerisinde karşılıklı yararlar sağlayan ilişkilere girmişler, kazanç amacıyla yurtlarından çok uzak mesafelere gitmişler, taşıma aracı için yeni teknolojiler geliştirmek zorunda kalmışlardır.

Para biriminin henüz gelişmediği çağlarda ya da yörelerde, ticaret kolektif bir eylem olarak kabilelerin, giderek devletin denetiminde yürütülmüştür.

Örneğin Mısır'da Firavun tanrı-kral özelliğinin yanısıra tek üretici-satıcı ve alıcı konumundaydı. Halk onun memuru ve topraklarının işleyicisi durumundaydı. Mısır topraklarının ürünü Firavunun memurlarınca tüketici arasında bölüştürülüyordu. Bu kurumlaşma pek çok elemanı; deneticiyi, yazıcıyı, amiri vb. gerektiriyordu ve babadan oğula miras yoluyla geçen bir iş bölümüydü. Bu çark içerisinde küçük bir balıkçı aslında devlet memuruyken, kendi hesabına birkaç balığı satma olanağını bulabiliyordu ve böylece serbest ticarete benzer hareketler oluşmaya başladı.

Kentlerde ilk kez alışveriş sokaklarının doğması bu aşamada ortaya çıkmaktadır. Özel girişimciler bu sokaklarda hasırların üzerinde, sepetler içinde, devletçe örgütlenmiş ticaretin örtüsü altında, serbest ticarete başlamışlardır.

Özellikle halkın tapınaktaki ayin için biraraya toplanması alışveriş için önemli bir fırsat olarak algılanmış, pazar yeri bu zamanlarda büyük hareket kazanmıştır.

Alıcı ve satıcının devlet denetiminde olması, serbest davranma özgürlüğünün bulunmaması, uzun süre para birimine gerek duyulmamasına neden olmuştur.

Nil'in bereketi sayesinde dış dünyaya başvurmak gereğini duymayan Mısır'ın ve dini yüzünden yabancılardan soyutlanmış İsrail'in kapalı ekonomileri nedeniyle para birimine çok geç kavuşmalarına karşın çevreyle yoğun ilişkiler içerisinde olan Mezopotamya uygarlıkları erken dönemlerden beri para karşılığı alışveriş yapmaktaydılar. Para biriminin yanısıra alışveriş olanaklarını teşvik eden ve güçlendiren borç verme, rehin, faiz, bankacılık, senet ilişkilerini de geliştirmişlerdir.

Kentler üretim ve pazar niteliklerine göre ihtisaslaşmış konumlara

erişmişlerdi. Örneğin; Hindistan'ın Harppa Kenti, M.Ö. 2800 yıllarında ülkenin tahıl ambarı durumundaydı ve yakın ilişki içerisinde olduğu Mahenco Daro'da pazar yeriydi. Bu pazar kentinde karşılıklı dükkanların sıralandığı ve düzenli döşeme dokusuna sahip dört cadde, bir meydanda odaklaşmaktaydı.

Eski Yunan uygarlığında ise, kırsal kesimde değiş tokuş ticareti sürerken, kıyılarda ve adalarda para birimi pazara güçlü bir atılım hızı vermiştir. Yunan kentlerinin önemli bir ögesini oluşturan "agora"lar, caddelerde yapılan küçük alışverişe oranla, pazar zamanları çok hareketli bir ticarete sahne olmuştur. Sebze, meyve, yağ, peynir, baharat, et-balık, şarap, eskici-antikacı, kitapçı pazarları birbirlerinden paravanlarla ayrılmakta bir çan sesiyle açılıp kapanmaktadırlar. Kent yönetimi, denetim ve belirli kurallar sağlamaktadır. Pazar yerleri özellikle dini törenlerin yapıldığı günlerde, bayramlarda, şenliklerde ve spor şöenlerinde hareket kazanırdı. Çevre kentlerden gelen kişiler, tüccarlar alışveriş nüfusunu büyük ölçüde arttırmaktaydı.

Batı'nın zenginliği ve lüksü, Doğu'nun mallarına olan ilgiyi arttırmış, Çin'in ipeği ve porseleni altından daha kıymetli değerler olmuşlardır. Tüccarlar bu mallar için uzun ve zahmetli yolculukları göze almışlardır. İpek yolu, gemi yolu ile başlayıp, Antakya'ya dek sürmüş, Suriye Çölü aşılarak Fırat nehrine, buradan Part Ülkesi ve Baktirya üzerinden, Pamir Yaylasına ulaşılmış, Gobi Çölü aşılarak Çin Seddi'ne varılmıştır. Kara yolunda kervancılık Akdeniz'den Keşmirin kuzeyindeki Taşkule'ye dek Suriyelilerce, buradan ileriye ise Çin'lilerce yapılmaktaydı. Bu noktada mal değiş tokuşu yapıldı.

Batı uygarlıklarındaki pazar kültürü Çin'de de oluşmuştu, burada Batı'da olduğundan da fazla, tüccarlık hor görülmeğe, tüccarlar zaman zaman kentten kovulmaya dek giden zorlamalara maruz kalmaktaydılar. Pazar yerlerinin örgütlenmesi ve denetimi kent idaresince yapılmakta, hemen tüm kentlerde pazar meydanları, kent yöneticisinin sarayının kuzeyinde, kare biçiminde bir alanda yer almaktaydı. Üç değişik zamanda üç ayrı ticaret yapılmaktaydı. Bunlar, sabahleyin toptan ticaret, öğleden sonra civar köylerin alışverişleri, akşam üzeri ise perakende ticaret idi. Pazar, yöneticisinin meydan ortasında bayrak sallamasıyla açılır, tahıl, cam ve porselen, metal ve köle ticaretine göre bölümlere ayrılırdı.

Belirli kentlerin yoğun ticarete sahne olması, geçici ve açık pazar yerlerinin yanısıra sabit ve yapılanmış ticaret mekanlarına olan gerekliliği doğurmuştur. Alıcının mallara kolayca erişmesini sağlamak ve aynı zamanda zanaatkarların çalışma yöntemlerini izlemek zorunluluğu, işyerlerini dışa dönüklüğe yöneltmiş, sokak mekanı ve dükkan, birbirlerini tamamlayan ögeler olmuşlardır. Ticaretin oluşumu ve gelişmesindeki önemli etkenler; coğrafi konumu, çevre ile ilişkileri ve o bölgenin sahip olduğu sosyal, kültürel, dinsel yapı olmuştur.

II.1. MEZOPOTAMYA KENTİ

II.1.1. MEKANSAL YAPI

Tarihte ilk uygarlığın MÖ.5000 yıllarında Sümer adı verilen Dicle ve Fırat ırmakları arasındaki Aşağı Mezopotamya'da ortaya çıktığını görüyoruz (Osten, C. 1990).

Aşağı ve Yukarı Mezopotamya olarak ikiye ayrılan bölgenin, Dicle ve Fırat nehirlerinin birbirlerine en yakın oldukları bölgeden, İran körfezine kadar olan bölgeye AŞAĞI MEZOPOTAMYA veya KALDE, Kuzeyine AKKAD, Güneyine SİNEAR, doğusuna ise ELAM denir. KALDE'nin kuzeyinde kalan ve güneydoğu Toroslara kadar uzanan bölgeye de YUKARI MEZOPOTAMYA denir (Büyük Tarih Atlası)

Mezopotamya'ya ilk önce, MÖ 400 yıllarında Samiler ve Orta Asya'dan göç eden kavimlerin bir kısmı yerleştiler. Mezopotamya'nın SİNEAR kesimine yerleşen kavime SUMERLER denir (Büyük Tarih Atlası)

Mezopotamya imparatorluk serleri ve konutları, Dicle ile Fırat nehirlerinin bulunduğu vadi üzerinde yerleşmiştir. Yerleşim formları bu arazi yapısına bağlı olarak oluşmuştur (Çubuk, M. 1978)

Herbir yerleşme, birçok düşmana karşı çeşitli takviyelerle korunmuştur. Muhteşem saray ve mabetler kente hakim olmuş ve insanlar batıl inanç hakimiyetinin gölgesinde kent hayatını sürdürmüştür. Tüm antik çağ devletlerinde olduğu gibi, bu bölgede de din kente biçim kazandıran en önemli etken olmuştur (Çubuk, M. 1978)

Kentin oluşumundaki diğer bir faktör ekonomik durumdu. Antik devirde geçerli olan zenaat, kenti bölgelere ayırıyordu. Zenaat ustalığına göre orta veya yüksek dereceli halk tabakası belirlenerek kent bölgeleri biçim kazanıyordu.

Kalıntıların ortaya koyduğuna göre, yerleşme merkezleri tuğladan yapılmış surlarla çevrelenmiştir. Bu alan içinde ekim arazileri, hayvan besleme alanları ve serbest açık alanların bulunduğu sanılmaktadır. Kentler kamışlarla çamurdan yapılmış kubbeli evlerden meydana gelmişti (Çubuk 1978).

Bellibaşlı SÜMER ve AKAD şehirleri olan Eridu, Uruh, Ur, Kageş, Larsa, Umma ve Nippur'da genellikle kent oval formda, yollar birbirine dik, merkezde ise mabet ve saraylar bulunmaktadır. Mabedin duvarları dikdörtgen olup mabet saray ve konutlarda avlu çok kullanılmıştır (Ulusoy, B.1985).

Babil kenti ise hemen hemen en eski uygarlık merkezlerinden biridir. Bu bölgede Sümer uygarlığı ve bunların uygarlığını sürdüren ve genellikle Babil diye anılan uygarlıklar doğdu. (MÖ 4000-1100) (Büyük Tarih Atlası).

MÖ.2000 başlarından MÖ.1000. yılının başlarına değin Mezopotamya'nın güneyindeki Babil uygarlığının, MÖ. 700-600 arasında ise Kaldea (Yeni Babil) İmparatorluğunun başkenti olmuştur. Bu dönemde altın çağını yaşayan Babil'in Fırat Irmağı boyunca uzanan kalıntıları, günümüzde Bağdat'ın 88.km. güneyindeki el-Hille kasabası yakınlarında bulunur (Ana Britannica).

MÖ.600 yıllarında II.Nabukadnezar'ın döneminde 1000 hektarlık bir alana yayılan Babil, dünyanın en büyük kenti durumundaydı. Sonradan akışını değiştiren Fırat, o dönemde kentin ortasından geçiyordu. Kentin, Fırat'ın doğu yakasına düşen eski bölümündeki en önemli yapı Marduk'un büyük tapınağı Esagila ve yanındaki Ziggurattı. (Etemenanki) yaygın adıyla Babil Kulesi olarak bilinen Zigguratın kaidesinin bir kenarı 91 m. yi buluyordu. En tepesinde mavi sırlı tuğlayla kaplı bir tapınağın bulunduğu ve teraslar halinde yükselen bu yedi katlı kule 91. m. yükseklikteydi. Yapılan kazılar sonunda kentin bu yakasında dört tapınak daha ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca geçmişte çok sayıda tapınağın var olduğu metinlerden anlaşılmaktadır. Başta Esagila yöresi olmak üzere Fırat boyunca ticaretin gemilerine hizmet eden rıhtımlar bulunduğu gibi, Babil'in imparatorluğun güney kesimi ile yürütülen ticarete bir antrepo gibi kullanıldığına ilişkin metinler, burada ambarların varlığına da işaret etmektedir. Taş başlıklı tuğla ayaklar üstünde Fıratı geçen bir köprü kentin iki yakasını birleştiriyordu. Caddeler, ana eksenini ırmağa paralel bir ızgara plana göre oturtulmuştu. Esagila'nın kuzeyinde, iki yanındaki duvarları sırlı tuğladan aslan kabartmalarıyla bezenmiş taş döşeli Tören Yolu uzanıyordu. Gene sırlı tuğladan boğa ve ejderha figürleriyle donatılmış iştâr kapısından geçen yol, kent dışında bulunan ve Yeni Yıl Şenliği'nde Marduk'un ziyaret ettiği küçük bir tapınak olan Akitu Sarayı'na varmaktaydı. Kentin tahkim edilmiş sekiz kapısından biri olan iştâr'ın batısında, tahkimatla birlikte yaklaşık 16 ha'lık alanı kaplayan iki saray kompleksi yer alıyordu.

Tören yolu'nun doğusunda, Hammurabi döneminden kalma iç avlulu evlerin bulunduğu bir alan uzanıyordu. Hendeklerle takviye edilmiş çift sıra halindeki kalın surlar, Fırat'ın iki yakasında kenti çepeçevre kuşatıyordu. Doğuya bakan surların ötesinde, iki ucu kentin güneyinde ve kuzeyinde Fırat'a ulaşan, üç sıra halinde yapılmış, 18 km. uzunluğunda bir dış sur bulunuyordu. Kuzeydeki ucunda başka bir sarayı çevreleyen surların iç ve dış savunma hatları arasında bazıları Hammurabi döneminden kalma kanalların oluşturduğu bir şebekeyle sulanan ekili arazi yer almaktaydı. Eski Yunan kaynaklarında, Helenistik

dönemde dünyanın Yedi Harikası'ndan biri sayılan Babil'in Asma Bahçeleri'nden söz edilir. Efsaneye göre bu asma bahçeler tonozlu bir altyapı üzerinde çeşitli bitkilerle kaplı teraslardan oluşan bir tepe biçimindedir. Alman arkeolog Robert Koldewey 20.yüzyıl başlarında saray kompleksinin bir bölümüyle birlikte bu bahçelerin temelini buldu. Ama bu efsane zigguratların üstünde ağaçların bulunmasından da kaynaklanmış olabilir (Ana Britannica).

İlk yapı nizamı ve yükseklik tahdidi konulan Babil yerleşme merkezi bir "BÜTÜN" ifadesidir. Bir zonoja göre yapılmış kanısı vermekte; diğer mezopotamya yerleşmelerinde olduğu gibi : Mabetler bölgesi, konutlar bölgesi gibi bölgelere rastlanmaktadır. Buluntular bize Babil'in kentsel gelişiminin 15 yy devam ettiğini göstermektedir (Özdeş, G. 1954).

Mezopotamya kentinde, ticari yapıyı siyasi oluşum kadar kent yapısı da belirlemiştir. Ekonomik yapı olarak Mısır ve İsrail'i çok gerilerde bırakan Mezopotamya uygarlığı, alışverişin, genel anlamıyla ticaretin kendi tarihi içindeki en görkemli gelişmelerden biri olan "işaretlemek, saymak, kaydetmek" tekniğini keşfetmiştir. Mezopotamya'da ticaretin oluşumu, aynı zamanda bu keşfin de tarihini içerir. Ancak bundan bir basamak daha ilerisi olan "para"nın icadı, küçük Asya'da Ege kıyılarında bir başka uygarlığa kısmet olmuştur.

II.1.2 TİCARETİN OLUŞUMU

Fırat ile Dicle arasındaki bölgede birbiri ardından SÜMER, BABİL, KALDE, ASUR kültürleri ortaya çıkmış, bunlar dış dünyayla ilişkiler kurmuşlar ve bireyin girişim ruhunu geliştirmesine yol açmışlardır. Hiçbir doğal sınır onların çevreleriyle temasa geçmesini engelleyememiş ve uzak ufuklar cesur insanları adeta kendisine çekmiş, böylece büyük girişimler gerçekleşmiştir.

Mezopotamya, Afrika, Arabistan, Küçük Asya ve Hindistan'dan maden cevheri ve işlenmiş metal alımı yapıyor, dışarıya kendi ürünleri olan yünlül ve keten dokumaları, silah ve süs eşyası yolluyordu. Ham madde alışı ve mamul madde satışı ise, bir toplumun yüksek bir ekonomik gelişim düzeyinde bulunduğunu gösteren tipik bir belirtidir.

Başlangıçta tacirler her halde kralın görevlendirdiği kimseler ya da doğrudan doğruya onun memurlarıydılar; kralın yönergesine göre ve onun hesabına alıp satmaktaydılar. Bunlara "Tamkaru" deniyordu ve nakit bir ödül yerine hizmetlerine karşılık toprak sahibi oluyorlardı. Fakat kamu çıkarlarına yaptıkları bu işlerin yanı sıra Tamkarular özel ticaretle de uğraşıyorlardı, bu alışverişlerinin boyutları kimi zaman devlet adına yaptıkları kadar olduğu gibi, kimi zaman da bunu aşıyordu.

Öte yandan el sanatları da ikinci bir ticaret dalını geliştirmişti. (MÖ.3000) Hem zanaatkar hem de tacir olan kimseler vardı, kalem keski, örs ve çekiç ya da çömlekçi tornasıyla yapılan öteberiler satışa arz ediliyordu. Kendilerini aracılık işlerine verdikçe de saygınlıkları ve bağımsızlıkları da artıyordu. Zamanla tapınak yöneticileri gibi defter tutmayı, sahip oldukları büyük servetin hesabını yapmayı ve sadece toplama işlemlerini değil, çok ayrıntılı notları kil tabletlere kaydetmeyi öğrendiler (MÖ.2600). Yazının geliştirilmesiyle makbuz karşılığı değerli nesnelere almağa, vermeğe, sözleşmeler yapmağa başladılar. Bankacılığı ve sermayeyi keşfettiler.

"Ticaretin çiçek açtığı" Babil ile "Gökteki yıldızlardan daha çok tüccarın bulunduğu" Ninova, bir devlet yapısı gereği, öbürü dinsel geleneklerine saplanması yüzünden ekonomik evrimin alabildiğine ilkel basamaklarında kalmış bulunan Mısır ve İsrail'i çok gerilerde bırakmışlardı. Fırat ve Dicle kıyılarında resmi makamlar yalnızca ekonominin büyümesine bir yarar söz konusu olduğunda, buna göre çerçeve yasaları ve buyruklarla işe karışıyordu (MÖ1700); fakat yönetici durumundaki rahipler zümresi de para işlerinde, doğrudan ticaretle

uğraşanlar kadar becerikli ve atılgandılar.

Yabancı ülkelerde daha fazla saygınlık kazanmak için, bir çeşit Tacirler Loncası kurmuşlardı; bu birlikler özerkti ve küçük cemaatler gibi yönetiliyordu. Her zaman iş kabul etmeğe hazır oluyorlardı ve genellikle yabancılar ticaret yöntemlerini onlardan öğreniyorlardı.

Tunç çağında insanların mal taşımaya yarayan taşıtlar, değiş tokuş çağına oranla önemli ölçüde geliştirilmişti. Kullanılmasını Sümerlerin yaygınlaştırdığı tekerlek, karada o zamanın uygar dünyasını fethetmişti. Bir binyıl içinde aynı şekilde Mezopotamya kökenli arabalar Hindistan'a, ikibinyıl içinde Mısır'a yayıldı(MÖ.2000). Avrupa'nın arabayı tanıması için ise üçbinyılın daha geçmesi gerekecektir.

Taşıma araçlarının yanısıra insanoğlu düşüncelerini aktarmak içinde yeni icatlar yaptı. Birbirlerinin ardından Mısırlılar ile Sümerler resim yazıyı, arkasından işaret yazıyı yarattılar; böylece de insanlığa geçmişi öğrenebilmek gücünü, kısacası belleği armağan ettiler (MÖ1300).

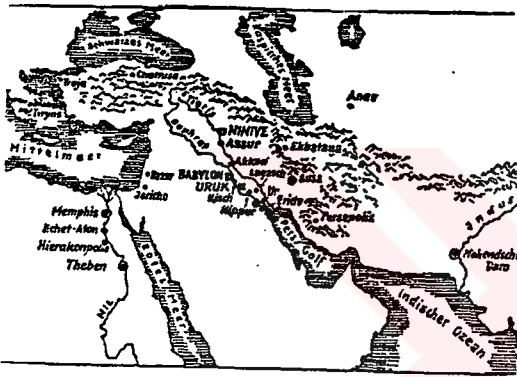
Yazıyla birlikte insanoğlu hesaplamasını da öğrendi. Babilliler hesap problemlerini çözmek için soyut işaretlerden yararlandılar, yani cebiri buldular.

Bütün bunlardan ticaret kendi çıkarına yararlandı. Mal değiş tokuşunda bu çeşit yardımcı araçlardan uzak kalabilirdi, fakat tacirler tartılan maden parayla iş görmeye başlar başlamaz, işaretleri ve rakamları kullanmak da bir zorunluluk olmuştu. Büyük miktarlarda malları işaretlemek, saymak, satışları kaydetmek gerekiyordu. Fakat bu gerçekten önemli yöntemlerin hiçbiri doğuşunu ya da geliştirilmesini, ekomisi güdümlü bir ülkeye, ne Mısır'a ne de İsrail'e borçludur; bunun şerefi ticaretin serbestçe yapıldığı ülkelere, Çin'e ya da Mezopotamya'ya aittir.

Mezopotamya deneyi bütün komşu halklara da yararlı oldu. İndus boylarında aynı şey taklit edildi; Babil, Akdeniz dünyası için örnek olmuştu (Sedilot, R. 1983).

Gordon Child'a göre Kuzey Avrupa tundra ve buzul tabakası iken, Afrika ve Orta Asya, tarım sayesinde buğday ve arpaya dönüştürülen yabani otların ve ehlileştirmek için uygun koyun ve sığırların bulunduğu bölgeler idi. Bu evrimlerin olduğu bölgeler, kültürün beşikleri alıvyonlu dört ırmak bölgesi 0 MISIR, MEZOPOTAMYA, HİNDİSTAN VE ÇİN'dir. İlk kasabalardan şehirlerin oluşumuna kadar olan dönemdeki en iyi örnekler Balkanlar, Mısır ve Himalaya'ya uzanan alanda bulunur.

Bu kemerin Verimli Hilal olarak adlandırılan batı bölümü Mısır'dan Palestine ve Syria'dan Eupharates ve Tigris'in ağzına uzanır. (Eski Sümer). Burada Kentin doğuşunu başlangıcından beri tüm gelişim safhalarıyla izleyebiliriz. Mezopotamya imparatorlu serileri ve konutları, Dicle ile Fırat nehirlerinin bulunduğu vadi üzerinde yerleşmiştir. Yerleşim formları bu arazi yapısına bağlı olarak oluşmuştur.

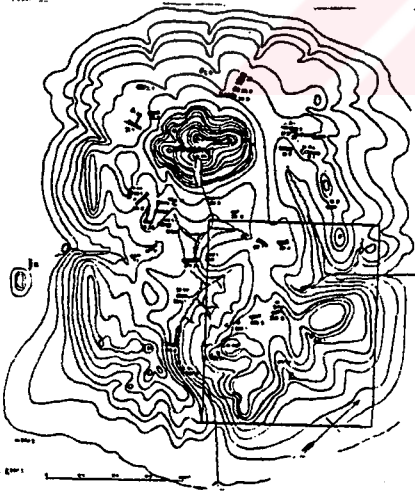
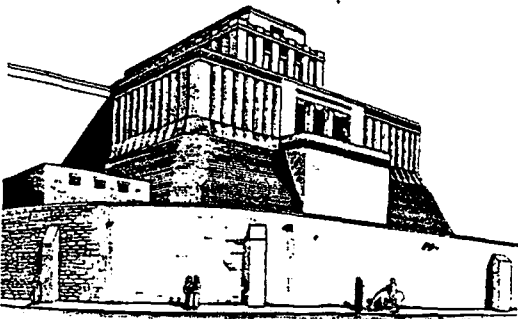
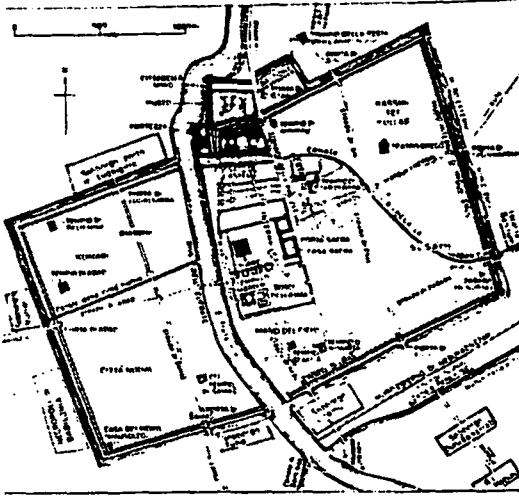

Fig. 17-19. Eridu che nei testi sumeri è considerata prima città del mondo. Figura maschile, IV millenn a.C.; pianta degli scavi; ricostruzione del tempio principale, fine del IV millennio a.C.

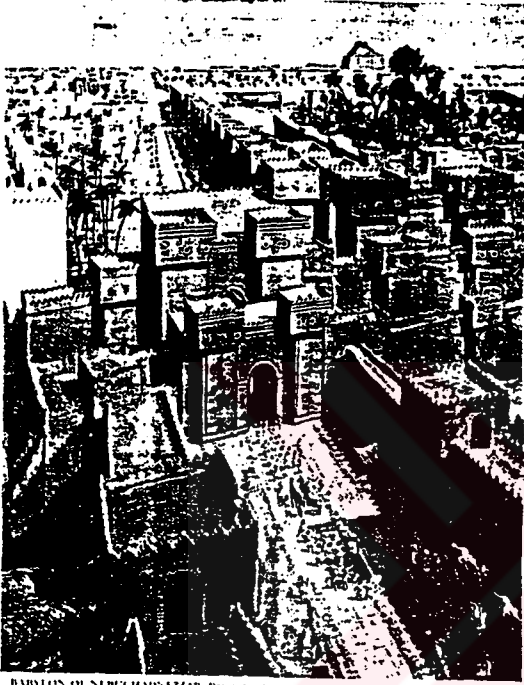
Bellibaşlı SÜMER ve AKAD şehirleri olan Eridu, uruh, Ur, Kageş, Larsa, Umma ve Nippur'da genellikle kent oval formda, yollar birbirine dik, merkezde ise mabet ve saraylar bulunmaktadır. Mabedin duvarları dikdörtgen olup mabet saray ve konutlarda avlu çok kullanılmıştır. Kalıntıların ortaya koyduğuna göre, yerleşme merkezleri tuğladan yapılmış surlarla çevrelenmiştir. Bu alan içinde ekim arazileri, hayvan besleme alanları ve serbest açık alanların bulunduğu sanılmaktadır. Kentler kamışlarla çamurdan yapılmış kubbeli evlerden meydana gelmiştir.

Herbir yerleşme, birçok düşmana karşı çeşitli takviyelerle korunmuştur. Muhteşem saray ve mabetler kente hakim olmuş ve insanlar batıl inanç hakimiyetinin gölgesinde kent hayatını sürdürmüştür. Tüm antik çağ devletlerinde olduğu gibi, bu bölgede de din kente biçim kazandıran en önemli etken olmuştur.

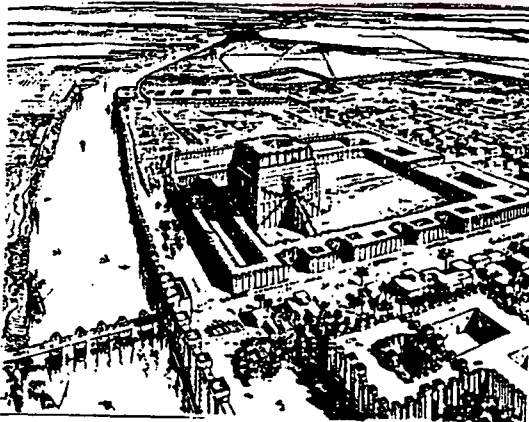

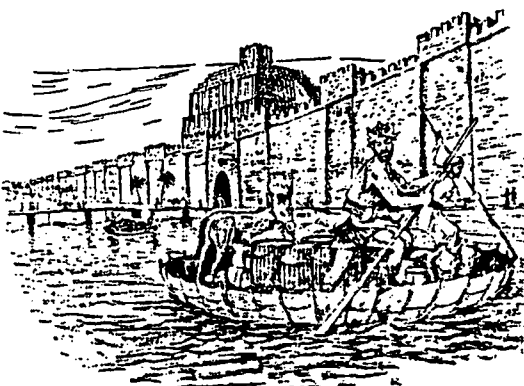
Babil kenti ise hemen hemen en eski uygarlık merkezlerinden biridir. MÖ.600 yıllarında, dünyanın en büyük kenti olan Babil'de, sonradan akışını değiştiren Fırat, o dönemde kentin ortasından geçiyordu. Kentin, Fırat'ın doğu yakasına düşen eski bölümündeki en eski yapı Marduk'un büyük tapınağı Esagile ve yanındaki Zigurattu.

Esagile'nin kuzeyinde, iki yanındaki duvarları sırlı tuğladan aslan kabartmalarıyla bezenmiş taş döşeli Tören Yolu uzanıyordu. Gene sırlı tuğladan boğa ve ejderha figürleriyle donatılmış iştah kapısından geçen yolun doğusunda, Hammurabi döneminden kalma iç avlulu evlerin bulunduğu bir alan uzanıyordu.

Başta Esagile yöresi olmak üzere Fırat boyunca ticaret gemilerine hizmet eden rıhtımlar bulunduğu, Babil'in imparatorluğun güney kesimi ile yürütülen ticarete bir antrepo gibi kullanıldığına ilişkin metinler, burada ambarların varlığına da işaret etmektedir. Taş başlıklı tuğla ayaklar üstünde Fırat'ı geçen bir köprü kenti iki yakasını birleştiriyordu. Caddeler, ana eksenine ırmağa paralel bir ızgara plana göre oturtulmuştu.

Mezopotamya kentinde, ticari yapıyı siyasi oluşum kadar kent yapısı da etkilemiştir.

II.2. MISIR KENTİ (3500-322)

II.2.1 MEKANSAL YAPI

Mısır Uygarlığı, (MÖ.3500-322) ortaya çıkmıştır. MÖ.3400 yılı dolaylarında yukarı ve aşağı Mısır'ın iki eski krallığı bir tek krallık altında birleşti. MÖ 3400 ve 2100 yılları arası Eski Krallık Devri'dir. Bu yıllarda imparatorluğu dört firavun sülalesi yönetti. Krallığın başkenti MENFİS idi (Büyük Tarih Atlası).

Bu dönemden itibaren uygarlık gelişmeye devam etmiş, birçok uygarlık doğmuş ve böylece birçok devletin kurulmasına neden olmuştur (Çubuk, M. 1978).

Bu bölgedeki kentlerin oluşumunda en belirgin etken doğal yapıdır. Genellikle tüm kentler Nil Vadisi ve Delta'da oluşmuştur (Çubuk, M. 1978). O dönemde ziraatle uğraşan toplum, kendilerine uygun kolay planlanabilecek doğal bir yerleşme düzeni aramış; Nil nehri civarında yerleşmeyi uygun bulmuştur (Spreiregen, P. 1965).

Mısır'da etrafı surlarla çevrili kentler, sülalelerin merkezleştirilmesinden önceki döneme rastlar. Çünkü bu dönemden sonra yerleşmelerde sulh nedeniyle artık surlara gerek kalmamıştır (Çubuk, M. 1978).

Bu bölgede hanedanlar ile halk arasındaki seviye farkı yerleşmenin biçimini kazandıran en önemli faktörlerden biridir. Yerleşmeler büyük verilere bölünmüştür. Yapı adaları içinde asil ailelere ait konut görünümündeki mezarlar (mastaba) yer almaktadır. Kırallara yapılan piramitler etrafında da gerçek mezarlar metropolü görülmektedir.

Mısırlılardaki bu sınıf farkı kentin bölgelere ayrılmasına ve bu şekilde form kazanmasına yol açmıştır (Çubuk, M. 1978).

1. MERKEZ (Saray ve idari konutlar)
2. İŞ MERKEZİ (Orta tabaka)
3. Yüksek dereceli memurlar, başkan ve rahipler
4. Yeşil alanlar ve serbest bölgeler

Günümüzün modern planlama fikirlerinin birçoğuna Eski Mısır'da rastlamak mümkündür. Eski Mısır'lılar kent planlama ilkesi temelini oluşturan zoning yerleşim planını ve bugünün kent tasarımındaki bütünlüğe önem vermeleri bunu kanıtlamaktadır (Çubuk, M. 1978)

Mısır'ın yeni imparatorluk denilen en parlak devrinde kentler çamur ve sazdan başka malzemelerden yapılmıştır. MÖ.1000 yıllarında 2 katlı, bahçeli, süslü, damında açık ya da kapalı teras bulunan villa tipi evler yapılmıştır. Bu yapıların zemin katlarında depolar, dükkanlar yer almaktadır (Çubuk, M. 1978).

Mısırlı ölümü yeni bir hayat şekli olarak kabul etmektedir. Esas kentin bittiği yerde asillere ait kent başlamaktadır. Kentin etrafı duvarlarla çevrili ve yollar bazaltla döşenmiştir. Kutsal asil kentinde dükkan yoktur. Mısır'daki beşeri yerleşmelerin tarihi gelişimi Mezopotamya'dakinden farklıdır. Genel kural olarak her yerleşme bir kişiye ait olur. Yerleşmelerde merkezleşmiş ve kesin bir iktidar ile dini otorite hakimdir. Her firavun kendi şehrini inşa ettirmiş ve kent de onun kişisel malı olmuştur.

Genellikle Mısır'da büyük yerleşme merkezi yakınlarındaki düzenli bir başka yerleşme şekli de piramitlerin inşaatında çalışan işçilerin barındıkları işçi siteleridir. (Endüstri kentleri*). KAHUN bu yerleşme örneklerinden biridir (Çubuk, M. 1978). Çapraz caddeler boyunca uzanan, kerpiç duvarlı, ağaç kirişler üstüne oturtulmuş düz toprak damlı evler, bunların ise açık avluları ve portikleri vardır (Ana Britannica).

Kentin esas elemanları biçimlerini zamanımızdan 2500 yıl önce bulmuşlardır .Kuruluşu idari ve dini esaslara dayanmaktadır. Ancak, 2000 yılına kadar uzanan bu esas karakter ticari karakterin de girmesiyle değişmiş ve yerleşmeler yabancı etkilerde kalmıştır (Çubuk, M. 1978).

Devlet yapısı nedeniyle, ekonomik yapısı Mezopotamya uygarlığının gerisinde kalan Mısır kenti, bu dönemden sonra maruz kaldığı yabancı etkilerle farklı bir kimliğe bürünmeğe başlamıştır. Ticaretin gözlendiği büyük kentlerden biri olan, bugünkü Kahire'nin 714 Km. güneyinde bulunan 'EB' ya da 'TEBA' büyük bir olasılıkla ismini, tapınakların önündeki çok sayıdaki pilen nedeniyle Yunanlılar -daha doğrusu Homeros- tarafından almıştır (Büyük Larousse).

Kent en parlak dönemini, yeni imparatorluk zamanında firavunların imparatorluğunun en geniş topraklara sahip olduğu sırada yaşadı. Amenofisler ve Tutmosisler, Teb'i başkentleri yaptılar. Nil'in sağ kıyısında, kral saraylarıyla tapınaklar ve çeşitli yönetim binaları yan yana yükseliyordu. Kentin bu

bölümünde çok sayıda rahip, memur, asker, zanaatçı ve yabancı ziyaretçi yaşarken sol kıyıdaki "kentnin batı kesimi'nin halkını" kıralların ya da sivillerinin mezarlarının bakımı, gömme işleri ve ölü kültürüyle uğraşanlar oluşturuyordu. O tarihlerde TEB Ortadoğu'nun gerçek merkeziydi; Afrika'nın ortasından (Nil'in 4.çavlanı) Fırat'a kadar uzanan geniş imparatorluğun çeşitli yerlerinden gelen kabileler kente akın ediyordu. Fenikeliler, bu büyük iktisadi merkezde bankacılık faaliyetlerine giriştiler. Ege'den gelen gemiler ırmak yoluyla kente ulaşırken Sudanlılar'a ait yük gemileri de denize doğru mal taşıyorlardı. Teb, aynı zamanda canlı bir uluslararası diplomasi merkeziydi. Bugün, büyük LUKSOR tapınağıyla KARNAK'taki Amori, Mut, Honsu ve Opet tapınakları kentin yerini belirtir (Büyük Larousse).

Eski Mısır'da antik çağda görülen kentler arasında en önemlilerinden biri TEL-EL-AMARNA kentidir. Yukarı Mısır'da bugünkü Asyut kentinin 71.km. kuzeyinde Ahetatan (Aton'un Ufku) kenti kalıntılarının ve mezarlarının bulunduğu yerdir (Ana Britannica). Tanrı Amon'a tapmaktan vazgeçip kendini Aton'a adayan Ahenaton, MÖ. 1375'te Nil'in doğu yakasında el değmemiş bir yerde krallığının yeni merkezini kurdu. Ölümünden dört yıl kadar sonra saray yeniden TEB kentine alındı ve TEL-EL-AMARNA'daki kent terk edildi (Ana Britannica).

Kentin formunun oluşumunda en önemli faktör, halk arasındaki seviye farkıdır. Kent bu farkı yansıtacak şekilde üç bölümden oluşmuştur. Merkez, güney ve kuzey mahalleleri (Çubuk, M. 1978).

- Yüksek dereceli memurlar (Başkan, Rahip ve Sanatçılar) güney mahallesinde

- Orta dereceli halk ve iş merkezi kuzey mahallesinde

- Saray ve hükümetle ilişkili kişiler ise; merkez mahallesinde bulunmaktadır (Encyclopedia of Urban Planning).

Ahetaton'un başlıca yapıları Kral Yolu'nun iki yanında yer alıyordu. Bunlardan en büyüğü olan Büyük Aton tapınağı tümüyle açık havadaki bir ana tapınağa doğru dizilmiş, duvarlarla çevrili avlulardan oluşuyordu. Büyük Aton Tapınağı'nın yanında saray ve kral ailesinin geniş konutu yer alıyordu. Tel-el-Amarna'daki yapıların büyük bir bölümü kerpiçtendi ve odaların çoğunda duvarlar, yerler ve tavanlar canlı, doğalcı bir üslupla boyanmıştır (Ana Britannica). TEL-EL-AMARNA yerleşmesinin çeşitli sınıflar için bir bütün olarak ele alındığı sanılmaktadır. Krala ait saray ve yüksek dereceli memurlar için geniş yapılar, ambarlar ve alışveriş yerleri ve işçiler içinde küçük evlerin varlığı bunu kanıtlamaktadır.

II.2.2 TİCARETİN OLUŞUMU

Mısır'da firavun hem tanrı, hem hükümdar, hem işveren, hem mülk sahibi, hem de işletmeciydi. Yasaya göre yalnızca o üretici, satıcı ve alıcıydı. Ambarları ticaret tekeline sahiptiler. Urukları genellikle onun memurları ve topraklarının yöneticileriydiler.

Dış ticaret devlete ait bir kamu kuruluşuydu, gemilere sahip olan da yalnızca oydu. Çevredeki ülkelerden Mısır'da bulunmayan şeyler, özellikle de günlük baharat, iyi kereste ve obsidran sağlanıyordu. Dışarıya da nadir madenler, papirüs, kumaş, cam eşya ve el sanatı mamulleri yollanıyordu. Genellikle doğrudan yapılan ve oldukça garip bir değiş tokuştu. Karnak tapınağı için keresteler; süs eşyaları, keten dokumalar, papirüs tomarları, öküz derileri, mercimek ve kurutulmuş balıkla sağlanmaktaydı.

Mısır'ın toplam üretimine oranla bu dış ticaret pek küçük çaptaydı. Nil vadisinde genellikle dış dünyadan soyutlanmış şekilde yaşıyor ve gereksinmeler

yabancı ülkelerle ilişkileri de pek gerektirmiyordu. Kuşkusuz tersaneleri için sedir ve ladin ağacı kerestesi getirttikleri Biblos'u çok iyi tanıyorlardı; keza sidre ve karambol ağacı gönderen Hindistan'ı, değerli taşları ve kokularıyla Arabistan'ı, fildişleri, aslan postları ve deve kuşu tüyleriyle Nüsyayı da biliyorlardı, ama esas bakımından bu ticaret sadece lüks öteberiyi, Mısırlıların her an vazgeçebilecekleri şeyleri kapsamaktaydı; değiş tokuş işi büyük ölçüde bir ticarete elverişli değildi.

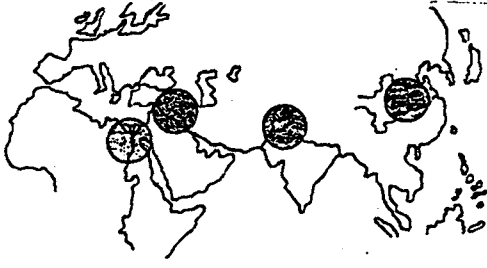
Ancak daha sonraları ödemeler tartılan madenlerle yapıp da, bu şekilde saf trampa ticareti geri plana itilince, Mısırlılar da girişimlerini büyütüp dış ticaretlerini bir parça genişlettiler. Fakat dış ticaret yabancıların, Giritlilerin, Fenikelilerin ve Greklerin eline geçmişti; bunlar Naukratis'i bir çeşit serbest liman yaptılar (MÖ.600).; gemilerle gelip Mısır tahılını alıyor, Helas'ın kil ve madenden eşyasını, yağ ve şarap satıyorlardı. Bu alışveriş hem Mısırlıların, hem de Mısır devletinin kaybına yol açıyordu.

İç ticaret de aslında tümüyle memur zümresinin elindeydi ve bundan dolayı en basit şekiller içinde kısıtlı kalmıştı. Devlet topraklarının, yani bütün Mısır toprağının ürünü, kraliyet ofislerince tüketiciler arasında bölüştürülüyordu. Çok ağır dönen bir yönetim çarkı, birbirinin astı ve üstü bir yığın denetçileri, sekreterleri, kontrolörleri ve direktörleriyle, babadan oğula miras yoluyla geçen işleri yürütmekteydi. Bu basit görev bölümü küçük çapta alışverişe o kadar çok

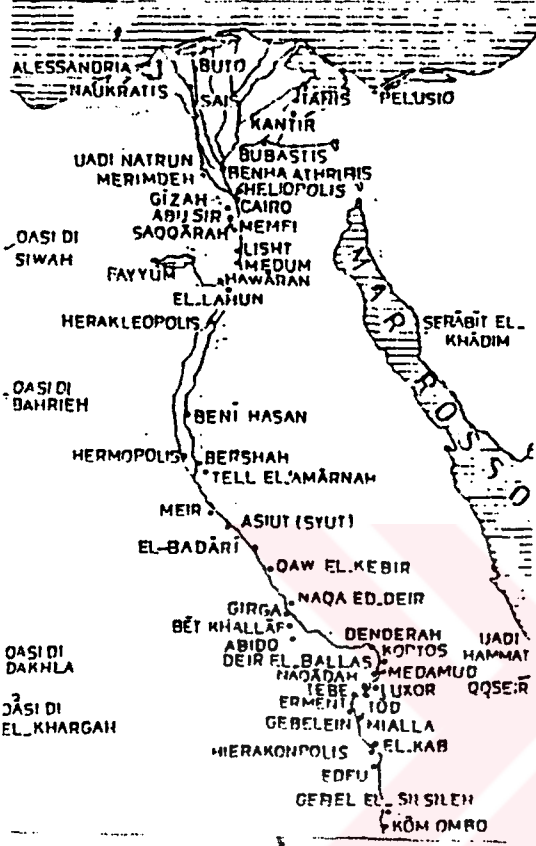
hareket serbestliği sağlıyordu ki, yavaş yavaş ortaya serbest ticarete benzer bir hareket çıkmaya başladı. Bir balıkçı aslında devletin bir görevlisi olmakla birlikte, yine de birkaç balığı el altından satmak yolunu buluyor, böylece kraliyet yazıcıları tarafından onun için planlanmamış kazançlara ulaşıyordu. O zamanlar kentlerde ilk kez "alışveriş sokakları" doğdu; Tacirler buralarda hasırların üstüne oturup, resmi makamların planlı ekonomisinin gözünden kaçmış birkaç parça öteberiyi fellahlara satmak için önlerine koyuyorlardı. Bunlar büyük sepetlerde tohumlar, kumaş artıkları, gösterişsiz kolyeler, nasıl yapıldığı belirsiz hamur işleri gibi şeylerdi; bal da getirildiği oluyordu. Bu sokaklarda gürültücü insanların şamatası gün boyunca uğuldardı. Devletçe örgütlenmiş ticaretin örtüsü altında, serbest ticaret kıpırdamağa başlamıştı.

Halk tapınakta ayine gelince, duadan sonra pazar yerine giderdi. Balıkçılar, avcılar, sebze satıcıları, zanaatkarlar buraya üşüşür, birbirlerine almak ve satmak istedikleri şeyleri söylerlerdi (Sedillot, R. 1983).

Giderek çeşitli sınıfları kapsamaya başlayan bu küçük "alışveriş" ortamları, giderek önce ticari yapıyı, buna bağlı olarak da yukarıda değinilen sokak, ambar, su kıyılarında gemilerden yapılan alışveriş mekanları gibi kentsel mekanları belirlemeye başlamıştır.

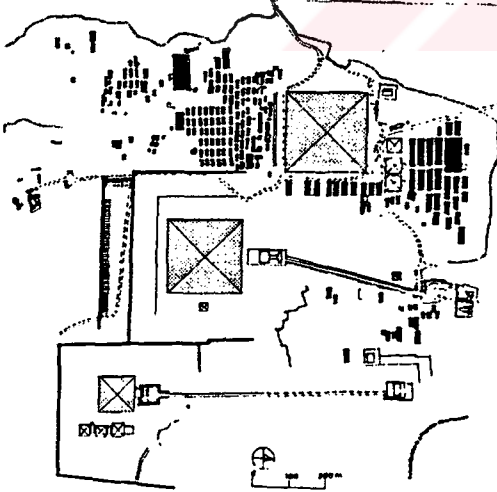

Mısır Uygarlığı, MÖ.3500-322 yıllarında ortaya çıkmıştır. MÖ.3400-1800 Eski Krallık döneminden itibaren uygarlık gelişmeye devam etmiş, birçok uygarlık doğmuş ve böylece birçok devletin kurulmasına neden olmuştur.

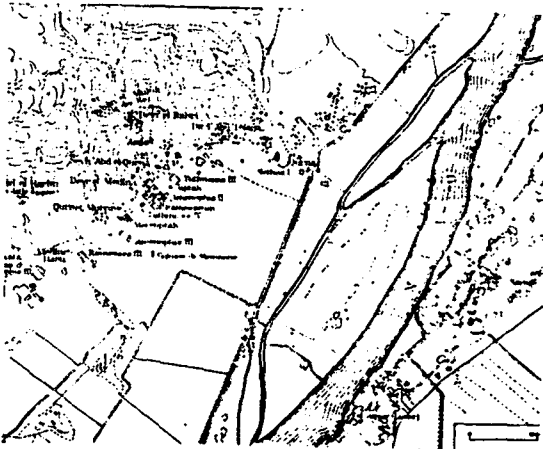

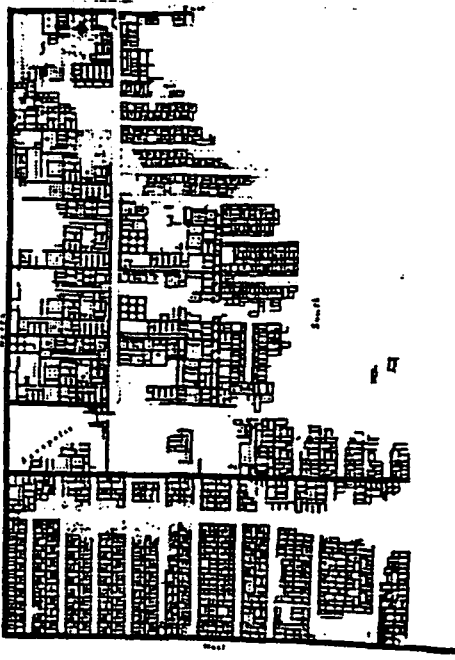
Bu bölgedeki kentlerin oluşumunda en belirgin etken doğal yapıdır. Genellikle tüm kentler Nil Vadisi ve Delta'da oluşmuştur. O dönemde ziraatle uğraşan toplum, kendilerine uygun, kolay planlanabilecek doğal bir yerleşme düzeni aramış; Nil nehri civarında yerleşmeyi uygun bulmuştur.

Bu bölgede hanedanlar ile halk arasındaki seviye farkı yerleşmenin biçimini kazandıran en önemli faktörlerden biridir. Yapı adaları içinde asil ailelere ait konum görünümündeki mezarlar (Mastaba) yer almaktadır. Krallara yapılan piramitler etrafında da gerçek mezarlar metropolü görülmektedir.

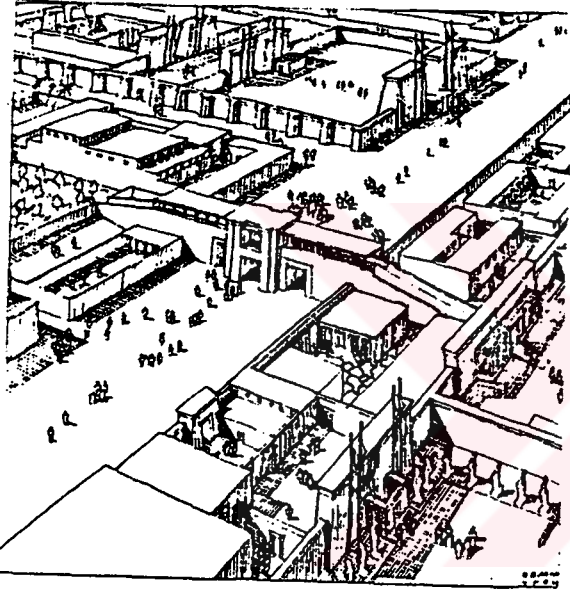

Mısırlılardaki bu sınıf farkı kentin bölgelere ayrılmasına ve bu şekilde form kazanmasına yol açmıştır.

Günümüzün modeli planlama fikirlerinin birçoğuna Eski Mısır'da rastlamak mümkündür. Eski Mısırlı'lar kent planlama ilkesi temelini oluşturan zoning yerleşim planını ve bugünün kent tasarımındaki bütünlüğe önem vermeleri bunu kanıtlamaktadır. Genellikle Mısır'da büyük yerleşme merkezi yakınlarındaki düzenli bir başka yerleşme şekli de piramitlerin inşaatında çalışan işçilerin barındıkları işçi siteleridir. (Endüstri Kentleri) Kahun vb.

Mısır'ın yeni imparatorluk denilen en parlak devrinde kentler çamur ve sazdan başka malzemelerden yapılmıştır. MÖ.1000 yıllarında iki katlı, bahçeli, süslü, damında açık ya da kapalı teras bulunan villa tipi evler yapılmıştır. Bu yapıların zemin katlarında depolara, dükkanlar yer almaktadır.

MÖ.600 yıllarında gelişen ve serbest ticarete benzer bir kımıldanış, ilk kez "alışveriş sokakları"nın doğmasına sebep oldu. Halk tapınakta ayine gelince, duadan sonra pazar yerine gider, balıkçılar, avcılar, sebze satıcıları ve zanaatkarlar toplanırlar ve alışveriş başlardı. Bu küçük "alışveriş" ortamları, giderek önce ticari yapıyı, ve buna bağlı alışveriş mekanlarını belirlemeye başlamıştır.

II.3. KÜÇÜK ASYA (ANADOLU) KENTİ

II.3.1 MEKANSAL YAPI

Anadolu, Asya ve Avrupa kıtalarının buluştuğu için uygarlığın başlangıcından beri her iki kıtadan gelen sayısız göç ve fethe sahne olmuştur. Yapılaşmış yerleşme çekirdekleri ilk kez MÖ.7000 dolaylarında ortaya çıkmıştır (Ana Britannica).

Anadolu'da Tunç çağının başlangıcına (MÖ 3500) değin bütün yerleşmeler, kabaca Tuz Gölünün güneyinde kalır. Özellikle Toroslar'ın kuzeyinde yoğun biçimde yerleşildiği anlaşılmaktadır. Aşıklı Höyük gibi henüz tarımsal üretime geçmemiş bazı yerleşmelerden sonra, Diyarbakır yakınlarındaki Çayönü'nde tarım ve hayvancılık başlamıştır. Burası, aynı zamanda yeryüzünde tarımsal üretim yapıları en eski yerleşmedir (MÖ. 7250-6750). Orta Anadolu'da tarımsal üretim daha sonra başlamışsa da, örneğin Çatalhöyük gibi kent ölçeğinde bir yerleşme bu bölgede ortaya çıkmıştır. Bin kadar evde 5-6 bin dolayında nüfusun barındığı hesaplanan Çatalhöyük, dünyanın en geniş ve en kalabalık Tarih öncesi yerleşmesidir (Ana Britannica).

MÖ.2000 yıllarının başlarında, Orta Tunç Çağında, Anadolu'da tarih çağlarına girildi. Anadolu'ya yazının gelişine de sahne olan bu dönem, Asurların Orta Anadolu'da, bugünkü Kayseri dolaylarındaki Kültepe'yi (Kaniş Korum) merkez alan bir koloniler ağı kurmalarıyla başladı. Anadolu'ya işlenmiş ürün taşıyıp karşılığında hammadde (özellikle çeşitli madenler) almaya dayanan Asur ticareti, ilk Tunç Çağı'nda ortaya çıkan Alacahöyük, Boğazköy, Alişan gibi küçük kale kentlerin gelişmesine ve Orta Anadolu'nun doğu kesiminde bir yerleşme ağının oluşmasına yol açtı. İlk Tunç Çağında, Kuzeybatı Anadolu'da, Ege Bölgesi'nin iç kesimlerinde ve Orta Karadeniz'de henüz yazı kullanmayan farklı kültürler de ortaya çıktı. Buralardaki yerleşmeler, Troya'nın I. ve II. yerleşme katlarının kanıtladığı gibi, tahkim edilmiş küçük birimlerden öteye gidememişti (Ana Britannica).

Kızılırmak yayı içinde kalan kent devletlerini ele geçirerek MÖ. 1650'de siyasal birlik oluşturan HİTİTLER, Kuzey Suriye ve Mezopotamya ile olan bağlantılarını geliştirerek sürdürdüler. Ticaretin de canlandığı bu koşullarda, 168 hektarlık bir alana yayılan başkent Hattuşa başta olmak üzere yerleşmeler hızla büyüdü (Ana Britannica Cilt).

Anadolu'da kurulan en önemli uygarlık olan Hititler, kentlerini araziye göre oval, yuvarlak ya da serbest formlu, avlulu biçimde kurmuşlardır. Yerleşme merkezlerinin etrafı surlarla çevrelenmiştir. Yerleşmede ana kanallar (arterler) genellikle Akropol'ün bulunduğu merkeze doğru yönelmiştir ve bu kanalların uçlarında kapılar yapılmıştır (Çubuk, M. 1978).

Savaşçı millet olmaları, savunma nedeni ile tepelik, dağlık yerleri seçtiklerini belirlemektedir. Kale duvarları içindeki kentlerin başlarda gayri muntazam olduğu görülür. Daha sonra Mezopotamya kentlerinde görüldüğü gibi düzenli bölünmeler yapılmıştır (Çubuk, M. 1978).

Ticaretin kalbinin attığı en büyük kentlerden, bugün Çorum ili, Boğazkale, ilçesinde yer alan BOĞAZKÖY, ya da HATTUŞAŞ, MÖ 2000 yıllarının başından itibaren yaklaşık 2000 yıl boyunca Anadolu ve Suriye'de çok güçlü bir imparatorluk kurmuş olan HİTİTLER'in başkentidir (Ana Britannica).

Boğazköy'de gerçek bir yerleşmeye ait en eski kalıntılar şimdilik MÖ. 3000'in ilk yarısına tarihlenmektedir. Kalkolitik çağı izleyen ilk Tunç çağının II. ve III. evrelerindeyse yerleşmelerin daha yoğunlaştığı, özellikle Budaközü Deresinin yatağının kenarında ve batı, doğu, güneydoğudaki dağlık vadilerde yaygınlaştığı görülür. Orta Tunç Çağına geçiş evresinde, yani MÖ.2000 sıralarındaysa büyükkale ve aşağı kentin güneydoğu kenarı yerleşmenin yoğunluk kazandığı iki yer olarak dikkati çeker. Buralar kentin daha sonraki dönemlerinde de önemlerini korumuştur.

Yazılı belgelere göre kentin tarihi MÖ. 1900'den az sonra başlar (Ana Britannica). Boğazköy'de bulunan Hitit çivi yazısı tabletleri Hititlerin siyasal örgütlenmesi, toplumsal yapısı, ekonomik düzeni ve dinsel inançları konusunda önemli bilgiler elde edilmesini sağlamıştır. Devletin en üst yöneticisi, askeri önder ve yüksek yargıç olan Hitit kralları aynı zamanda fırtına tanrısının temsilcisi sayılır, öldüklerinde de tanrı katına yükselirlerdi. Temelde tarımsal bir yapıya dayanan Hitit toplumunda toprak ilişkileri bağımlılık ilkesi üzerine kuruluydu. Yöneticiler ve savaşçılar dışındaki halk kesimi özgür insanlardan, zanaatçılardan ve kölelerden oluşuyordu. Anadolu'da başta gümüş ve demir olmak üzere zengin maden yatakları bulunduğu için, Hititlerin imparatorluk döneminde geliştirdiği demir işleme teknolojisi bölgenin Demir Çağına geçişinde önemli rol oynadı (Ana Britannica).

Roma ve Avrupa uygarlıklarının doğmasına yol açan, ilk büyük uygarlıklar Anadolu ve Ege'de kuruldu. Göçlerden sonra çeşitli nedenlerle bu kentler

yıkılmış, sonraları Ege ve Güney Anadolu'da Lidyalılar tarafından kentler kurulmuştu. Ege bölgesindeki yerleşimlerde Yunan Kentlerinin özellikleri görülür. TURUVA ve BERGAMA en önemlilerindendir (Büyük Tarih Atlası).

II.3.2 TİCARETİN OLUŞUMU

Lidya'nın ticaret tarihinde ve paranın tarihinde çifte rol oynadığı anlaşılıyor. Kral Midas'a Tanrı Dionysos tarafından dokunduğu her şeyi altına döndürmek gücü veriliyor ve Midas'ın, Lidya başkentinin önünden akan ırmakta yıkandığı günden sonra da, bu su Paktolos, yani altın adıyla anılıyor. Bu isim de ün kazanacaktır. Tüm bankalar bulunan sulardan altın yıkayacaktır, ileride sikke kesmek için gerekecek saflıkta madeni çıkarıyorlardı.

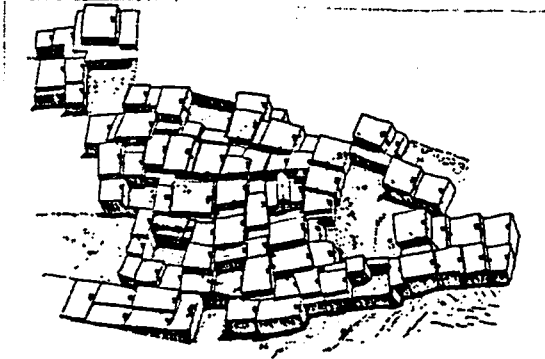
Aslında Lidya'nın yuvarlak paranın beşiği olup olmadığı noktası şüpheli kalıyor. Komşu kıyı bölgesindeki İyonyalıların bu konuda daha önce davranmış bulunmaları ve Lidya başkeni Sardes'in Ephesus veya Miletos tarafından geri plana itilmesi de olası. Ama her ne şekilde olursa olsun kesin bilinen nokta bu icadın Batı Küçükasya'da, Ege'nin kıyı kesiminde yapıldığıdır.

Burada gerçek bir icat söz konusudur. O güne kadar ödeme aracı olarak kullanılmış büyük ve küçük maden parçaları, ister külçe halinde ister bitki sapı, çivi, iğne ve küçük balta biçiminde olsunlar, hiç de kullanışlı değildiler, amaca uygun duruma gelmeleri mercer biçimine sokulmalarıyla başlar. Artık üstüste konulabiliyor, sucuk halinde paketleniyor ve çabucak sayılabiliyordu. Bu sikkeler hiç ufaltılmadı, sadece her iki tarafından yontularak inceltildi ve küçük de olduklarından içine hiçbir adi maden katılmadı. Üzerine bir işaret basılmasından itibaren tanınması ve sahiciliğinin kontrolü kolaylaştı. Giges'in külçeleri ilkin yumurta biçiminde döktürmüş olduğu ve üzerlerine Lidya'nın arması bir tilkiyi hakkettirdiği sanılıyor (MÖ.680). Fakat çok geçmeden parçalar düz ve yuvarlak hale geldi, böylece para denilen nesne bin yıl sürecek geçerli kılığını aldı. Yüzyıl süreyle Lidya'da olduğu gibi, Miletos'da Samos (Susam) ve Chios'da (Sakız) elektron para basıldı. Altını tercih edenler Giges'in tahtına geçenler ile onlardan sonra Anadolu'yu egemenlikleri altına alan Prenslere oldu. Grekler gümüş parayı kullandılar: Altına karşı gümüş, Asya'ya karşı Avrupa...(Sedillot, R. 1983).

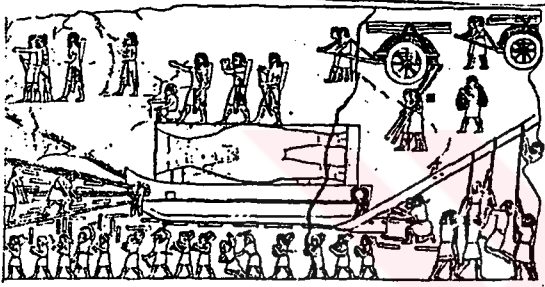
"Ve böylece şimdi değiş tokuşun zorunlu gerekliliğinden para ortaya çıkınca, bir başka tarz kazanç becerisi, ticaret işi oluştu" diye yazar Aristoteles.

Anadolu, Asya ve Avrupa kıtalarının buluştuğu, uygarlığın başlangıcından beri her iki kıtadan gelen sayısız göç ve fetihe sahne olmuştur. Yapılaşmış yerleşme çekirdekleri ilk kez MÖ. 7000 dolaylarında ortaya çıkmıştır.

Res. 282 — Çatal Höyük. Tabaka VII B. Gözy-hazı bittisi, venedik kurma demirleri.
Mallart, AnstSt. 16, 1966, 173, res. 3.

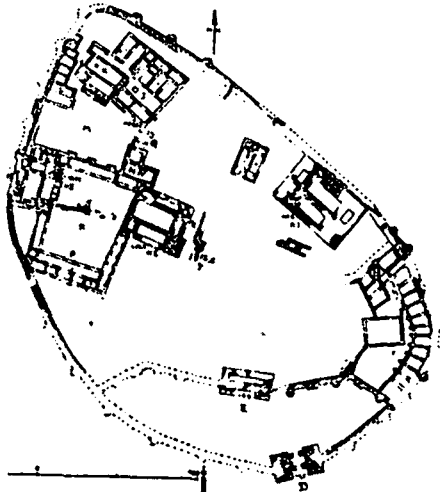
Orta Anadolu'da tarımsal üretim daha sonra başlamışsa da, Çatalhöyük gibi kent ölçeğinde bir yerleşim bu bölgede ortaya çıkmıştır. Bin kadar evde 5-6 bin dolayında nüfusun barındığı hesaplanan Çatalhöyük, dünyanın en geniş ve en kalabalık tarih öncesi yerleşmesidir.

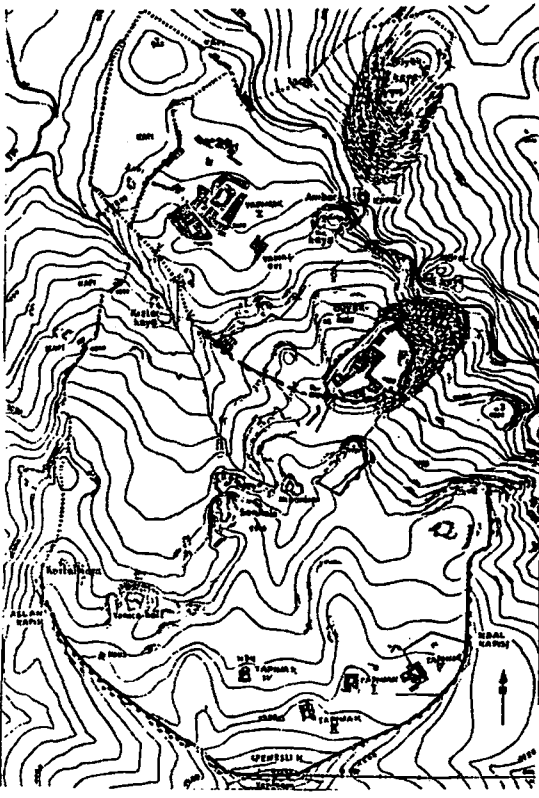
Res. 293 — Alisar. Hitit yerleşmesi tasarı. OIP. 29, lev. 12.

Anadolu'ya işlenmiş ürün taşıyıp karşılığında hammadde (özellikle çeşitli madenler) almaya dayanan Asur ticareti, ilk tunç çağında ortaya çıkan Alacahöyük, Boğazköy ve Alişan gibi küçük kale kentlerinin gelişmesine ve Orta Anadolu'nun doğu kesiminde bir yerleşme ağının oluşmasına yol açtı.

Anadolu'da kurulan en önemli uygarlık olan Hititler, kentlerini araziye göre oval, yuvarlak ya da serbest formlu, avlulu biçimde kurmuşlardır. Yerleşme merkezlerinin etrafı surlarla çevrelenmiştir.

Res. 350 — Zinçirli. Kalesinin tasarı. AFS. IV, res. 175.

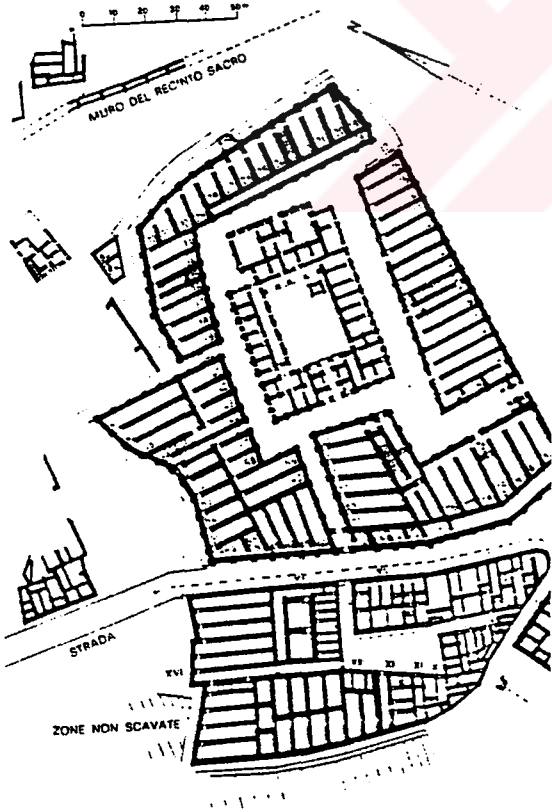

Ticaretin kalbinin attığı en büyük kentlerden, bugün Çorum ili, Boğazkale ilçesinde yer alan Boğazköy ya da HATTUŞAŞ, MÖ.2000 yıllarının başından itibaren yaklaşık 2000 yıl boyunca Anadolu ve Suriye'de çok güçlü bir imparatorluk kurmuş olan Hititler'in başkentidir.

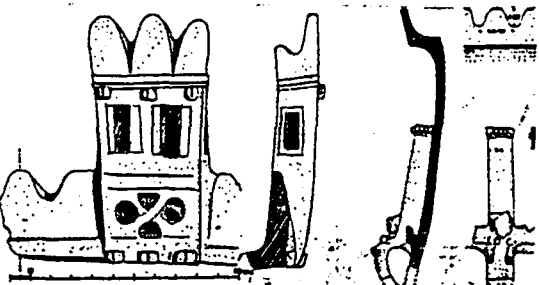

326 — Boğazköy. Yerkapı çevresinde bir duvar bölümü. WYDOC. 19. lev. 10.

Savaşçı millet olmaları, savunma nedeni ile tepelik, dağlık yerleri seçtiklerini belirlemektedir. Kale duvarları içindeki kentlerin başlarında gayri muntazam olduğu görülür. Daha sonra Mezopotamya kentlerinde görüldüğü gibi düzenli bölünmeler yapılmıştır.

Temelde tarımsal bir yapıya dayanan Hitit toplumunda toprak ilişkileri bağımlılık ilkesi üzerine kuruluydu. Bununla birlikte, başta gümüş ve demir olmak üzere zengin maden yatakları sayesinde, ticaretin kaderini değiştiren bir icadın 'yani ilk paranın' kaynağı olmuştur.

Gerçi kırsal kesimde eski değiş tokuş ticareti varlığını hala sürdürüyordu, ama kentlerde ve adalarda "yuvarlak para" egemen olmuştu. Pazara güçlü bir atılım hızı verdi bu para ve mal satışı öyle hızlandırdı ki, Grek ekonomi mucizesinin ilk belirtileri hemen görülmeğe başladı (Sedillot, R. 1983).

II.4 YUNAN KENTİ

II.4.1 MEKANSAL YAPI

Yunanistan'da Paleolitik devrede insan yaşamadığı sanılmaktadır. Neolitik devirde de Asya'dan insanlar gelip buraya yerleşmişlerdir. Yunan uygarlığının en eski döneminin adı Teselya'daki SESKLO'nun adını taşımaktadır. Teselya dışında geri kalan bölümde neolitik-bronz çağı arasında Helen uygarlığı öncesi bir uygarlık yer almıştır.

Yunan yarımadasının ilk halkına Pelasa denirdi ve çiftçilikle geçinen bu halk etrafı surlarla çevrili yerlerde yaşardı. İlk önceleri kuzeyden gelen istilacılar olarak Akalar yerleşmişlerdir. Bu dönemlerde parlak bir yaşam izlenmez. Daha sonraki dönemlerde MÖ.600 yıllarında akalar ve sonra gelen Dorlar birleşerek Helen halkını yaratmışlardır. İşte bu dönem en parlak ve zengin yaşamının görüldüğü dönem olmuştur. Ticaret dolayısıyla kentler gelişmiş hatta sanatta büyük gelişmeler kaydedilmiştir.

Yunanistan'da peşpeşe gelişme aşamalarından en önemlileri krallık gelişme aşaması, "Siteler" aşaması, "Kent devletleri" aşamasıdır.

Yunan kolonilerine gelince koloniler MÖ.12 ve 10.yy. larda rastlıyoruz. Dorların saldırılarına karşı BOLİYEN-IONİYEN yerleşme merkezleri birleşmişler DOR yerleşmeleri ile bir Federasyon kurmuşlardır (Çubuk, M. 1978).

Yunanlılar hızlı gelişme sonucu köylerini kente dönüştürmüşler ve böylece 2.yy. içinde metropollerden daha gelişmiş yerleşme merkezleri yaratarak bir Helenistik dünya kurmuşlardır. Bu merkezlerin etki alanı İtalya, Sicilya, Mısır, Ege, Kırım ve Libya'ya yayılmıştır (Çubuk, M. 1978).

Kentlerin nerede kurulacağı ve basit yerleşmelerden hangisinin daha yüksek bir siyasal ve mimari gelişime ulaşması için öncelikle ele alınması gerektiği konusunda verilecek kararı çeşitli etkenler belirlerdi. Bunda kuşkusuz doğal konum, stratejik ve ekonomik etkenler rol oynardı. Ne varki , artık kimi kez, bir yerleşmenin daha küçük kentlerin bağlanacağı bir başkent olarak geliştirilmek

üzere seçilmesi bir kişinin ya da grubun tasarladığı bir işti. Süreç listesine Hellen kentlerinin kurduğu kolonileri de eklemeliyiz; Helenler bu yolla Küçük Asya dolaylarına, Karadeniz kıyılarına ve batıda İtalya ile Sicilya'ya kadar yayıldılar. Koloniler, baştan beri tüm unsurlara sahip özerk topluluklardı. En eskilerinin geçmişi uzaklara dayanıyordu, bunlar eski Hellen kentleriyle birlikte yavaş yavaş gelişti; daha yeni koloniler ise daha özenle tasarlanarak daha hızlı bir evrim geçirdi (Wycheley,R.E. 1982).

Geçmiş daha eskilere giden birçok kentin tarihsel çekirdeği, akropol denen ve çok yüksekte ya da erişilmez olmakla birlikte, rahatlıkla savunulabilen bir tepeydi. Başlangıçta "polis" ile "akropol" sözlükleri aynı anlamı verebiliyordu. Akropol, kente tepeden bakan bir kale, ekilebilir toprağıyla değerli bir arazi parçası, bir sığınak ve ilk zamanlarda Hellen topluluklarının başında krallar varken, kralların oturdukları yerd. Kentin geriye kalan bölümü Akropolün yamaçları çevresinde kümelenirdi. Kentin akropolün çevresinde ya da çoğunlukla bir yanında sürekli genişleyen daireler halinde büyümesini gözönüne getirebiliriz (Wycheley,R.E. 1982).

Kentin aşağı bölümünün merkezi agora idi, bu sözcüğün "pazar yeri" diye çevrilmesi çok yetersizdir, "agora" halkın bir araya geldiği yer anlamındadır; sözcük gerçekte "toplanma" anlamını taşır (Wycheley,R.E. 1982), Helenler siyasal, ticari ya da toplumsal işleri için agorada toplanırlardı. En azından başlangıçta, agoranın doğal konumu akropolün yakınındaydı ve ana girişin pek uzağında değildi; ancak böyle bir yer uygun ve güvenli sayılabilirdi. Böylece agora ile akropol bir tür çifte çekirdek oluşturdu .Zamanla ve siyasal değişimle birlikte ikisi arasındaki ilişki yeni bir görünüm kazandı. Sonunda agora, kentin en canlı ve seçkin ögesi oluncaya kadar akropolün zararına, sürekli pratik ve siyasal bir önem kazandı. Yönetim, aristokrasi yoluyla krallıktan demokrasiye doğru ilerlerken -birçok kentin geçirdiği bir devredir- bu akrapol artık canlı bir çekirdek değil, bir ekti; gene de bu süreç içinde kutsallık ve saygınlık kazanabildi, yeri geldiğinde de kale görevi yaptı (Wycheley,R.E. 1982).

Hellas'da Arkaik Çağ ticaret içinde büyük bir yayılma çağı da oldu; yeni yapılara daha çok gereksinme duyuldu, yapılmaları için para da sağlandı. Gerçekte, ancak bir kaç kent zenginleşti ve değişen koşullar her yerde kolayca çözümlenemeyen siyasal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkardı. Bağımsız kent devletlerinin yetersiz parasal kaynakları Hellen mimarlığının başarısına katı sınırlamalar getirdi (Wycheley,R.E. 1982).

Kentin tanrılarının tapınakları, siyasal ve ticari gelişmeden daha yüksek bir düzeyde ama bu gelişmeden kesinlikle kopmadan, sayıca çoğalarak çevreye yayıldı, daha görkemli biçimler aldı.

Artan nüfusun yaşadığı evler, aralarından dar sokaklar geçen, çoğunlukla oldukça düzensiz gruplar halinde biraraya toplanırdı. Kent kapılarından içerilere yönelen ve dış yolların uzantısını oluşturan ana caddeler agorada düzensizce birbirine yaklaşırdı. Kentin planı belirgin bir yapıya kavuşuncaya dek bu, agora ve agoradan çıkan ışımsal sokaklarla sağlandı; ama ışımsal biçimi çok sık uygulanmadı; en sonunda bilimsel planlamacılarla kentin bütünü geometrik plana indirildiğinde değişik bir ilke benimsendi. Kentin geriye kalan bölümü, kendini bu oynak çerçevenin içinde geliştiren düzenlendi; eski kentlerde bilinçli ya da ileriye dönük tasarlama pek ender söz konusu olurdu. Bouleuterion (Kent meclisinin toplantı yeri) paftaneion (devlet konukevi), stolar yani her çeşit amaçla kullanılan sütunlu geçitler gibi kamu yapılarının taslakta kesin birer yeri yoktu ama gene de agora dolaylarında bir araya gelirdi. Tapınaklar, akrepola ve gene agoranın çevresinde belirginlikle yoğunlaşmakla birlikte, her yerde yükselirdi. Tiyatronu, stadionun ve gymnasionun konumlarını, en sonunda bu amaçlar doğrultusunda özel yerler bulunduğu, arazinin doğal özellikleri belirlerdi.

Hellen kentinin karakterini veren ne konumunun özelliği ne biçimi, ne de düzenidir; ama Hellenlere özgü belirli temel öğelere sahip olmasıdır. Bütün öğelerin en önemlisi agoraydı. Akropol artık gereksiz bir kalım olmuştu; gerçi, Hellen yaşamına alışılmadık zenginliğini veren değerlerden birinin arkaik Çağ'dan gelen kalımların elde tutulması ve biçim değiştirmesi olduğunu unutmamalıyız. Yaşam merkezi olan agoranın çevresindeki yoğunlaşma ve uyum hiçbir zaman değişmedi. Hellen kültürünü böylesine büyüleyici kılan yerel ve kendine özgü değişikliklerdi (Wycheley,R.E. 1982).

Yunan yerleşmeleri iki sınıfta toplanabilir :

1. Eski yerleşmeler (kendiliğinden olmuşlar)
2. Yeni yerleşmeler yani koloniler

Kendiliğinden olan yerleşmelere örnek ATİNA, DELF, İMONOS, DİDİM ve PYRGOS'tur

Bu yerleşmelerde ortak karakteristik, yerleşmelerin bir tepe tarafından kurulmuş ve etraflarının surlarla çevrelenmiş olmalarıdır. Yerleşme desenini oluşturan yapılar arasında büyük boşluklar bulunmaktadır. Etrüsklerden itibaren

aynı biçimde kurulan ve gittikçe gelişen yerleşme modelinde agoralar büyük yer tutmuştur.

Yunanlıların yarattığı yeni yerleşmelerde ise (kolonilerde) plan dikgen (ortogonal) düzendedir, dik açının sağladığı inşaat kolaylığını yansıtırlar. Kolonilerini kendi toprakları dışında kurmuşlardır. En önemlileri ise Güney İtalya ve Sicilya'dır.

Kentler gayri muntazam fakat doğaya uygun ve asal planlama fikrine uymaktadır. İlk Yunan kentinde yollar dar ve evlerin dış medivenleri yollara taşmıştır. Bu gözlem modern anlam taşıyan plan tiplerini ancak kolonilerde kurmuş olduklarını göstermektedir. Önceden yapılan koloni kent planlarında iş bölgeleri belirtilmiştir. MİLET ve PRIEN en iyi örnek kent olarak görülmektedir.

MÖ.323'de İskender'in ölümünden sonraki Helenistik devirde de birçok önemli yerleşme merkezleri yaratılmıştır. Bu devir 'yaratıcı şehirciliğin' en önemli devresi olarak kaydedilir. Önemli yerleşmeler arasında BERGAMA ve İSKENDERİYE dikkati çekmektedir (Çubuk, M. 1978).

II.4.2 TİCARETİN OLUŞUMU

Fakir ve dağlık ülkelerin coğrafyası Yunanlıları denize yöneltti ve Yunanlılar Minos-Mykene denizciliğinin tunç çağı geleneklerini devraldılar. Fakat içinde zanaatların uygulandığı bir ekonomi olarak Mykene uygarlığı silinmişti. Dorlar ve öteki istilacı kabileler, barbarlık düzenine uygun bir ortaklaşacı (komünistik) toprak işleme sistemine sahip olan, açıkça barbar toplumlardı (Childe, G.). Yunan yarımadasının, birbirlerine dağlarla kapalı denize açık olan dar vadileri, Ege'nin küçük adacıkları ve Dor'ların yerlerinden ettikleri toplulukların Batı Anadolu kıyılarında kurdukları Anadolu'daki güçlü devletlerin varlığı nedeniyle karada genişleme olanakları olmayan, ancak kıyıda nokta nokta tutunmaya çalışan kolonileri, Yunan toplumsal örgütlenişinin kent devleti biçiminde ortaya çıkıp bu biçimi sürdürmesine yol açmış görünmektedir (Osten, C. 1990).

Yunan kentlerinde görünen ortak özellik hemen hepsinin liman kentleri olması ve o dönemde üretilen üzüm (şarap) ve zeytinyağının geniş pazar olanağı bulması üzerine güçlü ticaret ilişkileri kurmalarıydı. Millet'in kurulmasına kadar, kentler organik bir gelişme izlerken ünlü Hippodamos'un planıyla kente geometri giriyordu. Bu dönemin simgesi daha öncelerinde olduğu gibi tapınaklar

değil, Agoraydı. Artık, ürünler depolanmıyor, Agora'da satılıyordu. Artık, değer kente ticaretle dolaylı olarak, vergilerle de doğrudan geliyordu. Bu tarihten sonra kırkent farklılaşması daha da belirginleşti. Ticaretin bu döneme damgasını vurmasından dolayı, Yunan kentlerinde ilk dikkat çeken yapılar Agoralar olmuşlardır. O dönemleri anlatan bir kitapta şu satırlara rastlanmaktadır: "balık ticareti ile yaşayan Lasos'ta, her zaman olduğu gibi tiyatrosunda bir müzik dinletisi vardı, müzisyen halkın ilgisinden oldukça memnun olduğunu düşünüyordu ki, birden balık pazarının açıldığını belirten çan sesi duyuldu ve istinasız tiyatroyu dolduran herkez dinletiyi terkedip, agoranın yolunu tutmuştu". Bu olayda görüldüğü gibi, antik Yunan toplumunda ticaretin çok büyük önemi vardı (Osten, C 1990).

Yunan endüstrisi vatandaşlarına uygarlığın birçok nimetlerini ve inceliklerini sundu. Şehirlere yiyecek kaynakları ve gerçek bir zenginlik sağladı. Fakat uygulamada köylerden gelen fazla nüfusa etkin ve gitgide gelişen bir çıkış yolu bulamadı. Bunun yerine, şehirler endüstri sayesinde -ve daha az yasal yollarla- zenginleştikçe servetlerini kölelere yatırdılar, zanaatları ve her türlü kol işlerini bunlara yaptırıldılar. Beşinci yüzyılın Atina gibi zengin bir şehirde tipik endüstriler artık, hatta yanında yardımcı kölelerin ürettikleri ile geçinen birer kapitalistti (Childe, G.). Zaten kentler ile köyler arasındaki kültürel gelişme farklılığı, kırsal bölgelerin çıkarlarının sistemli bir biçimde kentlerinin çıkarlarına bağımlı kılındığı modern kapitalizmin bilinen bir özelliğidir. Sanayi kenti, kapitalist üretime özgü yerleşme birimidir. Köy ise, feodalizmin bir kalıntısıdır.

Eski Yunanda da benzer bir ayırım söz konusuydu. Ama toplumun bütününün gelir düzeyine uygun olarak, uygarlık ile barbarlık arasında bir karşıtlık biçiminde beliriyordu bu ayırım (Thomson, G.).

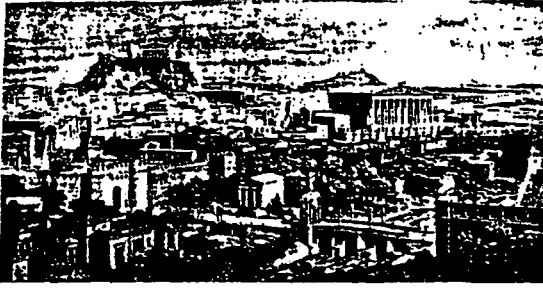
Atina iki parlak sitenin, Kornit ile Egin'in mirasçısı oldu (MÖ.438). Tam zamanında Laurien dağlarında gümüş yatakları keşfedilmişti ve bu gümüş Atinanın elinin altındaydı; bunun üretilmesiyle Grek ekonomisinin gereksinmesini karşılayabiliyordu. Binlerce köle yeraltında çalışıyor ve Atina'ya yılda onbin sikke kesebilmek olanağını veriyordu. Atina'nın baykuş amblemlili parası bütün dünyaya yayılıp, Egin'in kaplumbağası ile Korint'in tayını unutturdu.

Bu dönemde Atina üstün durumuna ancak paranın değerini düşürdüğünde ulaştı; hiç unutulmayacak bir manevraydı bu (Sedillot, R. 1983).

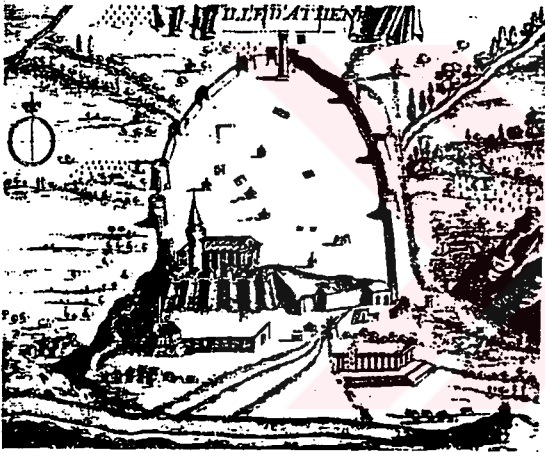
Atina, Egribozun, İyonya'nın ve İskitler ülkesinin tahılına, Karadeniz'in tuzlu balığına, Trakya ve Asya'nın şarabına giderek daha çok gereksinme

Yunan yarımadasının, birbirlerine dağlarla kapıl denize açık olan dar vadileri, Ege'nin küçük adacıkları ve Dorların yerlerinden ettikleri toplulukların, Batı Anadolu kıyılarında kurdukları, Anadolu'daki güçlü devletlerin varlığı nedeniyle karada genişleme olanakları olmayan, ancak kıyıda nokta tutunmaya çalışan kolonileri, Yunan toplumsal örgütlenişinin kent devleti biçiminde ortaya çıkıp bu biçimi sürdürmesine yol açmış görünmektedir.

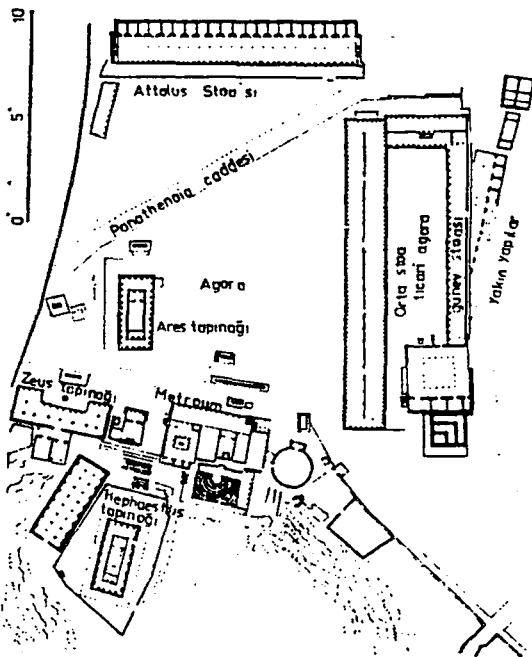

25. ANCIENT ATHENS

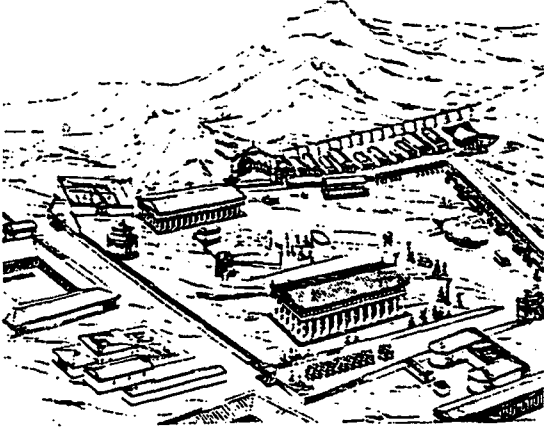

26. MEDIEVAL ATHENS

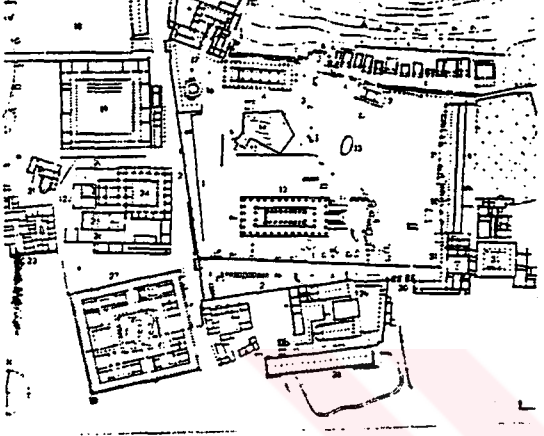
Yunanlılar hızlı gelişme sonucu köylerini kente dönüştürmüşler ve böylece 2.yy. içinde metropollerden daha gelişmiş yerleşme merkezleri yaratarak bir Helenistik dünya kurmuşlardır. Bu merkezlerin etki alanı İtalya, Sicilya, Mısır, Ege, Kırım ve Libya'ya yayılmıştır.

Kentin aşağı bölümün merkezi "agora" idi, bu sözcüğün "pazar yeri" diye çevrilmesi çok yetersizdir. Sözcük gerçekte "toplanma" anlamını taşır.

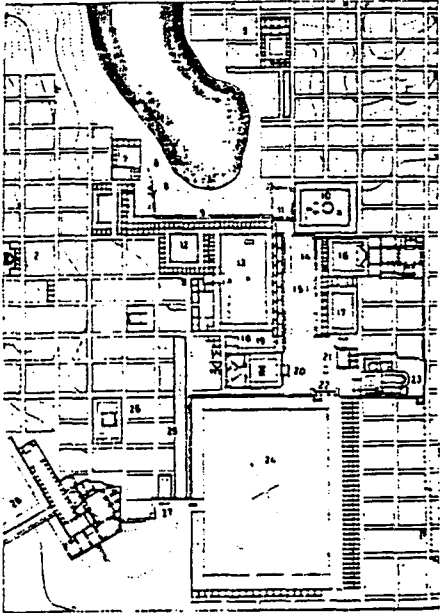
Hemenler, siyasal, ticari ya da toplumsal işleri için agorada toplanırlardı. en azından başlangıçta, agoranın doğal konumu akropolün yakınındaydı ve ana girişin pek uzağında değildi; ancak böyle bir yer uygun ve güvenli sayılabilirdi.

Böylece agora ile akropol bir tür arfte çekirdek oluşturdu.

Yunan kentlerinde görünen ortak özellik hemen hepsinin liman kentleri olması ve o dönemde üretilen üzüm(şarap) ve zeytinyağının geniş pazar olanağı bulması üzerine güçlü ticaret ilişkileri kurmalarıydı.

Grek ekonomi mucizesi bir gerçektir. Deniz ve deniz seferleri, ticaret ve para yoksul bir halktan zengin bir toplum yaratmıştır. Zengin olduğu için de arazi mühendisleri, mimarlar ve şairler ortaya çıkacak kadar lüks bir ortam hazırlayabilmiştir.

duyuyordu. Ham madde olarak Makedonya'dan kereste, Kafkasya'dan balmumu, Miletos'tan yün, Mısır'dan papirus ve Afrika'dan fildişi, kısacası Periklerin dediği gibi, bütün dünyanın üretiminin dışalımını yapıyordu (MÖ.440).

Pire limanında ateşli bir hareketlilik, gürültülü bir koşuşma göze çarpardı. Renkli bir kalabalık, üç dalga kıranı bulunan limanda pazarlıklar eder, hesaplar yapar ve ter dökerdi. İlliryalılar, Fenikeliler, Etrüskler ve Epirotlar, üç kıtanın hemen bütün temsilcileri burada bir araya gelmekteydi. Bu insanlar işgüzarca, ama yine de öyle fazla telaş etmeden tahıl ambarlarından tersanelere, ticaret borsalarından gelen giden bütün mallardan devlet hesabına % 2 vergi alınan gümrük ofislerine gider gelirlerdi. Liman işçileri çalışkanlıklarını gösterir, kürekçiler iş arar ve zenaatkarları da el emeği ürünü öteberilerini satmağa uğraşır. Her dilden konuşmalar Ege'nin sıcak güneşi altında birbirine karışır. Grek ekonomi mucizesi bir gerçektir. Deniz ve deniz seferleri, ticaret ve para yoksul bir halktan zengin bir toplum yaratmıştır. Zengin olduğu için de arazi mühendisleri, mimarlar ve şairler ortaya çıkacak kadar bir lükse ortam hazırlayabilmiştir. Ticaret refahın, refah da bir güzellikler ülkesi kurmanın yolunu açmış, Grek uygarlığı bu sayede çiçeklenmiş ve Greklerden sonra da bütün dünya bunlardan yararlanmış (Sedillot, R.1983).

Söz konusu Grek uygarlığını oluşturan sanat dallarının her birinde Yunanlılar doğa yasalarına benzeyen kurallar koydular. Doğa onlar için sanatlarının kusursuzluğunu sınavacakları bir ölçüydü. Mimaride, her yapının uymak zorunda olduğu bir kurallar çerçevesi hazırladılar. Bu nedenle, Yunan mimarisini tanımak ve onu sayısız taklitlerinden ayırabilmek için bu kuralları bilmek ya da hiç olmazsa hangi esaslara dayandıklarını anlamak yeterlidir. Bu kurallar acımasız bir çözümlenme ve seçme süresinden sonra ortaya çıkmıştır. Yunan mimarisinin esası, kullanma kolaylığı bulunmayan her şeyi seve seve bir kenara iten tek bir yapıcı ve olumlu düzene dayanır. Sütun ve üstütaş olarak belirlenen bu yöntem elde bulunanların en basiti olmakla kalmayıp her bakımdan en kısıtlısı ve kavram olarak da en genelleşmiş bulunandı.

II.5 ROMA KENTİ

II.5.1 MEKANSAL YAPI

MÖ.10. yüzyılda ilk şekliyle Roma Devleti bir ALBA Kolonisi olarak

kurulmuş, sonraki dönemlerde Etruskler tarafından istila edilerek, köyler gerçek kentler haline gelmiştir.

Yavaş yavaş gelişen ROMA Devleti MÖ.3. yy.da bütün İtalya'ya yayılmış, bu yüzyılın sonunda Akdeniz dünyasının egemeni olmuşlardır.

Romalılar böylece eski çağın en önemli devletlerinden biri olan Roma kentinden başlayarak İtalya'nın bütününe ve nihayet Akdeniz'e yayılmışlardır. Hakimiyetlerini sürdürmek ve stratejik noktalarda garnizonlar kurabilmek, topraklarını değerlendirebilmek, halkın refahını arttırmak, kendi dillerini ve dinlerini yayabilmek için koloniler yaratmışlardır.

İlk Roma Devletinde faaliyetler kırsaldır ve halk sınıflara ayrılmıştır. Roma Devletinin hala en egemen ve büyük kendi Roma'dır. Çevresinde ise tüm İtalya toprakları, çeşitli sitelere bölünmüştür. Yerleşme merkezlerinin kuruluşları askeri amaçlı olup dini esaslara göre yapılmıştır ve aynen Etruskler'de olduğu gibi kent KARDO ve DEKÜMANUS ana hatları ile 4'e bölünmüştür. Bunlar Sinistra bölgesi - Dextizata bölgesi - Antika Bölgesi ve Pastika bölgeleridir.

Yerleşmenin düzenlenmesinde önemli hizmetleri kamu yüklenmiştir. Kanalizasyon, su şebekesi, erzak depoları, su kemerleri gibi öğeler bunu kanıtlamaktadır. Roma kent yönetimi önemlidir (Çubuk, M. 1978).

Helenistik dönemin kenti zenginleşip, eski doğu despotluklarında olduğu gibi alt yapı tesisleri ve görkemli anıtlarla donanırken, Romalılar bu dönemin kentlerini güçlerinin temelinde bulunan düzen ve disiplin ilkeleri doğrultusunda daha geliştirdiler. Romalıların yeni bir kent kurarken ilk işleri, dikdörtgen biçimindeki kentinsınırını saptamak ve onu birduvarla çevirmektir. Kent, bu alanın içinde birbirini dik kesen sokaklar düzenine göre geliştiriliyordu. Forumları (Roma döneminin pazar yeri), hamamları, arenaları, kemerleriyle tüm Roma kentleri birbirlerine benziyorlardı (Osten, C. 1990).

Ulaşım yaya ve vasıta ulaşımı olarak ayrılmıştır. Bugünün imar düzenlenmesinde varolan "gabari tahdidi" esasında bulunduğu izlenmektedir. Roma yerleşmelerinde önemli bir diğer husus, bugün varolan kamu yararına "istimlak" konusunda, bazı işlemlerin yapılmış olmasıdır. Yani vatandaşların tabi oldukları kuvvetli bir imar yasası vardır. Örneğin; mülk sahipleri, arsayı hududa kadar kullanma hakkına sahip olamazlardı. Huduttan itibaren 2,5 ayak bir mesafeyi serbest bırakmak zorunlu idi (Çubuk, M.1978).

Antik devirde çok sayıda Roma yerleşmeleri yaratılmıştır. Bunun nedenini Romalıların kültür din ve adetlerini yaymak amacıyla kendi toprakları dışında

da yerleşmeler kurmuş olmalarında aramak gerekmektedir. Romalılar kendilerinden önce başka ulusların kurmuş oldukları yerleşmeleri tamamen yok etmişler ya da bunları adet ve yaşayışlarına uydurmuşlar yani ROMALILAŞTIRMISLARDIR (Çubuk, M.1978).

Romalıların ilk kurdukları yerleşme merkezlerinden bazıları : ASİTE, SİGMA, CORMA, NORMA'dır.

En önemli yerleşme merkezleri ise FLORANSA, POMPEİ ve ROMA'dır. Bunlardan POMPEİ, Romalılardan önce Etrüskler devrinde de varolan Romalılaştırılmış bir yerleşmedir (Çubuk, M.1978).

Roma ise bugün İtalya'nın başkenti ve Lazio yönetim bölgesindeki Roma ilinin merkezidir. Tiber ırmağı kıyısında, Tiren Denizinden 24 km içeride yer alır. Dünyanın başlıca kültür merkezlerinden biri olmanın yanısıra, katolik kilisesinin yönetsel ve ruhani merkezidir. Roma'nın arkeolojik zenginliklerinin büyük bölümü, üzerinde eski kentin kurulduğu Yedi Tepe'de yer alır. Roma'nın kuruluşuna ilişkin efsanelerden biri de kentin Palatium tepesinde bir çoban tarafından büyütülen Romus ve Romulus tarafından kurulduğu yolundadır.

Roma'nın bulunduğu bölge Tunç çağında (MÖ.1500) yerleşime açılmakla birlikte, bölgedeki ilk kalıcı yerleşme MÖ.1000 de kuruldu. MÖ. 8.yüzyıla doğru, Hint-Avrupa kökenli halklar önce Palatium ve Aventinus, daha sonra da Esqurunus ve Qureinalis tepelerinde ayrı ayrı köyler kurdular. MÖ.6.yüzyılın başlarına doğru bölgede tek bir siyasal yönetim altında birleşmiş güçlü bir kent ortaya çıktı. Romalılar sonraki yıllarda İtalya yarımadasını fethederek egemenlik alanlarını Akdeniz Havzasına ve Avrupa'nın içlerine doğru genişlettiler (Ana Britannica).

Kentin kiliselerinin, saraylarının, çeşmelerinin ve arkeolojik kalıntılarının büyük bölümü tarihsel kent merkezini çevreleyen Aurelianus Duvarı'nın içinde yer alır.

Yapımına İmparator Aurelianus döneminde (270-275) başlanan bu surlar, eski kentin üzerine kurulduğu yedi tepeden Aventinus, Caelius, Capitolium (Capitolino), Palatium (Palatino) ve Viminalis'in tamamını Esquilinus ve Quirinalis'in de büyük bölümünü içine alır. Surlarla çevrili kent merkezi Roma'nın kültürel ve tarihsel zenginliklerinin büyük bölümünü barındırmasına karşın, Roma belediye alanının yalnızca yüzde 4'ünü kaplar ve Roma'nın bölündüğü 12 yönetim biriminin en küçüğünü oluşturur. Yirmi iki mahalleye (Rione) bölünmüş olan kent merkezinin çevresinde 35 kent mahalle yer alır. Roma kentinin bir parçasını oluşturan ve Laterano Antlaşmasıyla (1929)

hükümdarlık hakkı elde etmiş olan Vatikan kenti Tiber Irmağının batısında 44 hektarlık bir alanı kaplar (Ana Britannica).

Roma'nın merkezindeki ana cadde, İtalya'nın ilk kralı II.Vittoria Emanuele'nin heykelinin bulunduğu Venedik Meydanı'ndan başlayıp Halk Meydanı'nda (Piazza del Popolo) sona eren Via del Corso'dur. Eski çağlardan beri büyük önem taşıyan bu cadde Roma döneminde Flaminius Yolu'nun (Via Flaminia) bir parçasıydı. Bugün de ceddenin Halk Meydanı'ndan sonraki uzantısı Flannus Yolu adıyla anılır. Via del Corso'nun üzerinde bir dizi şık dükkan ile sekiz saray, beş kilise ve Marcus Aurelius Sütunu yer alır.

Kiliseleri ve saraylarıyla olduğu kadar çeşmeleriyle de tanınan Roma'da 300'den fazla çeşme vardır. Pek çok efsaneye konu olan bu çeşmelerin en ünlüsü, içine para atanların yeniden Roma'ya geleceklerine inanılan Trevi Çeşmesi'dir.

Kentin içinden geçen Tiber Irmağının üzerindeki 11 köprünün en ünlüsü Sant Angelo köprüsüdür. Irmağın sol yakasında Campus Martius, Circus Flaminius, Sığır Forumu (Forum Boarium veya Bearium) ve Sebze Forumu (Forum Holitorium), sağ yakasında ise MS 590 da Sant Angelo kalesi olarak adlandırılan Hadrianus'un anıtmezarı, Vatikan kentinin girişi ve Trastevere yer alır. Sığır ve sebze forumlarının çevresinde Vesta ve Fortuna Virius tapınaklarının kalıntıları bulunur. Tapınakların yakınlarında yer alan Marcellus Tiyatrosu'nun yapımı MÖ. 13.yy. da, Augustus'un döneminde tamamlanmıştır. Buradan Augustus'un mezarına kadar uzanan bölgede eskiden tapınaklar, hamamlar ve spor alanları bulunuyordu. Günümüzde bu bölgedeki yapıların en önemlileri Pantheon (*), Ara Pacis (Augustus Barış Sunağı) ve Hadrianus Sütunudur.

MS.1. yüzyılın sonlarıyla 2.yüzyılın başlarında, Roma en parlak dönemini yaşarken nüfusu da doruğuna ulaştı. Bu dönemde bir yandan kent görkemli yapılarla süslenirken, öte yandan da halkın büyük bölümü aşırı kalabalık barakalarda yaşamak zorunda bırakıldı ve işsizlik önemli boyutlara ulaştı. Roma kentinin sorunlarıyla sistemli bir biçimde ilgilenen ilk hükümdar, kanallarla Tiber Irmağının akışını düzenleyen ve Campus Martius'u yaptıran Julius Caesar oldu. Bu çalışmalar Juilius Caesar'dan sonra tahta çıkan hükümdarların döneminde de sürdü.

Neron, MS.64'deki bir yangından yararlanarak kenti yeniden inşa ettirdi ve kalıntıları günümüze kadar ulaşan ünlü Altın Evi yaptırdı. Marcus Aurelius'un

(MS.161-180) hükümdarlığı sırasında ortaya çıkan veba salgını kent nüfusunun azalmasına yol açarken, salgını izleyen ekonomik bunalım, kentin bir gerileme dönemine girmesine neden oldu. Göçebe kabilelerin 4.yüzyılın ikinci yarısında başlayan saldırıları sonunda Batı Roma İmparatorluğu yıkılınca kent eski önemini yitirdi ve yerini Doğu Roma'nın başkenti Konsantinopolis'e (İstanbul) bıraktı (Ana Britannica).

II.5.2 TİCARETİN OLUŞUMU

Romalılar düzenleme ve örgütlenme yetenekleriyle paraya sadece yaygın adını vermediler, onu gerçek yapısına, gerçek niteliğine de kavuşturdular. Kentlerinin çevresinde giderek genişleyen siyasal bir dünya otoritesi kurdular. Bununla birlikte yasalar veya maddeleriyle bir hukuk otoritesi de geliştirildi. Bu durum ticaretin yararına oldu, özellikle de o güne kadar karışıklık, ve anarşinin kol gezdiği Akdeniz bölgesinde para konusunda da bir birliği gerçekleştiren parasal bir otorite oluştu .Grek Peahme'leri, Pers Pareike'leri, Makedonya Stater'leri ve bunların daha bir yığın çeşidiyle türevi Roma'nın sikke sistemine ve onun bronz-gümüş-altın diye sıralanan para değeri kademelenmesine boyun eğmek zorunda kaldı.

Romalılar uzun süre alışverişlerini sığır sayısına göre hesaplamışlardı. Greklerin örneği onlara ödeme aracını metalden -ilkin külçe, sonra sikke olarak- yapmak zorunluluğunu öğretti. İtalya'da değerli maden bulunmadığından, onlara sadece yoksul halkların madeni olan bakır ve tunç kalıyordu.

Pyrrhus'ların yenilgiye uğratılmasıyla Epir kralının hazineleri Romalıların eline geçti (MÖ. 273). Roma böylece sonunda Güney İtalya'yla ticaretinde mutlaka gerekli olan gümüş sikkeleri kesebilecek duruma geldi (Sedillot, R.1983).

Kartaca'ya karşı kazanılan ilk zafer de altın sikke çıkarılmasına yol açtı.

Böyle bir para sisteminin avantajları hemen görülüyor: Basamaklar halinde bir değerlendirme düzeninde sıralanan her üç çeşit metalden de yararlanılıyordu; kur değeri Roma egemenliği altındaki bütün ülkelerde yasayla belirlenip saptanmıştı. Ticarete de böylesine tek, bağdaşık ve durağan bir ödeme aracına sahip bulunuluyordu. Bu para gerçekten tek miydi? Aslında Roma dar götüşlü ve katı tutumlu değildi, kendi egemenliğinden önceki zamana ait bronz ve gümüş sikkelerin yerel olarak kullanımını hoşgörüyü karşılamıştır. Fakat dinsel

ve siyasal üstünlüğüyle doğrudan bağlantısı bulunan, altın sikke kesme hakkını Roma devleti elinde tutmuştur (Sedillot, R. 1983).

Roma'nın ticarete yatkınlığı yoktu; bu işten hiç mi hiç zevk almamıştı. Oysa Grekler doğuştan tüccardılar, Romalılar ise çiftçi ve hukukçu olarak dünyaya gelmişlerdi. Grekler denizciydiler, Romalılar toprağa bağlı kalmışlardır. O güne kadar bilinmeyen bir para sistemini kurdukları halde, ellerine geçirdikleri bu kozu kullanmayı bilmediler. Ticaretin uygulama yanı onları ilgilendirmiyordu. Gerçi parayı ve paranın kazanıldığı araçları hor görüyor değildiler, fakat savaş ve fethin bir ulus için, ticarettten çok daha hızlı sonuç veren çok daha uygun bir geçinme yöntemi olduğu kanısındaydılar, ayrıca Romalıya tüccar olmak yerine bir hukukçu olmanın çok daha yakıştığına inanıyorlardı (Sedillot, R. 1983).

Roma, tüketim ve lüksün kenti, gerekli ya da gereksiz olmasına bakmaksızın dışalım yapardı: Sicilya'dan, İspanya'dan, Libya'dan ve Mısır'dan zahire satın alırdı; Galya'dan sucuk, fiçı ve kukuleteli palto, Flander'den kaz ve bez, Doğu'dan kereste, baharat, maden ve değerli taş, Afrika'dan şarap, kuru yemiş ve yağ alırdı (Sedillot, R. 1983).

Ticaret Forum'un her yanında egemenliğini yürütür, sadece mahkeme günlerinde, halk oylamalarında, dinsel geçit törenleri, ulusal cenaze törenlerinde zafer alaylarında ticaret durur (MÖ. 210). Güneyde, Palatino'nun gölgesinde eski dükkanlar vardır; kuzeyde, kızgın güneş altındaki kesimde de yenileri. Burada yazıcılar ve kitapçılar, az ilerde kasaplar, biraz ötede de meyva satıcıları yer almıştır; Kaston tapınağının yanında terziler, Bazilika'nın sütunlu yolunda balık satanlar bulunur: Roma kentinin beyni ve midesi, işte Forum!

Efsaneler anlatır ki, eskiden, Forum'un genel bir meydandan çok bir bataklığa benzediği zamanlar, yurttaşlar toplantısı burada yapılmış. Senato ve mahkeme de burada kurulmuş; burayı böyle büyük biçime sokan ve en eski sütunlu yollarını yaptıran da Kral Tarquihus'muş (Sedillot, R. 1983)..

Tarihin ışığında gözden geçirilince Forum'un başlangıçtan beri ticaret merkezi olduğu anlaşılıyor. Civardaki tepelerin sakinleri, mal değiş tokuşu ve uzun uzadıya pazarlık yapmak için burada toplanırlarmış. Avukatlar kadar yankesiciler ve talih oyunları yasağına rağmen inadına gelmiş her çeşidinden kumarbaz da burada bulunurmuş.

Daha sonraları, devlet otoritesini her yerde geçerli kılıp tapınaklar, zafer kemerleri ve amfiteatlar satıcı dükkanlarını kovunca, pazarlar kentin içine göçmüş ve işin cinsine göre gruplanmış. Bir sığır, bir domuz, bir şarap, sebze ve balık pazarı doğmuş. Fakat çok geçmeden bu tezgahların çoğu kaybolmuş ve

Caelius ile Esquilin'de üzeri kapalı büyük pazar yerleri kurulmuş. İmparator Trayan zamanında Quirinal'in yamaçlarında beş katlı, dev bir tuğla yapı yükselir, burası 500 satış yerini alabilecek genişliktedir; meyva ve sebze zemin katında, şarap ve yağ birinci katta, baharat ikinci ve üçüncü katta, balık da beşinci katta satılmaktadır.

Çoktan beri küçük tacirler Roma'nın her yanında dükkanlarını açmış bulunmaktadır; manavlar Circus Maximus'un yakınlarında, şarap tacirleri velabrim'da, boyacılar Esquilin'dedir; değişik semtlere de ayakkabıcılar, berberler ve çömlekçiler yerleşmiştir. Kentin bazı semtleri oralarda satılan veya imal edilen mala göre adlandırılmaktadır; böylece zahireciler, keresteciler, camcılar ve parfümcüler mahalleleri oluşmuştur. Yüksek evlerin arkalarındaki sokaklarda levhalar müşterilere yol gösterir; beş sosis bir kasap dükkanını, bir keçi sütçüye, bir testi meyhaneye, bir değirmen pastacıya ve bir oyun tahtası kumarhaneye işaretler. Bir meyhanenin eşiğini üzüm toplayan bir Baküs tasviri süslemektedir. Dükkanların kimi yüze güler, albenilidir, kimi de virandır. Bazan bir kapıdan geçilerek veya bir merdiven çıkılarak bir arka odaya varılır; ama çoğunlukla dükkanlar sadece bir göz odadan ve kapısı caddeye açılan bir giriş yerinden ibarettir.

Taşra kentlerinin görünümü buradan hiç de farklı değildir; Pompei'nin de kendi pazar semti, kendi sütunlu yolları, dükkanları, dükkan levhaları ve pazar çığırtkanları vardır (Sedillot, R. 1983).

Roma perakende ticareti çoğunlukla kölelere, uluslararası ticareti de yabancılara bırakmıştır. Roma evleri ataerkil aile niteliğinde kaldığı sürece, köleler geçimlerini kendileri sağlardı. Fetihler sonucu kölelerin sayısı ve üretimi çoğalınca, artık malların satışı işi onların görevi oldu. Azatlı köle olarak da dükkan sahibi kaldılar. Büyük ticaret alanında ise yabancılar, Romalılar kendilerine iyi davrandığından her yeri işgal etmiş durumdaydılar. Grekler, Suriyeli'ler, Kartacalılar elverişli buldukları bölgelerde yerleştiler, oralarda küçük ticaret kolonileri oluşturdular ve kazançlı alışverişlere el attılar; ama Roma onların hukuk açısından yükümlülük üstlenmelerine olanak veren sözleşmeler yapmalarına müsaade ediyor ve karşılığında işlerini aksatacak hiç bir engel çıkarmıyordu (Sedillot, R. 1983).

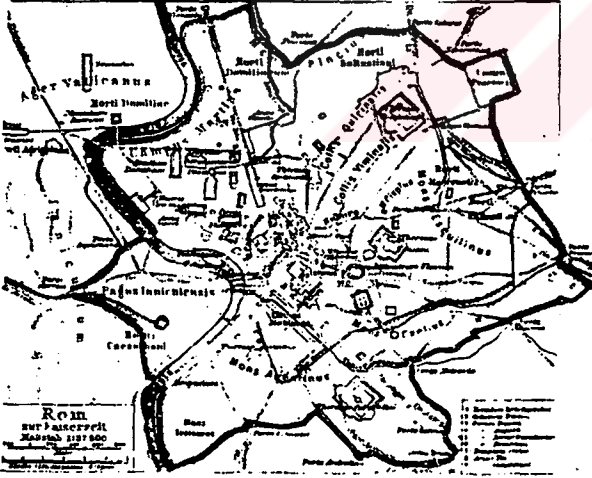
Ticaret Roma sayesinde ilerlemişse, bu iş bir bakıma yanlışlıkla olmuştur. Roma'nın hizmeti bir dünya pazarı için gerekli ön koşulları yaratmış olmasıdır; boyun eğdirilmiş bölgeler, çeşit çeşit halklarıyla Roma'nın illerine dönüşmüştü,

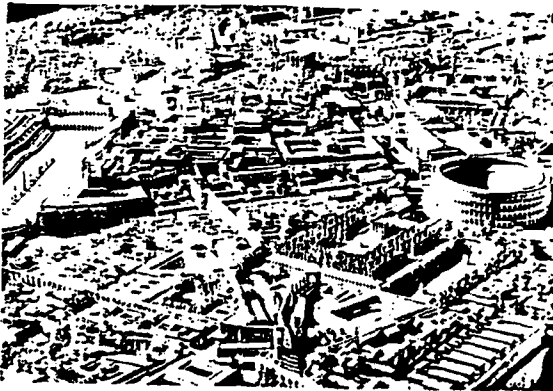
M.Ö.10.yy.da ilk şekliyle Roma devleti bir ALBA kolonisi olarak kurulmuş, sonraki dönemlerde Etriskler tarafından istila edilerek, köyler gerçek kentler haline gelmiştir.

Yavaş yavaş gelişen roma devleti, MÖ.3.yy.da bütün İtalya'ya yayılmış, bu yüzyılın sonunda Akdeniz dünyasının egemeni olmuştur.

Romalılar böylece eski çağın en önemli devlerinden biri olan "ROMA" kentinden başlayarak İtalya'nın bütününe ve nihayet Akdeniz'e yayılmışlardır. Hakimiyetlerini sürdürmek ve stratejik noktalarda garnizonlar kurabilmek, topraklarını değerlendirebilmek, halkın refahını arttırmak, kendi dillerini ve dinlerini yayabilmek için koloniler yaratmışlardır.

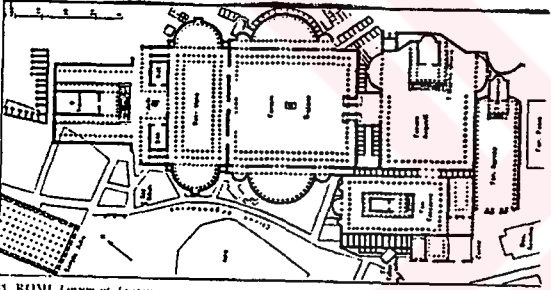

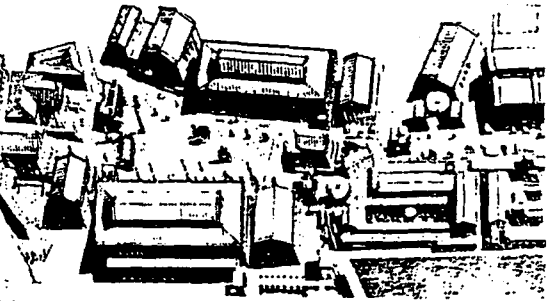
30. ROME, FORUM ROMANUM At the End of the Middle Ages

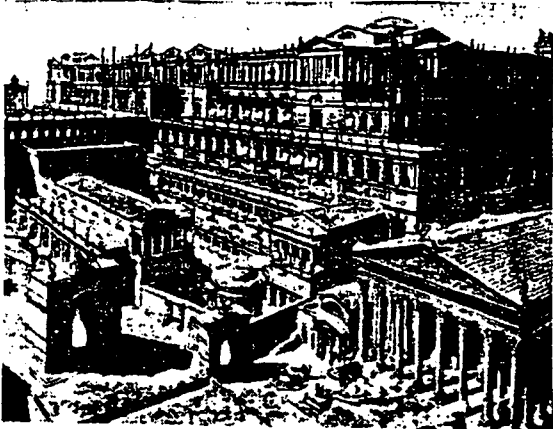
31. ROME Forum of Italian Renaissance

32. ROME Forum of Augustus

33. ROME FORUM ROMANUM Reconstructed

Romalıların yeni bir kent kurarken ilk işleri, dikdörtgen biçimindeki kentin sınırlarını saptamakve onu bir duvarla çevirmektir. Kent bu alanın içinde birbirini dik kesen sokaklar düzenine göre geliştiriliyordu. Forumları (Roma döneminin pazar yeri), hamamları, arenaları, kemerleriyle tüm Roma kentleri birbirini benziyorlardı.

Roma, tüketim ve lüksün kenti, gerekli ya da gereksiz olmasına bakmasızın dış alım yapardı. ticaret Forum'un her yanında egemenliğini yürütür, sadece mahkeme günlerinde, halk oylamalarında ve milli törenlerde dururdu.

Roma'nın ticarete yatkınlığı yoktu; oysa Grekler doğuştan tüccardırlar. O güne kadar bilinmeyen bir para sistemini kurdukları halde,ellerine geçirdikleri bu kozu kullanamamışlardır.

oysa o hiç de bunu amaçlamamıştı. İmparatorluğun bir ucundan diğer ucuna uzanan ve bugün hayranlık uyandıran bir yollar ağının yapımıyla en önemli sorunu, ulaşım sorununu çözümlemişti. Ama bunu yapmasına yol açan asıl neden asla ekonomik değil, aksine stratejikti. Ve Roma eğer eşsiz bir genel para sistemi kurmayı başarmışsa, bu sistem sayesinde ticarete sağladığı kazançları pek az umursamıştır (Sedillot, R. 1983).

Bugün bile Roma ticareti, bu konunun tarihi içindeki doğal gelişim süreçlerinden olarak anlatılmaktadır. Oysa 'Roma Hukuku' daha sonra gelişen hukuk sistemlerine kaynaklık eden ana hukuk sistemi olarak önemini korumaktadır.

II.6. BİZANS KENTİ

II.6.1 MEKANSAL YAPI

MÖ.8. yüzyıl ile MS.5. yüzyıllar arasındaki uzun bir zaman dilimine yayılan Roma İmparatorluğu, MS. 395 te Batı Roma ve Doğu Roma olarak ikiye bölünmesinden sonra, Roma'nın uzantısı olmakla birlikte Helenistik Uygarlığın mirasçısı bir korum kazanan Doğu Roma İmparatorluğu, Bizans imparatorluğu olarak ta bilinir.

Batı kesiminin çeşitli feodal krallıklar biçiminde parçalanmasından sonra yaklaşık bin yıl boyunca varlığını korumuş, başkenti Konstantinopolis'in (İSTANBUL) 1453'de Osmanlıların eline geçmesiyle ortadan kalkmıştır.

"Bizans" adı, Doğu Roma İmparatorluğu'nu belirtmek için, bu devletin çağdaşlarınca değil, daha sonra tarihçiler tarafından kullanılarak benimsenmiştir. Boğaziçi'nin Avrupa yakasında eski bir Yunan yerleşmesi olan Bizans (Myzantion) kenti, imparatorluğun doğu başkenti olarak MS. 330'da imparator Constantinus (324-337) tarafından Konstantinopolis ("Constantinus'un kenti") ya da Yeni Roma adıyla yeniden kurulmuş ve 1453' e değin Doğu'nun yönetsel, düşünsel yaşamının odağı olmuştur. Bu nedenle, Doğu Roma İmparatorluğunun devlet ve toplum yapısının özellikle 7.y.y. dan sonra geleneksel yapılardan belirgin biçimde farklılaşmasını vurgulamak amacıyla Bizans adı yeğlenir. Oysa Bizanslılar, Roma imparatorluğunun gerçek ve tek mirasçısı oldukları inancıyla kendilerini Romaici (Romalı) olarak adlandırmışlardır (Ana Britannica).

Doğu Roma'yı Batı'dan ayıran özelliklerin başında, kökleri Büyük İskender'in fetihlerine değin uzanan, Eski Yunan ile Ortadoğu geleneklerinin kaynaşmasıyla doğmuş Helenistik uygarlığın mirasçısı olması gelir. Doğu toplumu, Batı'ya göre daha çok ticarete açılmış, daha hızlı kentleşmiş, daha yüksek bir ekonomik gelişme düzeyine ulaşmıştır. Helenistik gelenek doğrultusunda siyasal ve dinsel işlevleri kendi ilişkilerinde bütünleştiren Doğu imparatorlarının, toplumun bütün sınıfları üzerinde çok daha güçlü bir denetimi olmuştur (Ana Britannica).

4.yy. ın sonlarına doğru kente, özellikle Trakya'dan getirilen halklar yerleştirildi; nüfusu 5.yy. başında 100 000 aşan Konstantinopolis, Roma'dan bile kalabalık bir kent haline geldi. Kent nüfusunun artmasıyla birlikte bugünkü Galata'nın yerinde Sycae ya da Sykai adlarıyla anılan yarı kent konumunda bir dış mahalle oluştu. 440'ta Hunların saldırısına uğrayan Konstantinopolis, I.anastasios (491-518) ve I.İustinianos (527-565) dönemleri boyunca siyasal kargaşalar, iç savaşlar, ayaklanmalar yaşadı. Bu arada giderek büyüyen ve ticari önem kazanan Sycae, I.Iustinianos döneminde Khrysokeras (Haliç) üzerinde, bugünkü Ayvansaray ile Kasımpaşa arasında kurulan bir köprüyle kente bağlandı (Sedillot, R. 1983).

7.yy.da Sasaniler ve Avarlar, 8.yy.da Bulgarlar ve Arap'lar, 9.yy.da Ruslar ve Bulgarlar Konstantinopolis'e birçok kez saldırdılar ve kuşattılar, ama gele geçiremediler.

Konstantinopolis, 1204'de Haçlılar tarafından işgal edilerek büyük ölçüde tahrip edildi. Kent 1261'e değin Latin imparatorluğunun merkezi oldu. Haçlı seferleri sırasında oluşan yeni ticari ilişkiler ve buna bağlı olarak ticaret yollarının değişmesi Konstantinopolis'i Bizans'ın bütünsel yapısının merkezi olmaktan çıkardı. Dönemin güç merkezleri olarak beliren Piza, Venedik ve Cenova, elde ettikleri imtiyazlarla Sycae ile ardındaki yamaçlarda yer alan Pera'da bir ticaret merkezi kurdular. 14.yy. a girilirken Konstantinopolis surlarla çevrili, tarımsal üretime dayalı bir yapı içinde gitgide çökerken, Haliç'in karşı kıyısında Galata ticarete dayalı parlak bir yaşam sürüyordu. Bu dönemde Galata gümrüğünün yıllık geliri, Konstantinopolis gümrüğünde elde edilen yıllık gelirin yedi katına ulaşıyordu.

Osmanlılar Konstantinopolis'i ilk kez I.Beyazıd (Yıldırım) döneminde (1389-1402) kuşattılar. I.Beyazıd'ın 1422'deki kuşatması sonuç vermedi. Konstantinopolis'i Osmanlı topraklarına II.Mehmet kattı (1453) ve bu nedenle

kendisine Fatih sanı verildi.Osmanlı başkentinin edirne'den Konstantinopolis'e taşınmasıyla yeni bir dönem başladı (Ana Britannica).

Roma imparatorluğu'nun Hıristiyanlaşma süreci sırasında oluşmaya başlayan ve Bizans imparatorluğu sınırları içinde gelişen Doğu Hıristiyan sanatı olarak adlandırabileceğimiz Bizans Sanatı, Helenizm ve Roma sanatlarının içinden filizlenmiş ama Hıristiyan dininin ve Mısır, İran, Suriye gibi Bizans imparatorluğunun yayıldığı bölgelerdeki çeşitli kültür çevrelerinin de etkisi altında -kalarak biçimlenmiştir. Bizans birleşimini oluşturan ögeler içinde en önemlileri Helenistik Roma ile Sasani sanat gelenekleridir. Bir yandan klasik düzenler, bazikal ve merkezi planlı yapı biçimi, antik öge ve düzenlemeler gibi Roma sanatı öğeleri, bir yandan da tuğla kubbeli yapı, bezemesel ve yüzeysel sanat üslubu, soyutlama ve mistik anlatım gibi sasani sanat öğeleri Bizans sanatı içinde özümsemiştir (Ana Britannica).

İmparatorluk merkezi Konstantinopolis'in (İSTANBUL) kuruluşuyla başlatılan BİZANS sanatının tarihi, erken Bizans (330-726), Orta Bizans (867-1204) ve Son Bizans (1261-1453) dönemleri olmak üzere üçe ayrılabilir. Bu sanat, 1453'te Konstantinopolis'in Türkler tarafından alınmasından sonra gelişmesini Balkanlar'da sürdürmüş, İtalya, Doğu Avrupa ve Rusya topraklarında da uzun bir süre etkisi devam etmiştir.

Erken Bizans döneminde Justinianos'un hüküm sürdüğü yıllar (527-565) sanat açısından en yoğun olan zamandır. Bu dönemde mimarlıkta kökü antik mimarlığa dayanan iki yapı türüyle karşılaşılır. Bunlardan biri, ahşap beşik çatıyla örtülü ve sütun sıralarıyla üç yada beş nefe ayrılmış, uzunlamasına eksenli bazilika; öbürü ise çoğunlukla kubbeyle örtülü, merkezi planlı yapıdır. Bazilikaya örnek olarak İstanbul'daki İoannes Studios Kilisesi (İmrahor Camisi) verilebilir. Konstantinopolis'teki S.Sengiros ve Bakkhos Kilisesi'nde (küçük Ayasofya Camisi) kubbe, ayaklara oturtulmuş ve kubbenin altına geen merkezi mekan bir koridorla çevrilmiştir.

5.yy.ın ortalarında, bazilikaların orta nefinin apsis önünde bulunan bölümünün bir kubbeyle örtüldüğü görülür. Kubbeli bazilika olarak adlandırılan bu yapının en iddialı yapısı ise Ayasofya'dır.

Erken bizans mimarlığından günümüze sivil yapı örneği olarak İstanbul Sultanahmet Meydanındaki ve Suriye'deki bazı kalıntılar ulaşmıştır. Sultanahmet Camisi'nin arkasındaki Büyük Saray'ın büyük bir yapı kompleksi oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bir hendek ve burçlarla güçlendirilmiş iki sıra duvardan oluşan

Konstantinopolis kara surları (413-447) Bizans savunma mimarlığının en değerli yapısıdır. Karagümrük ve Sultanselim Semtlerindeki açık sarnıçlarla Yerebatan ve Binbirdirek kapalı sarnıçları su mimarlığının örnekleridir (Ana Britannica).

II.6.2 TİCARETİN OLUŞUMU

Kuzeyden ve güneyden gelen saldırıları durdurmayı başarıp geçici bir süre için Roma imparatorluğunun yerini almış durumda görünen Bizans, ticaretin aktif olduğu ülkelerden biriydi. Bizanslılar Doğu Akdeniz'de ticaret yolları için müslümanlarla çatıştılar ve bunlardan bir kaçını geri almayı başardılar. Kızıldeniz yolu kendilerine kapanınca, Hindistan'la olan ticareti Trabzon veya Antakya üzerinden sürdürdüler; Yakındoğu'dan Endonezya karabiberi ve ıtırli maddeler dışalım yapıyorlardı. Sonra bu iki maddeyi, kereste ve köleye karşılık (Slav ve Sklav-köle anlamında aynı kelimedir) Avrupa'ya sevkediyorlardı. Konstantinopl, Çin ipeklisi, Hazar denizi Havyarı, Filistin yürü, Gaza şarabı ve Kafkasya kürkü için bir artarma merkeziydi. Tersanelerinde savaş ve ticaret gemileri yapılıyordu. Dükkanları ve tezgahları mesa (orta cadde) boyunca, meydanlarda ve kapalı çarşılarda sıralanan tüccarlar, Roma'nın forumundaki selefleri gibi balık, parfüm, domuz ve koyun eti, çanak çömlek ve süs eşyası alışverişi yapıyorlardı. Grek örneğine göre Teapezit denilen bankerler, devletin giderek artan denitimi altında bu ticareti finanse ediyorlardı.

Çünkü devlet daha eski egemenlik modline sadık kalarak, ekonominin başına kahya kesilmişti (MS.501). Fakat kabul edelim ki, tüccarı bunaltan vergiyi de kaldırmıştı. Tüccar birlikleri düzenini yumuşattı; ancak yine de ayrı ayrı Loncalar arasındaki duvarları yerinde bıraktı. Mal trafiğini düzenliyor, pazarların gününü ve yerini belirliyor, fiyatları denetliyor, öte yandan değerli maddeler konusunda kendisi için yeni tekeller koymaktan de geri kalmıyordu. Deniz ticareti girişimlerini riziko ve kazanca bölüştüren, 'Rodik' denilen gemi seferleri yasasını çıkartmış ve müslüman korsanların kasıp kavurduğu denizlerde yeniden seferler yapma hevesini uyandırmıştı.

Bizans, Roma'dan farklı olarak kazançlı çıktığı aktif bir ticaret bilançosuna sahipti. Transit ticaretten ve taşımacılıktan sağladığı gelirlerine, kendi ürünlerinin, süs ve deri eşyasının dışsattımından elde ettiği gelir ekleniyordu. Çin'den ipek ve ipekli kumaş getirtmek yerine Bizans, iki misyoner keşişin ipek böceği yumurtalarını, içi oyuk asalarının içinde getirip böylece ipek elde etmenin sırrını çözdüğü günden itibaren, bunları kendisi yapmağa başladı (MS.552) (Sedillot, R. 1983).

Venedik, Bizans'a haraç 6düyordu, fakat her türlü bağlantıdan sürekli kaçınmayı da biliyordu. Konstantinopol'de kendi kolonisi ve Altın Boynuz (Haliç) kıyısında kendi iskeleleri vardı . Bizans imparatorluğunun yasaklarına ve Hıristiyanca ayıplamalara pek fazla aldıriş etmeksizin, Sirey ve Sicilya'daki müslümanlarla doğrudan ilişkiler kurmuş, onlardan imtiyazlar elde etmiş böylece gelecekteki büyüklüğünün temellerini atmıştır (Sedillot, R. 1983).

Bizans ticaretinin en önemli merkezi ve aynı zamanda başkenti olan İstanbul kent yapısı ve ticaretin şekillendirdiği liman ve pazar yerleri 2. ve 3.bölümlerde daha ayrıntılı incelenecektir.

III. BÖLÜM

Osmanlı Devletinin kuruluşu, gelişmesi, sahip olduğu siyasi ve sosyal yapı ve tüm bu özellikler çerçevesinde oluşan ticari kimliği ve oluşturduğu kent mimarisinin görülmesi amaçlanan bu bölümde önemli Osmanlı kent çarşıları aracılığıyla, ticaretin Osmanlı kentinde nasıl biçimlendiği açıklanmaya çalışılmıştır.

III.1 OSMANLI DEVLETİ

Osmanlı Devleti 13.yüzyıl sonlarından 20.yüzyılın ilk çeyreğine değin varlığını sürdüren bir Türk devletidir. Anadolu'da kurulmuş, sınırları tarihi boyunca çok değışmekle birlikte en geniş döneminde bugünkü Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve Akdeniz'in doğusundaki adaları, Macaristan ve Rusya'nın bazı kesimlerini, Kafkasya, Irak, Suriye, Filistin ve Mısır'ı; Cezayir'e kadar tüm kuzey Afrika'yı ve Arabistan'ın bir bölümünü kapsamıştır. Hanedana da adını veren Osman bey devletin kurucusu olarak kabul edilir. Osmanlı Devleti bir askeri dirlikler sistemi aracılığıyla küçük köylü tarımından artı ürün aktarımının çok düzenli bir örneğini verdiği gibi, bu tür toprak dağıtımlarında zamanla açığa çıkan ademimerkezleşme eğilimini frenleyerek İslam ve Türk-İslam devletlerinin en güçlüsü, en uzun süreli olanı olmuştur. Çin ve İran ile birlikte, 19.yüzyılda siyasal bağımsızlığını yitirmeden günümüzün eşğine dayanan üç büyük kapitalizm öncesi toplum arasında yer almış, modern Türkiye'nin öncesini oluşturmuştur (Ana Britannica).

Anadolu'daki diğer beylikler gibi, oğuz boylarından biri olan Osmanlı Türkmenleri, Selçuklular'la Orta Asya'dan İran'a oradan Anadolu'ya gelerek, önce Ceber Kalesi yanından 1228'de Fırat'ı geçerken boğulan Beyleri Süleyman Şah'ın oğlu Ertuğrul Bey idaresinde Söğüt'te yerleşmişlerdir. Söğüt'te doğan en küçük oğlu Osman Bey, babası Eruğrul Bey'in yerine geçerek, 1299'da kurulan yeni devlete adını vermiştir. Ondan sonra gelen Orhan Bey, 1326'da BURSA'yı ve Selçuklularda nsonra (1075-1096) ikinci defa alarak 1331'de İZNİK'i alıp, 1336'da Karesi ülkesine (BALIKESİR) hakim olmuştur. Sultan I.Murat 1361'de EDİRNE'yi, sonra Filibe ve Sofya'yı az sonra Selanik'i aldı. Önce Bursa'yı sonra Edirne'yi merkez yapan Osmanlılar, XIV.yüzyıl sonunda İSTANBUL şehri ve çevresi ile, Trabzon dışında, Tuna'dan Fırat'a kadar uzanan bir imparatorluk kurdular. Fakat bu zamanda Asya Türkleri'ni biraraya toplayan Timur, bir kasırga gibi Anadolu'yu sarıyordu.Sultan el-azam ünvanını alan Osmanlı hükümdarı Yıldırım Beyazıt, 1402'de Ankara önünde Timur ordularına mağlup ve esir düştü. Kısa bir zaman için dağılan genç Osmanlı imparatorluğu, Çelebi Sultan Mehmet tarafından tekrar toparlandı.Sultan II.Murat'ın küçük oğlu 21 yaşındaki genç hükümdar Fatih sultan mehmet, 1453'de yeri haftalık bir kuşatmadan sonra Mayıs sonunda İstanbul'u fethederek, Doğu Roma Bizans imparatorluğuna son verdi

1460'de Trabzon imparatorluğu ülkesi, 1475'de kırım fethedildi. 1480'de Apulya'ya çıkarılma yapıp Otranto alındı. Yavuz Sultan Selim sekiz yıllık saltanatı zamanında (1512-20) yine Türk soyundan gelen İran şahı İsmail Safevi'yi mağlup ederek bütün Doğu Anadolu'yu birleştirdi (Aslanapa, O. 1986).

Mısır Memlik Sultanlığı'na son vererek Suriye, Filistin, Arabistan ve Mısır'ı imparatorluğa mal etti. Halife ünvanını aldı. Avrupalılar'ın Muhteşem dedikleri oğlu Kanuni Sultan Süleyman zamanında en parlak devrini yaşayan imparatorluk, bütün Balkanlar, Macaristan, Güney Rusya, polonya'nın bir kısmı ile Mısır, Sudan, Habeşistan ve Kuzey Afrika'ya kadar genişleyerek Roma İmparatorluğu derecesinde bir Anadolu imparatorluğu haline gelmişti. Osmanlı donanması ile Barbaros, Piyale Paşa ve Turgut Reis, bütün Akdeniz'e hakimdiler. Daha sonra Kıbrıs, Bağdat, Revan ile 1645'te Girit ve bazı adalar alınmış ise de imparatorluğun eski kuvveti kalmamıştı. Fakat bu durumda bile II. Viyana muhasarası (1608) ve Karlofça anlaşmasına (1699) a kadar Osmanlılar'ın hiç arazi kaybı olmamıştır.

1699'da Avrupada'ki bu ilk gerilemeden sonra, yıkılış tarihi olan 1918'e kadar daha 220 yıl tutunabilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun ne kadar kuvvetli ve temellerinin nasıl sağlam olduğunu gösterir. Kuruluşundan başlayarak Osmanlı Sülalesi, 620 yıl sürmüş, I. Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorluk dağılarak kuruluşundaki ilk çıkış yeri ve eski Selçuklu Ülkesi Anadolu'da bugünkü Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur (1923). (Aslanapa, O. 1986)

III.2 TİCARET OLUŞUMU

Osmanlı toplumu geleneksel sisteminde, ticaret ve ticari kapital seçkin bir yere sahip olamamıştır. Tüccarlar, ekonomilerdeki gibi, aktif gittikçe zenginleşen bir grup değildir. Geleneksel sistemin zengin insanları toprak beyleridir. Bu sistemde tüccar, henüz üretici bir fonksiyon sahibi olarak görülmez, küçümsenir. Bu, tarımsal teknolojikdeğişme olmaması, üretimin artıp yeni ihtiyaçların, yeni üretim dallarının ve pazarlamanın gelişmemesinden ileri gelmektedir. Gerçekte bütün doğu kaynaklarında, Tevrat'dan beri ticarete ve tüccara karşı kuşkulu bir tutumun varlığı görülmektedir. bunun nedenleri arasında, bu toplumlarda zaruri maddelerin uzak mesafe ticaretine konu olmaması ticaretin daha çok dar bir ely'in lüks emtia ihtiyacını tatmine yönelmesindedir. Bununla beraber kervan

ticaretinin yoğunlaştığı VIII. ve IX. yüzyıl İslam dünyasında toplumsal sınıf tasniflerinde değişiklik görülmektedir.

Buna karşılık esnaf-tücaar çatışması geleneksel ekonomilerde vardır. Çünkü tüccar, esnafın ihtiyacı olan hammaddeyi götürür veya onun pazarlayacağı mamülü getirir. Esnaf da tüccarın getireceği malı ucuza pazarlar veya götüreceği hammaddeye el koyar. Bu örnekler her ülkede görülür (Ortaylı, İ. 1979).

Osmanlı devletinin ve diğer doğu devlet sistemlerinin geleneksel ticareti teşvik ve himayesinde; lüks emtia naklinin devamı ve posta-habercilik gibi fonksiyonların yerine getirilmesi daha önemli bir faktör olmuştur. Bu sistemlerde Lonca nizamını bozacak bir ticari organizasyon ve faaliyet düşünülemezdi (Ortaylı, İ. 1979).

Geleneksel toplumda kent yönetsel ve zanaat (küçük üretim) faaliyetlerinin bulunduğu yerleşim merkezidir. Kırsal bölgedeki, ilkel tarımsal üretim, esasen her hanenin kendi tüketimini de büyük ölçüde kendisinin karşıladığı bir toplumsal düzen yaratır. Bu otarşik yapı dolayısıyla kentteki üretim sınırlı kalır. Tarımsal üretimin yarattığı sınırlı ihtiyaç fazlası ürünü değerlendirerek kısmen kırsal, kısmen de kentsel ahalinin sınırlı ihtiyaçlarını karşılamak yanında, dar bir yönetici zümrenin gene sınırlı miktardaki lüks gereksinimine yönelik üretim kent zanaatlarının görevidir (Ortaylı, İ. 1979).

Yani gerek mal çeşiti, gerekse mal miktarı yönünden sınırlandırılan bu üretim, büyüme, rekabet gibi olaylardan çok uzaktır ve bu gibi eğilimler toplumsal

denge yönünden önlenmek zorundadır. Geleneksel toplumda üretimde ve pazarlamada dikeyine ve yatayına bir bütünleşme yoktur. Bunun için yeterli sermaye birikimi, örgütlenme ve teknolojik olanak yoktur. Örneğin, sığırı alıp kesmek, derisinden etinden yararlanıp nihai mal olarak satmak muhtelif zanaat kollarına aittir. Bir kimse veya grup mezbahada deri elde edip bunu ayakkabı olarak satma işlemini yürütemez. Gene aynı malın satımında da bir tekelleşme v emerkezleşme olamaz. Zaten üretimde de iş bölümü ve işçinin bağımlılık yaşının yükselmesi gibi bir olay söz konusu değildir. Pazar yerleri belirlidir ve ancak merkezi otoritenin izniyle yenisi kurulur veya yeri değiştirilir. Ticaret serbestliği yoktur; şehirdeki hanlar esasen mal monopolünün sağlandığı belirli depolama merkezleridir. Ancak saman ve ot serbestçe satılır. Bu sınırlamaya ve kontrole dayanan iktisadi düzen kontrol yeteneği sınırlı olan geleneksel devlet

tarafından nasıl yürütülecek sorusu akla gelecektir. Bu kontrol kentsel zanaat faaliyetinin katı bir örgütlenmeye gitmesiyle olur. Üretim faaliyetinin kaç dalda olduğu tesbit edilip sınırlandırılır, bu dallarda kaç atölye, dükkan olacağını sayısı saptanır (gedik) ve her gedikte kaç usta, kalfa, çırak çalışacağı ne kadar üretim yapılacağı belirlenir. Bu belirleme ve kurumların kontrolü önce esnafın kendi kurduğu Lonca örgütü tarafından denetlenir. Asıl denetleyici ve işbilikçi ise devlet örgütüdür. İşsizlik, pahallılık, kıtlık doğması için roma devrinden beri bu tür teşkilatlanmalar Avrupa ve Asya'da her yerde görülür. Osmanlı esnaf teşkilatı ve zanaat üretimi bu oluşumun bir devamı olup, modern dünyaya intibak aşamasında ilginç gelişmeler göstermişti(Ortaylı, İ. 1979).

Osmanlı kenti çarşısında, her dalda faaliyet gösteren esnaf ve zanaatkar birarada bu mekanı işgal eder. Osmanlı kentinin bu kesimindeki tipik bir yapı da BEDESTEN'dir. mamafih bedesteni salt Osmanlılara özgü bir yapı ve kurum olarak ele almak pek doğru olmasa gerek... Bedesten tüccarın malının, kıymetli eşyası ve hatta parasını saklandığı bazı dükkanların yer aldı ve ticari işlemlerin yapıldığı bir binadır. Aynı nitelikteki binalar italyan şehirlerinde FONDACO (Venedik'teki Fondaco di Turchi ve Fondaco di Deteschi gibi) Londra' GUILDHALL, Alman şehirlerinde KAUFHALLE olarak bilinmekte ve benzer fonksiyonları görmekteydiler (Ortaylı, İ. 1979).

Lonca ekonomisi Ortaçağın feodal düzeninde belirli bir aşamayı temsil eder. Her evin kapalı bir ekonomik birim olduğu otarşik ekonomi (ev ekonomisi) den sonra, Lonca düzeni hammaddeyi etraftan toplayan, bunları işleyecek araç ve personeli barındıran ve ürettiğini satan bir sistemi temsil eder. Yeniçağlarda Lonca ekonomisinin çöküşü parça başı üretimin, üretim aracına sahip olan evlere ve köylere yayılmasıyla oldu. (Domestik endüstri, götürü iş, puttingout, verlag) Bu bir tür ortakçılık olup otarşik üretim ve Lonca düzeninin yıkılışının başlangıcıdır. Osmanlı ülkesinde ankara, Bursa gibi uluslararası kumaş ihraç merkezlerinde bu tür bir üretimin izlerine bir süre için rastlanıyor, fakat ardı gelmemiş ve manifaktür sistemine geçilememiştir. Kısacası XVIII.yüzyıl sonuna kadar Loncalar Osmanlı üretiminin temel kurumu olarak yaşamış ve ancak Atlantik ekonimilerinin hegemonyası artınca iktisadi-sosyal hayatımızdaki yerlerini kaybetmeye başlamışlardır(Ortaylı, İ. 1979).

Osmanlı loncalarının doğuş ve gelişimi ve örgütlenme şeması bir hayli spekilasyon konusudur. Özellikle FÜTÜVVET, AHİLİK gibi kurum ve kavramları ele alanlar bu örgütlerin islami bir kaynaktan çıktığını ileri sürerler. Oysa bu

gibi çalışan insanların örgütlenmeleri uzun bir tarih boyu her yerde aynı özellikleri gösterir. Eski Roma'dan beri meslek örgütlerinin geçirdiği evrelere bakar ve bazı karşılaştırmalar yaparsak bunu anlarız.

Eski Roma Cumhuriyetinde mülksüzleşen ve geçim için şehirlerde kamusal hizmetlerde ve bazı dallarda ücret karşılığı çalışmaya başlayan Plebler, hukuki ilişkilerde ve toplumsal yapıda yeni sorunlar yaratmışlardı. Gerek doğrudan kamuya yönelik işlerde, gerekse bazı özel meslek dallarında bedeni iş yapan bu insanlar devlet tarafından COLLEGIUM'larda bir araya getirildiler ve bu birlikler COLEGIUM PUBUCUM olarak anıldı. Colegiumler ilk çağın sonları ve ortaçağlar başında muhtelif mesleklere mensup işçileri birarada topluyordu (Karadeniz, Ö. 1976). Bunun nedeni açıktır. Henüz şehir zanaatları ve faaliyetlerinde yaygın ihtisaslaşma olmadığı ortamlarda, herkesin bir birlikte toplanması normaldi. Ne zamanki şehir nüfusu çoğalmaya başlamış ve faaliyetlerde çeşitlenme ve işçi sayısında artış meydana gelmiştir O zaman ayrı iş kollarında loncalar kurulmuştur. Bu nedenle ilk Avrupa ortaçağında bu birlikler COLLEGIUM (meslekdaşlık) veya FRATERNİTE (kardeşlik) gibi adlar aldılar.Çoğunlukla bu birlikler yiğit genç insanların toplandığı, hatta şehirlerin savunması gibi görevleri de yüklenen kuruluşlardı. Başlangıçta Avrupa'da da fraterniteler hukuken tüzel kişiliği ve statüsü olmayan ahlak, dindarlık gibi RYTHET etrafında toplanan insanlardan oluşurdu. Şarktaki FATA (yiğit) dan türeyen FUTUVVET veya kardeşlik anlamına gelen AHİLİK gibi gruplaşmalar gerek isim, gerek nitelikçe ortaçağ Avrupasındaki bu gibi kuruluşlarla büyük benzerlik göstermektedir. Ahi'lerin şehirlerin savunma ve güvenlik alanındaki işlevini, örneğin Almanya'da da GİLDE'ler görmekteydi. Feodal devletler kuvvetlendikçe bu birlikler merkezi hükümetin kontrolüne girdi ve kapitalizm geliştikçe bazıları tasfiye olup, bazıları da (ticaret ve zanaat odaları) biçiminde hükmi şahsiyet kazandılar (Ortaylı, İ. 1979).

Lonca sistemi demek, üretim ve tüketimin sınırlandırılmasına yönelik bir ekonomik düzen, yani feodal düzen demektir. Gerek tüketim ve gerekse üretimin sınırlandırılması ise; fiyatta serbesti olmaması (fiyatların seviyesi tesbit edilir), kalitenin sabit bir ölçüye göre tesbiti, işgücü, işçi sayısının sınırlandırılması ve dolayısıyla mamul madde arzının sınırlandırılması demektir.

Bunun bütün nedeni, hammadde darlığı ve kırsal alanda bir fazla yaratılmadığından alıcı sayısının düşüklüğüdür. Eğer üretim miktarı serbest bırakılsa, bazı üretim dalları kıt olan hammaddeyi çeker, bu da zincirleme

etkilerle diğer zanaat dallarında ihtiyaç duyulan hammaddenin azalmasına sebep olur. Onun için devlet loncalarla müştereken gerek kalite normlarının ve gerekse fiyatların tesbitine dikkat eder ki, buna NARH İŞLEMİ diyoruz. Böylece istihdam, kalite üretim miktarı ve fiyat üzerindeki bu denetimle rekabet önlenirdi. Çünkü muhtemel işsizlik ve iflastan çok çekinilirdi (Ortaylı, İ. 1979).

Ahi teşkilatının gelişme ve yaygınlaşmasına paralel olarak Osmanlı ticaret yapıları ve imalathaneleri artma göstermiş, öte yandan hükümdar, devlet adamı ve zenginler inşaa ettirdikleri hayır kurumları ile ilgili yapıların yaşaması için, bunların gelir alanları arasına ayrıca işhanı durumunda yapılar ile dükkanlar da katmışlardı (Cezar, M. 1985).

Karakteristik çizgilerinin belirginlik kazanması XV.XVI.yüzyıllarda tamamlanan Osmanlı şehrinin kendine özgü karakteristiğini belirlemede ticaret yapıları, gerek mimari özellikleri, gerek şehir içindeki yerleştirilme düzenleri ve gerekse kullanım amacına göre biçimlenen türleri ile önemli bir yer tutmaktadırlar.

III.3. OSMANLI KENTİNİN MEKANSAL YAPISI VE TİCARETİN YERİ

Geleneksel şehir, denetlediği bölgenin iktisadi faaliyetlerine göre biçimlenir. Böyle bir sistemde kırsal alandaki temel üretim tarımsaldır ve organik bir teknolojiye dayanır (öküz-saban tarımı, yel değirmeni, ulaşımda batır, deve gibi...). Bunun neticesinde doğan tarımsal artı ürünün denetimi şehirden yapılır. Şehirde üretim buna göre ihtisaslaşmıştır. Yani tarımsal ürünlere göre biçimlenen zanaatlar ve o çevreye yönelik faaliyetler vardır. Bundan başka, dar yönetici grubun lüks tüketim eğilimine cevap verecek bir kısıtlı üretim de söz konusudur. Kısacası, geleneksel şehir, üretimde ihtisaslaşma ve örgütlenmenin kentte olduğu ve bu sistemde de gene kırdaki gibi organik enerjiye dayalı ilkel bir teknolojinin kullanıldığı yerleşme birimidir. Bu şehrin fizik dokusu nüfus büyüklüğü, yönetsel ve ekonomik örgütlenmesi de buna uygun olacaktır (Kıray, M.1964).

Bütün feodal şehirlerde olduğu gibi, Osmanlı şehrinin merkezinde de (çekirdek bölge) bir mabet (cami), merkezi devlet ofisi (başkentte saray, eyaletlerde sancakbeyi konağı) ve nihayet Avrupa şehirlerinde de bulunan lonca binası ve depo (Guldhall) gibi bir BEDESTEN vardır. Bu yapılar şehrin

merkezdeki büyük meydanı üzerinde yer alır. Bu çekirdek bölgenin hemen etrafında zanaatçıların ve esnafın bulunduğu çarşı vardır. Her sokağın bütünü veya belirli kesimi belli dalda çalışan esnaf tarafından işgal edilmiştir. Bezzazlar, saraçlar, kavaflar, sahhaflar, yemeniciler, bakırcılar çarşısı gibi isimler alır bu sokaklar.... Saman pazarı, hayvan pazarı gibi yerler şehrin çevre kesimine veya varsa limana yakındır. Bu iş bölgesinden sonra konut bölgesi (mahalleler) yer alır.

Osmanlı kentinde mahalle sosyal sınıflaşmaya göre değil, etnik ve dini farklılığa göre biçimlenmiştir. Yani müslim ve gayrimüslüm aynı mahallede oturmaz. Bu ayırım, ırk farklılığı bakımından da vardır. Bazı yerde göçmen gruplar (Boşnak, arnavut gibi) veya şehir çingeneleri ayrı mahallede, yani çevrededir. Bir dini ve etnik grubun zengini ile fakiri aynı yerde yaşar ki, bu ortaçağ Avrupa şehirleri içinde geçerlidir. Şehrin perferisinde ise belirtildiği gibi, azınlıklar veya disrimine etnik gruplar yaşarlar. Avrupa'da da yahudilerin oturduğu -Glettolar- şehrin çevresindedir. Örneğin, İstanbul'da sur dibinde Balat (Musevilerin mahallesi), Fener (Rum'ların), Sulu Manastır, Samatya, Kumkapı (Ermenilerin) ve Sulukule (Çingenelerin) mahallesi bulunur. Şehir dışında bostanlar, bazı konaklama tesisleri veya pisliği dolayısıyla buraya atılan dericiler (dabağhane), çömlekçiler gibi esnafın işyerleri bulunur. XVIII.yüzyıldan sonra İstanbul kadar Anadolu kentlerinde de sayfiye ve bağevleri kullanılmaya başladı. Bu, ülkede değişen hayat tarzı ve bazı zümrelerin artan servetiyle yakından ilgili bir olgudur (Ortaylı, İ. 1979).

III.4 OSMANLI KENTİNDE ÇARŞININ KONUMU

Anadolu ve Rumeli çok eskiden beri sürekli iskan alanı olduğundan, bu toprakların uygun yerlerindedaha önce şehirler kurulmuş ve bunlar çeşitli evreler geçirmişti. Kurdukları yerler yüzyılların deneyimlerinden geçmiş olan mevcut şehirlere Türklerin eklediği şehirlerin sayısı fazla görünmez. Fakat, bir taraftan eskiden beri mevcut şehirler, uzun sayılamayacak bir zaman içinde birer Türk şehri hale dönüşerek eskisinden farklı bir yaşam biçimine kavuşurken, diğer yandan da birkısım küçük iskan üniteleri, ya aynı yerde ya da onun yakınındaki bir alanda büyüyerek birer Türk şehri halinde gelişme göstermiştir.

Türkler Anadolu'ya geldikleri sırada Helenistik ve Roma çağlarının tiyatro, agora, stadyum ve forumlu şehirleri devri çok gerilerde kalmış, bu özelliğe

sahip şehirlerin çoğu yıkıntı ve terkedilmişliğe uğramıştı. Unutulmuşluğa uğrayan şeylerden biri de Antik Çağın planlı şehir anlayışı idi.

Türkler Anadolu'ya geldikleri zaman bizans şehri: konutlar, kilise ve manastır, ticaret yapıları topluluğundan meydana geliyordu. Şehirlerde, en dayanıklı malzeme ile inşa edilmiş, aynı zamanda en görkemli yapılar kuşkusuz kiliselerdi. Buna karşılık, ticaret yapılarının gelecek yüzyıllara kalacak dayanıklılığa sahip malzemeyle yapıldıklarını söyleyebilecek durumda olmadığımız gibi, buna, dükkanlar dışında şehir panoramasında önemli ya da belirgin noktalar meydana getirecek özel karaktere sahip ticaret yapıları da bulunmamaktaydı.

Anadolu ve Rumeli'de Türkleşmenin erken dönemindemecut şehirlerin bir bölümünde ticaret alanının Türklerden önceki dönemin ticaret alanına bağlılık arzemesi ve mevcut ticaret yapılarından faydalanmanın sürdürülmesi doğaldı. Böyle yerlerdeticaret alanları genellikle kısa mesafe içinde yer değiştirerek Türk anlayışına göre yeniden biçimlendi. Şehirlerin önemli bir bölümünde ise, ticaret alanları tamamen yeniden kuruldu. Böylece XIV.-XVI. yüzyıllarda Anadolu ve Rumeli'deki şehir ve kasabalar, çeşitli kurum ve yapı türleriyle birlikte ticaret alan ve yapıları yönünden de Türk şehrinin kendine gözgü karakteristiğine büründü.

Selçuklu devrinin özellikle ilk yüzyıllık bölümünde, şehirlerde Bizans devrinin çarşı alanına bağımlılık önceleri hayli belirgin olmalıdır. ne var ki 1071'den sonra Anadolu'da bir hayli şehrin Türk devletçiklerine başkentlik etmesi, şehirlerde Türkleşmeyi hem güçlendirmiş hem de ülke çapında yaygınlaştırmıştır. Bu arada dinsel ve kültürel yapıların yanıbaşında özellikle hanların inşası suretiyle çarşıların durumu da değişmiş, ticaret alanları da Türk şehrinin özelliğine uygun biçimi yansıtmaya başlamıştır. Selçuklu devrinde bu değişikliği sağlamada cami ve medreselerden başka hanların inşasının da önemli role sahip buldukları söylenebilir.

Değişmenin niteliği de elbette bunların durum ve rolleri ile orantılı olacaktır. Oysa Osmanlı devrinde durum daha da değişir. Selçuklularda organize mekan, aşağı yukarı tek yapı birimi üzerinde toplanırken, Osmanlılar toplu organizasyonlara geçerler. Öte yandan ticaret yapılarının türleri de zenginleşir. Ticaret yapıları ile sairlerinin şehir içinde yerleştirilmeleri şehrin bütünü açısından bir planlamanın sonucu olmasalar da, özellikle külliyeler halinde toplu düzenlemeler,hem amaca uygunluk hem de uzun müddet gereksinmelere cevap verecek akılcı ve faydalı bir davranışın ürünü olma özelliği taşırlar.Onun içindir

ki, bir islam şehrinde, cami ve ticaret yapılarının her ikisinin de fonksiyonlarını gerçek bir işlerle yerine getirmek suretiyle dengeli şekilde aynı çevre içinde düzenlemeye kavuşmaları en iyi Osmanlı devri Türk şehrinde gözlemlenebilir.

Osmanlı şehri, kuşkusuz, planlamaya dayalı bir şehir değildir. Önceden bir şehir planı hazırlama ve bunu uygulama görülmez. Ancak ne varki, devletin yönetsel işleyiş tarzının yanısında, toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı, canlı bir oluşum halinde çarşının şehrin merkezi bölümünde yer alması sonucunu doğurur. önemli camiler de ya çarşı ile kaynaşmış halde uygun bir mevkiye oturur ya da çarşının pek yanına yerleşir. Öyleyse Osmanlı şehrinde çarşı ile önemli camilerin şehir dokusunda konumlarını tayin eden şey, Osmanlı toplumunu sosyal, ekonomik, kültürel, dinsel yapısının yaşayan dinamik gücüdür.

Şehirde oturanların gündelik yaşamlarında hareket istikametlerinin buraya yönelik olması, yollarında buraya açılması, yine toplumsal dinamiğin özüne bağlı canlı bir güç halinde şehrin fiziksel çehresini belli biçimlere göre bir oluşuma götürecektir.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin Türk şehrinde konutlar genellikle avlulu olduğuna, mahalle aralarında bolca çıkmaz sokaklar bulunduğuna, cami ve çarşıya gidiş dışında insan ömrü daha ziyade konutlarda geçtiğine ve hele kadınlar konuta daha fazla bağlı olduğuna göre, yaşam tarzını niteleyecek kültür türünün "içe dönük" olduğunu belirtmek gerekecektir.

Türk şehri için belirtilebilecek genellemeler arasında en dikkate değer noktanın, Türk şehrinde hareket istikametinin çarşıya yönelik oluşu hususudur. Şehirdeki günlük yaşamda hareket sağlayıp insan çeken alan daha ziyade çarşıdır. islam toplumunda, öğle ve ikinci vakitleri, iş saatleri zinciri üzerinde bulunduğundan, bu vakitlere ait ibadetin iş yerinin pek yanında yerine getirilmesi gereği de ortadadır. Bu nedenle, çarşı ile cami iç içe sayılacak derecede birbirinin yakınında yerlerini almıştır. Bu yüzdendir ki, İslam ve dolayısıyla Türk şehrinde cami, bir bakıma, hareket istikametinin nirengi noktası olarak görünür. Gündelik yaşamda şehirde insan toplayan bölüm olarak cami ile çarşı arasında ayırım yapmak güçleşirse de, asıl ağırlık noktasını çarşının teşkil ettiği, çarşının insanları kendine çeken yönünün daha güçlü olduğu, çekicilik nedenlerinin daha çok yönlü olduğu kuşkusuzdur. Ayrıca unutmamak gerekir ki, Osmanlı şehrinde çarşı sadece alış veriş eyleminin değil bir kısım sanayi etkinliklerinin de gerçekleştiği alandır. Öyleyse, şehirdeki konumu buna göre bir dokuya kavuşacak, ibadet kurumları da onunla ilişkili bir bölüm halinde uygun

yerlere yerleşecektir.

Türk şehrinde, şehir ünitesi içinde içe dönüklüğün aranabildiği alanın sadece çarşı olduğunu söyleyebiliriz.

Cami müslümanın ibadet için toplanma yeri olduğu cihetle, burası sadece müslüman için hareket istikametini belirleyen nirengi noktalarındandır. Medreseler yatılı okullar olduğuna göre, bunların 'Konut—>OKUL' hareketini yansıtacak taraflarından da pek söz edilemez. Oysa çarşı hem müslim hem gayrimüslimin, hem genç hem de yaşlının gidip geldiği yerdir. Şehirlerde çok defa müslim ve gayrimüslim mahalleleri ayrılık arzettiği halde çarşıda bu ayrılık da ortadan kalkar. Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde çeşitli etnik grupların bir arada kardeşçe yaşama ve birbirleriyle kaynaşmasını en iyi çarşıda çözümlenmek mümkündü. Osmanlı uyruğu insanlar halinde çeşitli etniğin bir arada kardeşçe yaşamasını fikir ve eylem halinde oluşturmada çarşının muhakkak ki çok önemli rolü olacaktı(Cezar, M. 1985).

Klasik Osmanlı devlet düzeninde imar ve inşa etkinliği bireyci bir işlerlik arz ediyordu. İmar ve inşadaki bireycilik, kamu yararına yönelik dinsel, kültürel, sosyal nitelikli yapıların kişiler tarafından yaptırılmakta oluşu ile kendini gösteriyordu. Ancak ne var ki, topluma hizmet götüren ve inşalarını müteakip vakfa bağlamak suretiyle kurumsal bir işletmeye kavuşturulan dinsel, kültürel sosyal nitelikli yapıların büyük çaplı olanlarının sultanlar ve vezirler tarafından yaptırılması, devletin mimari örgütünün de, bu inşaatlar için gerekli hizmeti, sözkonusu yüksek makam sahiplerine sunması, şehirlerin belkemiğini teşkil edecek yapıların ortaya konuşunda etki ve irade gücünün nerede düğümlendiğini göstermeye yetecektir. Öte yandan toplumun o zamanki yapısı da, imar ve inşanın böyle bir yöntemle işleyişini sıcak bir içtenlikle benimseyici ve buna katkıda bulunucu bir durum da arz ediyordu.

İşte devlet ve toplum yapısındaki bu düzen ve olgu, en basitinden direktifler demeti şeklinde bir planlama olmasa da, toplum dinamiğinin yönlendirmesiyle, şehirlerde bir takım odak noktalarının belirli yerlerde teşekkülü ve buralara uygun ve gerekli yapı türlerinin yerleşmesi sonucunu doğuruyordu (Cezar, M. 1985).

Türk şehrinde ticaret bölgesinin oluşum ve şehirdeki konumu, ticaret yapılarının türleri, öte yandan ticaret bölgesindeki diğer yapıların durumları üzerinde genelleme niteliğinde bir fikrin belirtilebilmesi için, örnekleme

yöntemine başvurmadan gayri çıkar yol olmasa gerektir. Gerçi örnekleme yöntemi istinasız bütün şehirler için matematiksel bir kesinlik tablosu ortaya koymayacak, hatta bazı şehirler örneklemeyle bağdaşmayan bir görünüme sahip olabilecektir. Ama ne varki, büyük çoğunluğa ait ortak noktaların saptanıp belirlenmesi, böylece genelleme düzeyi için yaklaşım sağlanması da ancak örnekleme ile mümkün olabilecektir.

III.4.1 ÖNEMLİ OSMANLI KENT ÇARŞILARI

III.4.1.1 BURSA KENT ÇARŞISI

İstanbul'un fethinden önceki ilk Osmanlı başkenti olan Bursa, büyüyüp gelişmesi ancak ve ancak Türklere bağlı bir şehirdir. Bizanslılardan alındıktan sonra Türk şehri olmanın özelliklerini çok kısa zamanda yansıtır hale gelen Bursa, denilebilir ki, şehir olarak Türklerden önceki döneme ait isminden başka bir mirasa sahip sayılamaz.

Bursa çarşısı, şehir ele geçirildiği zaman boş olan bir alanda kurulmuştur. Türk şehrinde çarşı düzenini en iyi yansıtan örnekler arasında Bursa çarşısının konumu sorununun nasıl bir çözüme ulaştırıldığını, değişik türdeki ticaret yapılarının birbirlerini tamamlayarak nasıl bir kaynaşma içinde olduklarını, ticaret yapısı niteliği taşımayan sair yapıların ise, çarşı çevresinde nasıl bir yerleştirme düzenine tabi tutulduğunu sergileyen en dikkate değer örneklerdendir. Bursa'da çarşı yerinin saptanması kadar, her türde yapının şehirdeki dağılımı, şehirdeki yerlerinin seçim ve inşalarının gerçekleştirilmesi de Türkeler ait olduğundan Bursa sadece çarşı açısından değil, bütünüyle Türk şehircilik anlayışının en tipik örneğini ortaya koyar (Cezar, M. 1981).

Bursa alındığı zaman, Bizans dönemi Bursa'sının sadece sur içindeki alana, yani Türk döneminin başlangıcındaki kale bölümüne inhisar ettiği anlaşılıyor. Ancak ne var ki Bursa alınca kalenin, hızla ve tam anlamıyla Türkleştirildiği sonucuna varmak da gerekir. Zira, henüz küçük bir beylik olan Osmanlı devletinin başkenti yapılan Bursa'da Bey Sarayı'nın Kale'de ikinci bir surla ayrılan bölüme yerleşmesi bunun işareti olduğu kadar, Orhan Mescidi, hala Şahin Medresesi, Orhan Hamamı Şehadet Cami, Aladdin Camii gibi Orhan Gazi devri binalarının sur içindeki bölümünde yapılmış olması da bunu somut şekilde

kanıtlar.

Bursa çarşısı, kalenin doğusunda, surdan düz çizgi ile 200-300 metre mesafede kurulmaya başlanmıştır. Çarşı zamanla büyüyünce, doğuya doğru surla mesafesi fazlalaşırken batıda da surla iyice yaklaşmıştır.

Bursa'da çarşı kurulan alan kaleye yakınlıkla güvenceyi, topoğrafik yönden uygun arazi olma özelliğini, şehrin gelişme durumu açısından ise, merkezi alan olma özelliğini sinesinde toplayan bir yerdir. Nitekim şehirde insan toplayan yer, esas itibarıyla çarşı bölümü olduğundan çarşının şehrin en merkezi alanında teşekkülü

kadar, şehir topoğrafyasında insan hareketine en müsait alanın çarşı için seçilmesi eylemi de Bursa çarşısında rahatça gözlemlenebilmektedir (Cezar, M. 1981).

Gerek hayrat yoluyla imar hareketlerinde bulunulurken, gerekse yine hayrat fikrinden hareketle bilinçli şekilde şehri büyütmeye çalışmaları gerçekleştirirken, çarşının ana fonksiyonunun ticari faaliyet oluşunun daima gözönünde tutulmasını Bursa'da açıkça gözlemlemek mümkündür. Nitekim Bursa'nın çarşı bölümünde ilk partide yapılan Orhan Camii ve Ulu Cami'nin ibadet kurumu olarak yeterliliği dikkate alınmış inşa edildikleri yerler bakımından şehri büyütüp geliştirme amacının gözetildiği kuruluşlar oldukları açıkça belli olan cami ve medreseden meydana gelen Hüdavendigâr, Yıldırım, Yeşil ve Muradiye kulliyeleri çarşının uzağına inşa edilmiş, çarşı bölümüne ise özellikle dükkan ve han kazandırılmaya devam olunmuştur.

Bursa çarşının, şehir için asıl özgün niteliğini Yıldırım Beyazıt zamanında kazandığı anlaşılıyor. Zira Yıldırım Beyazıt'ın inşa ettirdiği bedesten ile adeta çarşının odak noktası belirginliğe kavuşmuştur. Orhan Gazi tarafından yaptırılan Emir hanı bugün Kapalıçarşı olan kısma açılmaktadır. Bursa'nın ilk bedesten gereksinimini karşılayan Emir Hanı yaptırıldığı zaman çarşının en faal bölümü hanın önü olmalıydı. Bu gün yaşamını sürdüren bedesten buranın pek yakınında yer alınca, etrafında dükkan yoğunluğunun artmasının yanı sıra, dükkanların etrafında hanlarla çevrelenmişti. Geyve ve ipek hanları bedestenin dal cephelerinin biraz ilerisinde yerleşmiş, bedestenin Emir hanının karşısı olan cephesinde ise Sipahi çarşısı ve Karaca Bey hanı yer almıştır.

Bursa çarşısı, kuşkusuz bir hamlede biçimlenmiş değildir. Ama, çarşının şehrin merkezi bölümünde, sokaklarının üstü açık ya da kapalı dükkanlar ile Bedesten ve hanlar grubundan meydana gelişi, gerçekten hızlı sayılabilecek bir gelişme seyri göstermiştir. Bursa başkent olmaktan çıktıktan uzun yıllar sonra

bile, Bursa canlılığını sürdürebilmesi için, han ve dükkan sayısının artırılması çalışmaları sürmüştür. Nitekim, çarşının büyük hanlarından olan Koza Hanı ve Pirinç Hanının İkinci Beyazıt tarafından yaptırılışı buna örnek sayılabilir.

Uludağ'ın eteğinde doğu-batı istikametinde uzunlamasına bir kuruluş ve gelişme izlemiş olan Bursa'nın çarşısı da, şehrin bütünü oranında olmasa bile uzunluğu eninden fazla şekilde bir biçimlenmeye uğramıştır. Bu biçimlenmede başlangıçta ana çizgiyi Uzunçarşı ve Kapalıçarşı'nın bulunduğu sokağın teşkil ettiği anlaşılıyor. Bedesten bu çizgide bir değişiklik yapmamakla beraber, kendi çevresinde dört yönde gelişme yoğunluğunu saptamış ve bedestenin dört yönünde sokak ve dükkan sıraları meydana gelirken Geyve hanı, İpek hanı, Pirinç hanı, Karaca Bey hanı gibi hanlar Bedestene göre istikametlenip biçimlenen sokaklara açılır şekilde inşa edilmiştir. Bedestenin güney tarafında Emir Hanı önünde Kapalıçarşı'nın uzanmasına karşılık, bedestenin güney tarafında bir kaç dükkan sırasından sonra daha küçük bir Kapalıçarşı niteliği taşıyan Sipahi çarşısı teşekkül etmiştir.

Şunu özellikle belirtmek gerekir ki, Türk şehrinde bedestenin çarşının odak noktasını meydana getirişi, en iyi Bursa çarşısında kendisini gösterir. Nitekim, çarşıda en bol sokağın bedesten çevresinde meydana gelişini, sokakların bedestenin kapılarına göre yönelişini, öncelik sırası dükkan ve hanlarda olmak üzere, çarşıdaki her türlü yapının bedestenle bağlantısını sağlayacak sokak ağının, bedesten odağına göre bir düzenlemeye uğrayışını BURSA çarşısında rahatça gözlemleyebiliriz.

III.4.1.2 EDİRNE KENT ÇARŞISI

Türklerden önce şimdiki Kale içi mahallesini meydana getiren kısımda surla çevrili küçük bir kasaba iken, Türkler ele geçince sur içindeki bölümün dışındaki alanda hızla büyük şehir olmaya yönelmiştir. Kale içi mahallesinin dışında inşa edilen yapılarla Türk Edirne teşekkül etmiştir.

Edirne çarşısı, eski şehri sınırlayan surun doğusunda ve surun hemen önünde teşekkül nedenini, mevcut iskan yerindeki insan kaynağına yakınlığa, bir de surun koruyuculukta payına bağlamak yanlış olmasa gerektir. Zaten, Anadolu'da bir hayli şehirde çarşının kale surunun önünde teşekkülüne ait örnekler görmemiz mümkündür. Öyleyse, Edirne'de, çarşı kurmak için pek çok

düz alan mevcut olduğu halde, çarşının surun yakınına yerleşmesinde, en büyük etki gücünün öncelikle toplumsal görüşte düğümlendiği söylenebilir.

Çelebi Sultan Mehmet zamanında yapılan bedesten, Edirne'de çarşı alanı için odak noktasını saptamış gibidir. Bunun hemen yakınındaki Eski cami ve İkinci Murad zamanında yapılan üç Şerefeli camii, bir taraftan çarşının yoğun bölümünün sınırlarını belirlerken, diğer yandan da şehir halkının hareket istikametini çarşı ile ortaklaşa yükümlenen kurumların yerleşim durumunu vurgular. Şimdiki istanbul yolunun ağzında kale duvarına yakın bir yerde İkinci Murad zamanında yapılmış olan Eski Bedesten,edirne çarşısının sadece bu hükümdar zamanındaki uzantısının işaretini vermekle kalmaz, bu kısımda ticari canlılığı da ortaya koyar.

İkinci Murad'dan sonra Edirne geniş çapta büyümesini sürdürdüğü halde çarşının en önemli ve tipik yapıları Üç Şerefeli-Eski Cami,Tahtakale üçgeni içinde yapılmış, çarşının en oğun bölümü daha ziyade bu üçgen içinde kalmıştır. Nitekim dükkanların çoğu ile han binaları ve Ali Paşa Çarşısı bu üçgen içindedir.Türk çarşısında hanların bir kısmı dükkanlar da ihtiva ettiği cihetle hanlar ticari etkinliğin yoğun olduğu yerde yapılmışlar, daha doğrusu ticari yoğunluğu sağlamada bizzat rol sahibi olmuşlardır. Edirne'de bu özelliğe sahip hanların inşası Çelebi Mehmet zamanında başlamış ve on yedinci yüzyıla kadar devam etmiştir.Çarşıdaki eski hanların bir kısmı bugün ortadan kalkmıştır. HalenEdirne çarşı bölgesinde Rüstem Paşa hanı, Taş han, Ekmekçioğlu Ahmed Paşa hanları yaşamlarını sürdürmektedir. Eski kale suruna paralel biçimde yer alan üç yüz metre uzunluğundaki Ali Paşa Çarşısı, Edirne'nin Kapalıçarşısı durumundaki yapısıdır. Selimiye külliyesine sonradan eklenen Selimiye arastası çarşı üçgeninin Eski Cami köşesini Selimiye'ye kadar uzatmaya hizmet etmişse de, çarşının asıl yoğun bölümü yine Eski cami ile kale suru arasındaki bölüm olmakta devam etmiştir (Cezzar, M. 1985).

Bursa'da olduğu gibi Edirne'de de şehri büyültmek için yapılan cami, medrese, imaret ve zaviye gibi külliye binaları çarşı bölümünün dışına hatta bir bakıma çarşının uzağına yerleştirilmiştir. Edirne'de bu tür külliyelerin en dikkate değerisi İkinci Beyazıt Külliyesi, çarşının hayli uzağında Tunca ırmağı kenarındadır. İkinci Murad tarafından yaptırılan mevlevihane, cami, imaret ve hamamdan meydana gelen topluluk ise yine çarşının uzağındadır. Bu yapılar grubunun inşasından sonra elbette o çevre konutlar bakımından zenginleşmiş

olmalıdır. Bu yapıların bulunduğu bölüm bugün Muradiye mahallesi olarak adlandırılır.

Halen Gazi Minal mahallesi diye anılan yerde de Gazi Minal Beyin cami, imaret, hamam yaptırması da diğerleri gibi şehri büyütme hareketi ile ilgili görünüyor. Bu mahalle, kale'nin çarşıya nazaran karşıtı olan tarafta yer almaktadır. Türklerden önceki Edirne'yi meydana getiren Kale içinde Türkler daha ziyade askeri ve resmi nitelikli bazı binalar yaptırmakla beraber burası çok uzun yıllar gayrimüslim mahallesi olarak kalmıştır. Ondokuzuncu yüzyıl sonlarında deprem ve yangınlardan iyice harap olan Kale İçi mahallesi Belediye Başkanı Dilaver Bey'in hazırlattığı plana göre inşa edildiğinden birbirine dik sokak ve muntazam parselleri ile dikkati çeker. Böylece Kale İçi mahallesi ızgara planlı durumu ile edirne'nin diğer yerlerinden doluca farklılık arzeder.

III.4.1.3 KAYSERİ KENT ÇARŞISI

İç Anadolu'nun önemli şehirlerinden olan Kayseri'de de çarşı alanı kale surunun önündedir. Ne varki Kayseri çarşısı Bursa ve Edirne'den farklı olarak sur içindeki bölümde yer alır. Bursa ve edirne'de Osmanlıların kendi zamanlarında gelişen şehrin etrafına sur çekmedikleri bu vesileyle hatırlanmalıdır.

Kayseri çarşısının Selçuklular zamanında da aynı alanda bulunması olasılığı vardır. Ama, muhakkak olan birşey varsa, o da Selçuklu devri Kayseri'sinin sadece sur içindeki bölüme inhisar etmediğidir. Nitekim sur içinden daha fazla sayıda Selçuklu yapısının sur dışında bulunuşu bunu somut şekilde kanıtlar.

Sur dışındaki Selçuklu yapılarının ticaret binaları değil de cami, medrese, kümbet hamam gibi yapılar oluşu, çarşı yerinin seçimi konusunda Selçuklu ve -osmanlı devirlerinde toplumsal anlayış ve ilkelerde uyum bulunduğu şeklinde yorumlanabilir.

Kayseri Osmanlı devrinde daha da büyümüş fakat çarşısı sur içindeki bölümde gelişmesini sürdürmekte devam etmiştir. Evliya Çelebi'nin Kayseri çarşısını anlatan yazılarına bakılırsa, onun zamanında çarşı, surun At Pazarı kapısı, Mevlevihane Bahçesi Kapısı Odun Pazarı kapısına, aynı zamanda İç Kale kapısı önüne kadar uzanmakta idi.

Zamanımız Türkiye'sini meydana getiren topraklar üzerindeki şehirlerde İstanbul'dan sonra ikinci derecede büyüklüğe sahip Kapalıçarşı Kayseri' de yapılmıştır. Kalenin (iç kale) güney-batı köşesi ve batı yönünde birbirine paralel ve birbiriyle dik kesişen üstü örtülü sokaklar dizisi halinde ızgara planla kurulan kapalıçarşının hemen yakınına hanlar yapılmıştır. Pamukhanı ve Vezir hanı bunlardandır. Evliya Çelebi'nin, surun Boyacı kapısında gayet işlek kagir bina olarak bulunduğu dair ifadesi, o sırada ticari yaşamın Boyacı kapısına kadar uzanışına delil sayılabilir. Bugün varlığını sürdüren bedesten ise Kapalıçarşı ile hemen hemen bitişecek bir yerdedir.

Danışmendli eseri Ulu Cami, çarşı bölgesinde ibadet gereksinmesine cevap verecek en büyük cami durumundadır. Bunun kible tarafında Melik Gazi medresesinin bulunuşu, Selçuklu devrinde burada bir kültürel çevre oluşumunu da gösterir. Melik Gazi medresesinin güneyinde ve biraz ileride Dulkadirli eseri Hatuniye medresesi kültürel çevrenin buradaki uzantısını gösterdiği gibi kültürel çevrenin Selçuklulardan sonra da burada gelişimini sürdürüşünün de işaretini verir. Çarşıya yakın alanda bir Osmanlı medresesinin bulunmayışı, kaleye yakın köşenin Osmanlılarca çarşı alanı olarak seçilişini daha iyi açıklığa kavuşturur.

III. 4.1.4 ANKARA KENT ÇARŞISI

Orta Anadolu'nun en eski kentlerinden biri olan ankara ilk çağdan günümüze kadar hep önemli bir yönetim ve nüfus merkezi olarak varlığını sürdürdü (Aktüre, S. 1981). Antik dönem Ankara'sının çok önemli bir yerleşim merkezi olduğunu bu dönemde inşa edilen Augustus Tapınağı, Roma Hamamı gibi görkemli yapılardan anlıyoruz.

7.yüzyıl ortalarında İran SasanilerininAnadolu içlerine kadar gelerek Ankara'yı ele geçirmeleriyle üçyüz yıl süren barış dönemi son buldu(Aktüre, S. 1981). Bu olaydan sonra kent önemli bir dönüşüm geçirerek, düzlükten tepedeki, etrafı kalın surlarla çevrili kaleye çekildi(Aktüre, S. 1981). Böylece Roma döneminin "metropolis"i Bizans döneminin "sınır kenti" ne dönüşmüş oldu.

Bizans imparatorluğunun doğu ile olan yoğun ticaret ilişkileri nedeniyle önemli ticaret yollarından birinin üzerinde bulunan Ankara 7.yüzyıldan sonra da askeri öneminin yanısıra, karşımıza önemli bir ticaret kenti olarak çıkar. Bu dönemde diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi Ankara kent planının temel

ögeleri kenti dış saldırılardan koruyan "surlar", pazar yeri işlemleri gören "agora", kiliseler, tahıl depoları, ambarlar ve hamamlar olmalıdır (Aktüre, S. 1981). Kentle para ekonomisinin gelişmiş olduğunu gösteren bazı kanıtlar vardır (Aktüre, S. 1981).

Bu dönem 11.yüzyılın son çeyreğinde Türkler'in Anadolu'ya girmesi ile son buldu. Selçuklu sultanları Ankara'yı önemli bir "sınır kenti" sayacak surlarını onartmışlarsa da yol sisteminde ortaya çıkan değişim ile kent 14.yüzyıl sonuna kadar ikinci derece yollardan birinin üzerinden bulunması ve sık sık el değiştirmesi nedenleriyle fazla bir gelişme gösteremedi.

Osmanlı imparatorluğu'nun yükseliş dönemi olan 15. ve 16.yüzyıllarda kent nüfusunun hızlı bir artış göstermesi kentin ekonomik gelişmesinin bir göstergesidir. Bu dönemde Osmanlı yönetimi aldığı önlemlerle bölgeler arası ticaretin güvenliğini sağlamış, buna koşut olarak da kentlerde üretim için pazar olanakları gelişmişti (Aktüre, S. 1984).

Osmanlı döneminde Anadolu kentlerinde genellikle her esnafın kendi adıyla anılan bir çarşısı vardır. Ankara kentinde esnaf çarşıları topografik duruma uygun olarak iki ayrı kesimde yer almıştı. "Yukarı Yüz"ün esnafı, Bedestenin çevresindeki düzlükte yer alan At Pazarı Çarşısı ile, Samanpazarı'ndan Bedesten'e doğru çıkan koyunpazarı arasında kümelenirken, "Aşağı yüz" deki zanaatkarlar, Kaledibi (Tahta'l-Kal'a) ile kazaoğlan çarşısı arasında özel sokaklarda ticaret yaşamlarını sürdürdüler (Aktüre, S. 1984).

16.yüzyıl Ankara'sında esnaf, işlenmiş veya ham maddeyi üreticiden veya toptancıdan alıp işledikten sonra "kadı"nın tespit edeceği bir kar ile dükkanında satacak, üretici ve toptancı ile alıcı tüketici arasında aracı durumunda bulunuyordu. Yapılan işin niteliğine bağlı olarak (üretim, alım-satım, şahıs hizmeti) esnafın kent mekanındaki konumu da büyük bir çeşitlilik ve özelleşme gösteriyordu. Bunu sağlayan ortak özellik ise esnafın "lonca" adı verilen meslek kuruluşları halinde örgütlenmiş olmalarıdır. Ancak bir malı ilk satıcıdan sonra alıcıya geçiren kademeler arasında, esnaf örgütleri dışında, onlar kadar önemli başka ögeler de bulunuyordu (Aktüre, S. 1984). Bunlardan ikisi "toptancı tüccarlar" ve "kapan kanı sahipleri ve işletenler" dir.

"Toptancı tüccar" hanlarda depo ve oda kiralayıp, malı kendisi getirerek veya getirenlerden devralarak, esnafa dağıtan kişidir. Özellikle 16.yüzyılda kentsel nüfus artışıyla koşut olarak artan tüketim ve alışveriş potansiyeli, kentlerdeki ticaretin çok canlı hale gelmesi, önemli tüketim maddelerinin elden ele devri ile ortaya çıkan denetim güçlüğü "han içi" alışverişi arttıran başlıca nedenlerdir. Canlı hayvan ile at, saman, odun gibi fiyatça düşük mallar kentlerde

açık pazarlarda satılmış,diğer mallar ise "han içi" alışverişe konu olmuştur. 13. ve 14.yüzyıllarda kervansarayların ve açık pazarlarınıişlevlerini 15.yüzyılın ikinci yarısından sonra ve özellikle 16.yüzyılda kentlerdeki hanlarda sürdürülmüştü.

Osmanlı döneminde açık pazarların en büyük ve canlı alanları Ankara gibi büyük ticaret kentlerinde değil, bunlara yakın kasabalarda kuruldu. Bunun nedeni

bu dönemde ticaret kentlerinde inşa edilen büyük hanlardan her birinin bir, veya birkaç malın dağıtım yeri olma ayrıcalığını elde etmiş olmasıdır. Büyük ticaret kentlerindeki han sahipleri, ya da bu hanların gelirlerini kullanan vakıf örgütleri, açık meydanlarda kurulan haftalık veya aylık pazarlar ile yıllık panayırların bu kentlerde kurulmasına,bütün malların alıcı ve satıcılarını bir araya topladıkları ve kendi hanlarının depolama ve toptan alım-satım işlerini daralttıkları için engel oldular (Aktüre, S. 1984). Böylece hanlara olan talep de giderek arttı.

Ticaret merkezinde yeni hanların yapımına 18.yüzyılda devam edilmiş olduğunu vakıf kayıtlarından alıyoruz. Daha çok Atpazarı ve Koyunpazarı çevresinde inşa edilen bu hanlar genellikle 16. ve 17.yüzyıl hanlarından dahadayıksız malzemededen yapılmış olduklarından çoğu günümüze kadar gelememiş, yangın vb. etmenlerle işlev dışı kalmışlardır.

19.yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı imparatorluğu sınırları içnide yerli üretim önemli bir gerileme sürecine girmişti. Bunun başlıca nedenlerinden biri olarak 18.yüzyılın ikinci yarısındanbaşlayarak endüstrileşen Avrupa ülkelerinin talebi sonucunda, endüstri hammaddesinin dış pazarlara kaymasıyla, yerel endüstrinin hammadde darlığı içine düşmesi gösterilir. Zaman boyutunda, Anadolu kentlerindeki üretimi baltalayan ikinci önemli etmen ise Avrupa'da endüstrileşmenin başladığı ülkelerde daha ucuza maledilen işlenmiş malların, ticaret anlaşmalarının sağladığı kolaylık ve rahatlıkla, sınırları aşarak Osmanlı pazarlarına girmesi ve yerel üreticilerin bunlarla rekabet edememesidir.

Dış ticaret ilişkilerindeki değişim sonucunda gerileme sürecine giren daha çok kentlerdeki küçük üretimdir ve az önce İstanbul, Balkanlar gibi imparatorluğun dış ülkelerle daha yoğun ilişki halinde olduğu yerlerde ortaya çıkmıştır.Ankara gibi Anadolu'da, iç taraflardaki kentlerde ise yerli mallar hala piyasaya egemen durumundadır(Aktüre, S. 1984).

16. ve 17.yüzyıllarda kent merkezinin ve ticaret eylemlerinin odak noktası işlevini gören Mahmut Paşa Bedesteni'nin 19.yüzyıl sonuna doğru işlevini bütünüyle yitirdiği anlaşılıyor. 1881 yılında büyük yangında yanan Bedesten bir

daha (Cumhuriyet dönemine kadar) onarılamamış (Aktüre, S. 1984), sof üretiminin çökmesi, sofların depolandığı ve satışının yapıldığı yer olan Bedesteni işlev göremez duruma getirmiştir. Buna karşılık hanların ve esnaf çarşılarının 19.yüzyıl sonunda hala işlev gördükleri söylenebilir. 16. ve 17.yüzyıllarda olduğu gibi kente gelen tüccarlara işyeri olarak oda oda kirayla verilmiş olmasalar bile çoğu depo olarak veya otel gibi işlev görmüş olmalıydılar.

19.yüzyıl sonunda işyeri olan dükkan sayısında artış olmadığı görülüyor.Buna karşın endüstrileşmiş Avrupa ülkelerinden gelen işlenmiş malların satıldığı ve depolandığı, "mağaza" adı verilen dükkan-depo türü ticari yapılarda önemli bir artış olmuştur. 1895'te sayıları 50 iken 1902'de bu sayı 260'a çıkmıştır. Aynı süre içinde kentte batılı anlamda 19 tanede "kahvehane" açılmıştır. Her iki tür ticari kullanım "Hanlar Bölgesi" ağırlıklı geleneksel merkez yapısının öğeleri değildir.Bunların kent içindeki konumları da farklılık göstermektedir. Yeni ticari kullanımlar 19.yüzyılın ikinci yarısında balıkpazarı Caddesi (bugünkü Anafartalar Caddesi) üzerinden Karaoğlan Çarşısına ve batıda Taşhan'a kadar uzanarak "yeni ticaret merkezi" oldugusunu ortaya çıkarmıştır.

Merkezin yeni gelişen kesiminin iki çekim noktası vardı. Bunlardan birincisi 19.yüzyılın ikinci yarısında başlayan devlet yönetiminin değişim süreci içinde, diğer Anadolu kentlerinde de olduğu gibi, Ankara'da "yönetici merkez" olgusu ortaya çıkmış ve yeni gelişen ticaret merkezinin çekim noktasını oluşturmuştur.

Yeni gelişen merkezin ikinci çekim noktası ise 1893 yılında kente ulaşan demiryolu olmalıdır. Demiryolunun yapımı, bölgenin pazar ekonomisine açılmasını sağlamıştı.

19.yüzyılın sonlarında Ankara'nın ticaret hayatında başlıca iki kesim ortaya çıkıyor. Bunlardan birincisi, bölgenin ürünlerini düşük vergiler ödeyerek, dış pazarlara satan ve bu yoldan zengin olan Rum tüccarlar ile, bu ürünleri köylüden toplayan, küçük ölçekte toptan-veresiye ticaretle uğraşan Ermeniler diğeri ise kentteki zanaatlarla ve perakende ticaretle uğraşan Ermeniler diğeri ise kentteki zanaatlarla ve perakende ticaretle uğraşan küçük esnaf ve zanaatkarlardır ki çoğunluğunu müslüman Türkler oluşturmaktaydı. Bu farklı sosyo-ekonomik grupların işyerlerinin mekandaki yer seçimi merkezin ikili yapısını ortaya çıkardı. Hanlar ve esnaf çarşılarının, 16. ve 17.yüzyıldaki konumlarında, Yukarı Yüzde -atpazarı çevresinde, eski lonca düzeninden kalma işleyiş içinde işlevlerini südüremelerine karşın 19.yüzyılın ikinci yarısında dış ticaret

ilişkilerinin nitel ve nicel değişim süreci içinde kentte yeni açılan dükkanlar ve işyerleri eski merkezin batısında, Karaoğlan çarşısı çevresinde, İstanbul ve İzmir kapıları yönünde eski merkezin uzantısı olan yeni ticaret bölgesini oluşturdu (Aktüre, S. 1984).

III.4.1.5 İSTANBUL KENT ÇARŞISI

Büyük bir imparatorluğa bin yıldan fazla başkentlik etmiş, etrafı surla çevrili, deniz yoluyla dış ticarete geniş çapta açık büyük ve eski bir şehirde ticaret alanının kendine özgü yönünün bulunacağı ve belli faktörlere bağlı bir biçimlenmeyle oturmuşluğa sahip olacağı kuşkusuzdur. Bu nedenle Bizanslılardan ayrı bir kültürle yoğrulmuş, onlardan farklı bir dünya görüşü ve toplumsal yapıya sahip bulunan İstanbul'un yeni sahibi Türklerin, fetihden hemen sonra, kültürlerinin özüne dayalı ürünlerle İstanbul'a konusu dışında, Bizans devri İstanbul'unun herhangi bir şeyi ile bağımlılık içinde olmayacaklardı.

Şehrin ticaret alanının Türkler için bir dereceye kadar bağımlılık yaratmasının nedenlerini, hem İstanbul şehrinin topografik durumunda, hem de ticaret yapılarının mahiyetinde aramak gerekecektir. Yineleyelim ki, surla çevrili bir liman şehri olan, dış ticarete geniş çapta açık, iskele alanı doğal koşullar sıkıca bağlı bir şehirde, ticaret bölgesi bu koşullarla biçimleneceğine göre, Türklerin bu bölgeyi hemence değiştirmeleri elbette düşünülemezdi. Öte yandan, ticaret yapıları üniversal mahiyetli yapılar olduğundan, değişik kültürdeki toylumlar tarafından hiç yadırganmadan ve bir değişikliğe gerek duyulmadan yine aynı amaçla kullanılabilirdi. Bizans'taki ticaret yapıları dükkan ve hanlardan meydana geliyordu. Esasen, sadece Bizans'ta değil, Orta Çağ Avrupasının bütününde ticaret yapıları dükkan, han ve antropolardan oluşuyodu. Ne varki Bizans ve Batıdaki hanlar, esas itibariyle mal depo edilen, biraz da toptan alım satımlar yapılan yerlerdi. Oysa Türk hanlarının çoğunda günlük perakende alışverişin yapıldığı dükkanlar bulunduğu gibi, bazı bölümleri de imalathane şeklinde kullanılırdı. Onun için Türklerin ticaret hanları çarşının yoğun yerinde bedesten yakınında toplanır ve çevredeki dükkanlar gerçek bir kaynaşmaya sahip olurdu.

Bizans devri İstanbul'unu inceleyen eserler: Bizans'ın çarşı alanının Ayasofaya yakınlarından başlayıp şimdiki Divanyolu ve Çemberlitaş'ı takiben Beyazıt ve Şehzade başına Aksaray Koska'ya uzandığını, yine çarşının bir

kısının şimdiki Kapalıçarşı'nın bulunduğu alanın bir parçasına kadar geldiğini, şimdiki Sirkeci'nin bir bölümünde de çarşı parçası bulunduğunu, her meslek sahibinin bir arada toplandığını belirtirler. Bazı meslek ve sanat erbabının işaret edilen bu tiracet alanından başka yerde faaliyette bulduklarına dair de bilgiler vardır. Balıkpazarı'nda Bizans devrinde de balık satıcılarının bulunduğu bilinmektedir. İstanbul limanında gemilerin mal alıp boşaltma bölümünde antrepoların bulunacağı da bu arada hatırlanmalıdır.

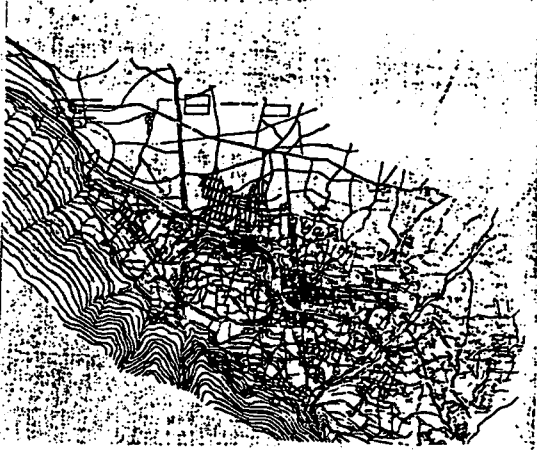
Kabataslak çizgilerle de olsa işaret ettiğimiz Bizans devri çarşı alanının Türkler zamanında ticaret alanı olmakta devam ettiğini söyleyebiliriz. Ne varki, Türkler zamanında bir takım yeni çarşı bölümleri oluşmakla beraber, İstanbul çarşısının daha Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren şimdiki Kapalıçarşı bölgesinde hızla yoğunluk kazanarak yeni dükkanlarla birlikte, bedestenler ve hanlar topluluğu halinde, Türk çarşı anlayışına uygun biçimde karakterize olma yoluna girdiğini belirtebiliriz.

İstanbul'un ana ticaret alanı Ayasofya cami yakınlarındaki uzantıda Türkler zamanında gerileme kaydederken Kapalıçarşı merkezinden Sirkeci, Eminönü ve Tahtakale'ye doğru genişleme ve gelişme kaydetmiştir. Beyazıt camii ve külliyesi ile Eski Saray (İstanbul Üniv. Merkez binalarının bulunduğu kısım) alanı çarşısının bu bölümüne bir sınırlama getirmiştir. İstanbul merkez çarşısının Eski Saray duvarı yakınında yer alması, Türk Şehrinde çarşının kale suru ünitesinde kurulup, gelişmesi ilkesine uygunluk arzeder, kısacası, Eski Saray duvarı, İstanbul merkez çarşısı için kale suru yerine geçmiş gibidir.

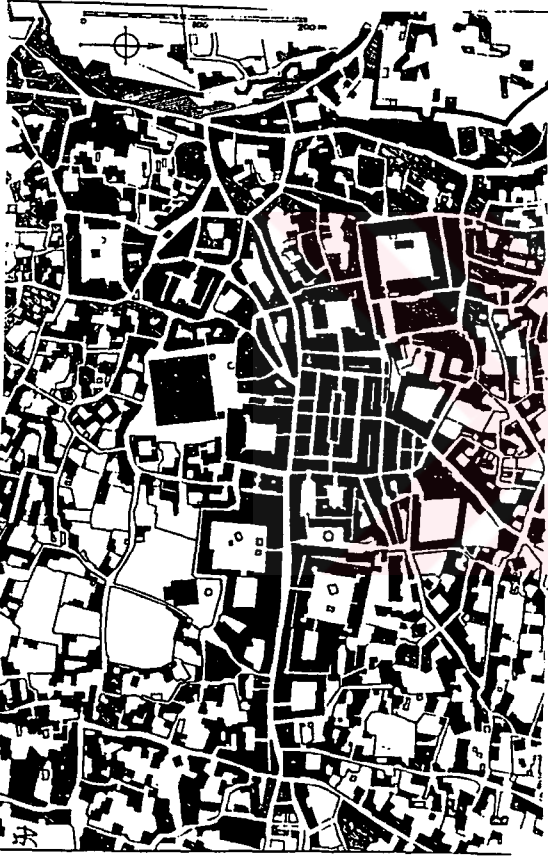
Mahmut Paşa Camii, Fatil devrinde çarşı merkezine yakın en büyük cami durumu arzederken, İkinci Beyazıt zamanında, Beyazıt Camiinin inşasıyla çarşı bölgesinin en büyük cami olma özelliği bu anıtsal esere geçmiştir. Aynı hükümdar zamanında Çemberlitaş yakınında Atık Ali Paşa caminin inşası çarşı bölgesinde yine önemli bir caminin yer alması sonucunu vermiştir. Çarşı çevresinde dinsel eserlerin artışı daha sonra da devam etmiştir.

Şehrin nüfusunun artması ve şehrin büyümesine paralel şekilde semt semt bir takım küçük çarşıların teşekkülü elbette doğal bir olaydır. Ancak ne varki, Kapalıçarşıdan Sirkeci ve Eminönü'ne ara vermeden uzanan çarşı alanı İstanbul'un ana çarşısı olmakta devam etmiştir

(•) Bu bölüm için; M.Cezzar 'XIV-XVI YÜZYILLAR TÜRK ŞEHRİNDE ÇARŞININ KONUMU VE ÇARŞILARIN TİPİK YAPISI' adlı yazısından yararlanılmıştır. Akademi 10 S.24.

İstanbul'un fethinden önceki ilk Osmanlı başkenti olan BURSA, büyüyüp gelişmesi, türklere bağlı bir şehirdir. Bizanslılardan alındıktan sonra Türk şehri olmanın özelliklerini çok kısa zamanda yansıtır hale gelmiştir.

Osmanlı şehrinde, bütün feodal şehirlerde olduğu gibi merkez (çekirdek bölge) de bir mabet: CAMİ, merkezi devlet ofisi: Başkentte SARAY, eyaletlerde SANCAKBEYİ KONAĞI ve nihayet Avrupa şehirlerinde de bulunan lonca binacı ve depo gibi bir BEDESTEN vardır. Bu yapılar şehrin merkezdeki büyük meydanı üzerinde yer alır. Bu çekirdek bölgenin hemen etrafında zanaatçıların ve esnafın bulunduğu çarşı vardır.

Türk şehrinde BEDESTENİN çarşının odak noktasını meydana getirişi, en iyi BURSA çarşısında kendini gösterir. Nitekim, çarşıda en bol sokağın bedesten çevresinde meydana gelişini, sokakların bedesten kapısına göre yönelişini, öncelik sırası dükkan ve hanlarda olmak üzere, çarşıdaki her tür yapının bedestenle bağlantısını sağlayacak sokak ağının, bedesten ağına göre düzenlendiğini BURSA ÇARŞISINDA açıkça görebiliriz.

EDİRNE ÇARŞISI ise, eski şehri sınırlayan surun doğusunda ve surun hemen önünde oluşmuştur. Bunun nedeni, mevcut iskan yerindeki insan kaynağına yakınlığı ve surun koruyucu fonksiyonudur.

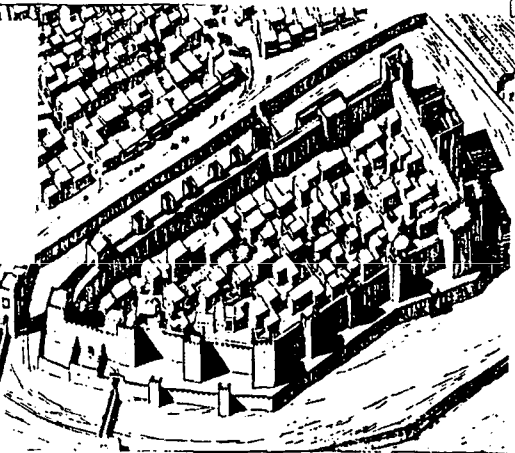
zaten Anadolu'da bir çok şehirde çarşının kale surunun önünde oluşmasına ait örnekler görebiliriz.

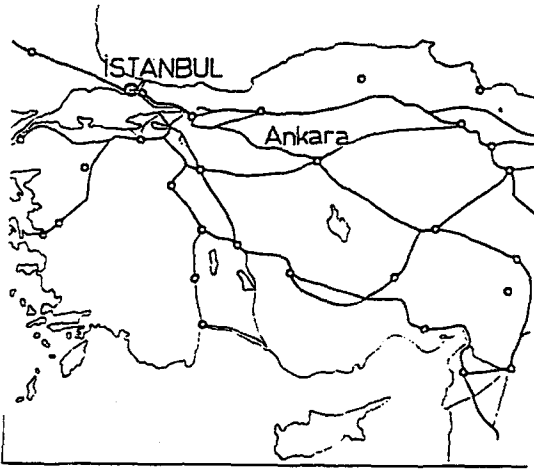

İç Anadolu'nun önemli şehirlerinden olan KAYSERİ'de de de çarşı kale surunun önündedir. Ne varki KAYSERİ ÇARŞISI, Bursa ve Edirne'den farklı olarak sur içindeki bölümde yer alır.

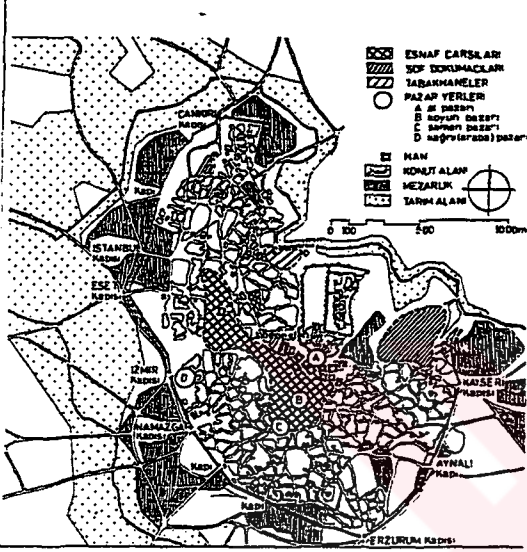
Sur dışındaki Selçuklu yapılarının ticaret binaları değil de cami, medrese, kümbet, hamam gibi yapılar oluşu, çarşı yerinin seçimi konusunda benzer bir toplumsal anlayış olduğunu gösterir.

KAYSERİ, Osmanlı devrinde çok büyümüş olmasına rağmen, Çarşı sur içinde genişlemiştir.

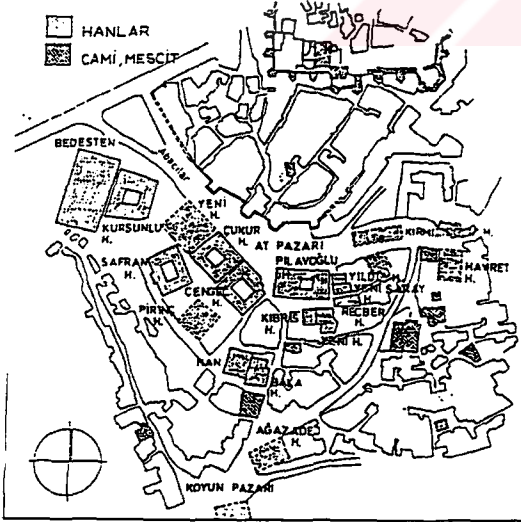

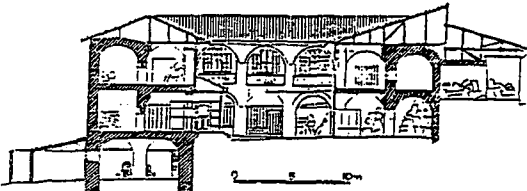
ŞEKİL 1
16.-18. Yüzyıllar arasında Anadolu'da başlıca ticaret yolları

ŞEKİL 3
16. ve 17. Yüzyıllarda Ankara kentinde işlevsel alanlar ve 'Hanlar Bölgesi'

ŞEKİL 8
At pazarı-Koyunpazarı çevresinde 'Hanlar Bölgesi'ni oluşturan mevcut ve yerleri belirlenen hanlar

ŞEKİL 7
Çengel Han'ın B-B kesiti

Osmanlı imparatorluğu'nun yükseliş dönemi olan 15. ve 16. yüzyıllarda kent nüfusunun hızlı bir artış göstermesi kentin ekonomik gelişmesinin bir göstergesidir. Bu dönemde, Osmanlı yönetimi aldığı önlemlerle bölgeler arası ticaretin güvenliğini sağlamış, buna koşut olarak da, kentlerde üretim için pazar olanakları geliştirmiştir.

Orta Anadolu'nun en eski kentlerinden biri olan ANKARA, İlkçağ'dan günümüze kadar hep önemli bir yönetim ve nüfus merkezi olarak varlığını sürdürmüştür.

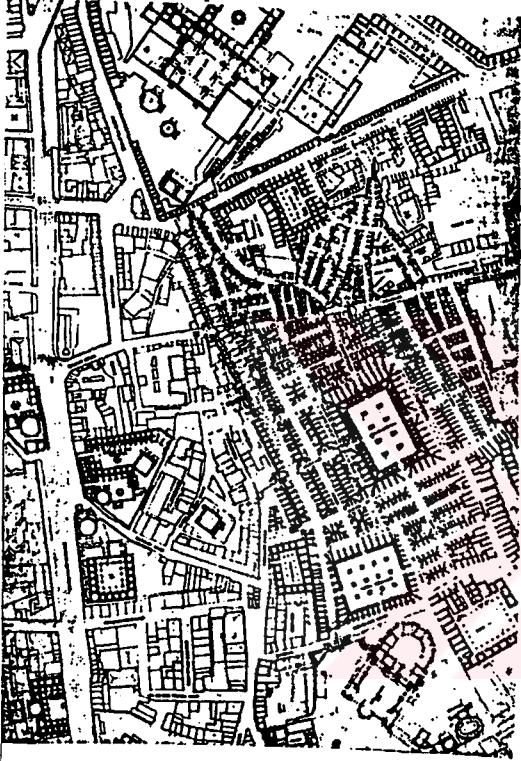
Bizans İmparatorluğu'nun doğu ile olan yoğun ticaret ilişkileri nedeniyle önemli ticaret yollarından birinin üzerinde bulunan ANKARA, 7.yy'dan sonra da askeri öneminin yanısıra, karşımıza önemli bir ticaret kenti olarak çıkar. Bu dönemde diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi ANKARA kent planının temel öğeleri kenti dış saldırılardan koruyan "surlar", pazar yeri işlevini gören "agora", kiliseler, tahıl depoları, ambarlar ve hamamlar olmalıdır. Kentte para ekonomisinin gelişmiş olduğunu gösteren bazı kanıtlar vardır.

16.yy. da kale dışındaki sur kalkmış ve ticaret "açık kent'te "hanlar bölgesiyle" gelişmeye devam etmiştir.

Şekil-10:
1776'da İstanbul
Beysuğu (Kautler).

İSTANBUL gibi Büyük bir imparatorluğa bin yıldan fazla başkentlik etmiş, etrafı surla çevrili, deniz yoluyla dış ticarete geniş çapta açık büyük ve eski bir şehirde, ticaret alanının kendine özgü yönünün bulunacağı ve belli faktörlere bağlı bir biçimlenmeye sahip olacağı kuşkusuzdur.

Şehrin ticaret alanının Türkler için bir dereceye kadar bağımlılık yaratmasının nedenlerini, hem İstanbul şehrinin topografik durumunda, hem de ticaret yapılarının mahiyetinde aramak gerekecektir.

Bizans'taki ticaret yapıları dükkan ve hanlardan meydana geliyordu. Esasen, Orta Çağ Avrupası'nın bütününde ticaret yapıları dükkan, han ve antrepolardan oluşuyordu. Ne varki; Bizans ve Batıdaki hanlar, mal depo edilen ve biraz da toptan alım satımlar yapılan yerlerdi. Oysa Türk hanlarının çoğunda günlük perakende alışverişin yapıldığı dükkanlar bulunduğu gibi, bazı bölümleri de imalathane şeklinde kullanılırdı. Onun için Türklerin ticaret hanları çarşının yoğun yerinde, bedesten yakınında toplanır ve çevredeki dükkanlar gerçek bir kaynaşmaya sahip olurdu.

IV. BÖLÜM

İstanbul; kent kimliğini, gelişim ve değişimini, ticari ve sosyal yapısı ile bu etkiler altında oluşan ticaret merkezlerinin görülmesi amaçlanan bu bölümde, Kadıköy, Eminönü ve Galata semtleri çarşı dokuların, İstanbul kentindeki yer alış nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır.

IV.1. İSTANBUL KENTİ

İstanbul, Marmara Bölgesi'nde il ve Türkiye'nin en büyük kentidir. Yüzölçümü 5.712 km² olan İstanbul ili doğuda Kocaeli ili, güneyde Bursa ili ve Marmara Denizi, batıda Tekirdağ ili, kuzeyde de Karadeniz'le çevrilidir. Marmara Denizindeki Adalar ve güneyde ilin ana kütesinden ayrı olarak Armutlu Yarımadasının kuzeybatısında yer alan Yalova, yönetsel bakımdan İstanbul'a bağlı ilçelerdir. Kuzey-güney doğrultusunda uzanarak Karadeniz ile Marmara'yı birleştiren İstanbul Boğazı, hem il topraklarını, hem de kenti Asya ve Avrupa yakası olmak üzere ikiye böler. Batıda il sınırlarına yaklaşan İstanbul metropoliten alanı, doğuda il sınırlarını aşarak yönetsel bakımdan Kocaeli'ye bağlı olan Gebze'yi de içine alır (Ana Britannica).

İstanbul'un yerleşim tarihi Paleolitik Çağa değin uzanır. Yapılan kazılar sonucunda Yarımburgaz Mağarasında Paleolitik Çağa, Fikirtepe ve Pendik'te ise Kalkolitik Çağa (Mö. 5500-3500) ait buluntular ele geçmiştir. Ayrıca Sarayburnu'nda Trakyalıların kurduğu Lygos adlı bir kentin duvar kalıntılarına, Kadıköy'de Fenikelilerden kalma yapı kalıntılarına rastlanmıştır.

Bugünkü kentin çekirdeğini oluşturan ilk yerleşmeler, MÖ. 7.yüzyılda Megaralılar tarafından kuruldu. Dorların istila ettiği Yunanistan'dan kaçan Megaralılar, MÖ.600 de Propontis'i (Marmara Denizi) geçerek geldikleri bugünkü Kadıköy'ün Moda burnunda Khalkedon ya da Khalkedon adıyla kurdukları kente yerleştiler. Trak kökenli komutan Byzas önderliğinde yola çıkan Megaralıların bir başka kolu da Delptoi kahininin öğütüne uyarak MÖ.666 da Khalkedon'un karşı kıyısında, bugünkü Sarayburnu çevresinde bir kent kurdukları. Megaralılar kente önderlerinin adını vererek Byzantion dediler. Genel olarak, Khalkedonluların tarımsal üretimle Byzantionluların ise ticaretle uğraştıklarına inanılır.

Ulaşım ve savunma açısından ötürü bir konumdaki Byzantion, kuruluşum izleyen iki yüzyıl boyunca hızla büyüdü. MÖ. 5.yüzyılda parası Yunan kolonilerinde geçen bağımsız bir ticaret kentiydi. MÖ.513 te Perslerin ele geçirdiği kent, Trakya'da kurulan Satraplığa bağlandı. MÖ.476-475 te Delas Birliğine katılan Khalkedon ve Byzantion, MÖ.405 te Spartalıların eline geçti.

MÖ.318 de İskender'in komutanlarından Antigoras, Byzantion'u aldı. İskender'in Yunan kentlerine ve onların denetim alanlarına egemen olmasıyla siyasal ağırlık merkezi Ege'nin kuzeyine kaydı ve Byzantion bu yeni yapı içinde

giderek önem kazanıp dönemin başlıca ticaret merkezlerinden biri oldu.

Bugünkü İstanbul'un asıl biçimlenişi Cumhuriyet döneminde gerçekleşti. Ama kentin bazı bölümlerinde bugünkü arazi kullanımının köklerini bir Byzantion'da aramak gerekir. Byzantion'daki akropolisin yerini Bizans imparatorluğu döneminde Büyük Saray, Osmanlılarda da Topkayı Sarayı almıştır. Bugün de yönetim birimlerinin bir bölümü (vilayet, adliye, belediye, sağlık ve eğitim müdürlükleri) tarihsel sur içinde, sarayı çevreleyen alandadır. Bir zamanlar Byzantion'un en önemli limanı olan Neorion'un yerinde günümüzde İstanbul'un başlıca ulaşım merkezlerinden biri olan Sirkeci vardır. Neorion'un çevresindeki ticarethaneden varlıklarını Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde kazanmıştır. Bağımsız bir ticaret kenti olan ve ticari gücü Konstantinopolis'i aşan Sycari, Osmanlı döneminde Galata ve Pera'ya dönüşmüştür. 19.yüzyılın ikinci yarısında yabancı finans kuruluşlarının ve bankerlerin yerleştiği Galata'nın (Karaköy), tarihsel yarımadanın karşısında bütünüyle farklı, Batı'ya benzer bir yapısı olmuştur. Bugün de yerli ve yabancı birçok bankanın genel merkezlerinin yer aldığı Karaköy, finans merkezi olma işlevini büyük ölçüde sürdürmektedir.

Osmanlıların kenti ele geçirdikten sonra giriştikleri ilk işlerden biri yerleşme ve yapılaşmanın düzenlenmesi oldu. Kısa sürede surlar onarıldı, saray ve kiliselerin yanına cami, külliye han ve hamamlar eklendi. 1453 öncesinde en çok 40-50 bin olan ve kentin alınışı sırasında daha da azalan nüfus, bilinçli bir iskan politikasıyla artırıldı. Bu gelişmeler sur içiyle sınırlı kalmayıp çevre alanlara da yayıldı. Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yörelerinden getirilen türkler Eyüp ve Üsküdar'a Rumlar Balat ile Cibali arasına ve Galata'ya, Yahudiler Hasköy ile Balat arasına, Ermeniler de Samatya ile Kumkapı arasına yerleştirildi. Yirmi beş yıl gibi kısa bir süre içinde kent nüfusu sınırdışı yaşayanlarla birlikte 120 bini aştı. Osmanlıların önem verdiği bir başka konu da müslüman olmayan halkın dinsel etkinliklerini düzenlemek oldu. Kentin alınışından yedi ay sonra Ortadoks kilisesi Osmanlı korumasına alındı. Bu iskan politikası, cemaatlere göre düzenlenen işbölümü ve dinsel konulardaki esneklik, İstanbul'un daha sonraki yüzyıllarda iyice belirginleşen etnik mozaiğinin çekirdeğini oluşturdu. II.Mehmet döneminde kent alanı, Bizans döneminde yönetim ve ticaret için ayrılmış yerlerde gelişti. Yerleşimin sur dışına taşmasına karşın, surların içinde kalan kesim İstanbul'un can damarıydı. Sur dışına taşan yerleşmelerin başlıcaları, Eyüp, Üsküdar, Anadolu Hisarı ve Rumeli Hisarındaki müslüman mahalleseleriyle Boğaz'ın Avrupa kıyısındaki Rum köyleriydi.

16. ve 17.yüzyıllar İstanbul'un en parlak dönemleriydi. Bu yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin yükselişi başkente açıkça yansdı. Halkın büyük bölümü sur içinde barınmakla birlikte, kent Galata ve Pera, Üsküdar, Kadıköy ve Boğaziçi boyunca hızla yayıldı; Aksaray ile Topkapı çevresine ve Kocamustafapaşa'ya bu dönemde yerleşildi.Galata, Eyüp ve Kasımpaşa yoğun yerleşme alanları oldu. Yeni kiliselerin yapılması ve elçiliklerin açılmasıyla Galata da kendi surlarınındışına taşarak Pera yönünde gelişti. Kent bu yüzyıllarda çevresine yayıldığı gibi büyük ölçüde de imar gördü. Haliç'e bakan tepelere yapılan görkemli yapı ve camiler kentin görünümünde önemlideğişikliğe yol açtı.

17.yüzyıl sonunda 800 bini bulan nüfusuyla İstanbul, Londra ve Paris gibi kentleri geride bırakmış, Ortadoğu ile Avrupa'nın en büyük kenti ve merkezi olmuştu.

18.yüzyılda genel olarak Osmanlı Devleti'nin, özel olarak da İstanbul'un Batı'ya açıldığı dönemdir. Bu dönemde kentin mimari yapısıyla halkın yaşamında yeni bir biçimlenme oldu. Mimaride klaiik dönemin yerini Osmanlı baroğu almaya başladı. Batılı yaşam biçimi özellikle, kent nüfusunun yüzde 40'ını oluşturan müslüman olmayanların yaşadıkları kesimlerde benimsenmeye başladı. Haliç, Lale Devri'nde İstanbul'un en önemli mesire yeri olarak önem kazandı.

19.yüzyıl ise, Osmanlı ekonomisinin kapitalist ilişkilere açılması ve yönetim reformlarına koşut olarak İstanbul'da da büyük dönüşümlerin yaşandığı birdönemdir. Batı'yla ilişkilerin güçlenmesiyle birlikte, kentin ulaşım altyapısı da gelişti; demiryolları, rıhtımlar, garlar yapıldı. Galata ile arkasındaki Pera'nın yeni bir güç merkezi oluşturan kimliği iyice belirginleşti. Birçok yabancı banka, banker ve komisyoncunun yerleştiği Galata, bir finans merkezi haline geldi.

Galata'nın eski kent merkezinin karşısındaki gelişimi sonucunda 1837'de Arapkapı ile Unkaparı arasında ahşap bir köprü yapıldı ve böylece kentin iki merkezi birbirine bağlandı. 1845'te yapılan Galata köprüsü de bu bütünleşmeyi güçlendirdi. Kentte merkezi iş alanı oluşumu bakımından tarihsel yarımadaıyla Galata arasında belirgin bir işbölümü ortaya çıktı ve Galata ekoniminin asıl karar ve yönetim merkezi olarak sivrildi. Elçiliklerin yerleşmiş olduğu, azınlıkların ve yabancıların yaşadığı Pera (Beyoğlu) ise kentin en renkli eğlence merkezi ve İstanbul'un Batılı yüzüydü. Yabancılar ve azınlıkların yanı sıra, Batılı yaşama ayak uyduran Türklerde bu çevreye yerleşmeye başladı. 19.yüzyıldaki bu gelişmelerin doruğunu ise Osmanlı hanedanının yüzyıllardır süren geleneği

bozarak Topkapı Sarayı'nı terk edip, yüzyılın ortalarında, Galata'nın ve yabancı elçiliklerin yakınındaki Dolmabahçe Sarayı'na taşınması oluşturur. Sur-u Sultani dışındaki ilk saray olan Dolmabahçe'yi sonraki yıllarda yapılan Beylerbeyi, Çırağan ve Yıldız Sarayları izledi.

Bu arada kent hızla büyüdü ve yayıldı. Galatasaray-Taksim ekseninin yanında Tarlabası da gelişti. Bir önceki yüzyılda yapılan kışlaların çevrelerinde yerleşmelerin oluşması sonucunda 19.yüzyılda Rami, Halıcıoğlu, Taksim, Maçka, Gmüşsuyu ve harbiye İstanbul'un belli başlı semtleri olarak belirdi. Boğaz'ın Avrupa yakasındaki yerleşmeler birbirleriyle birleşirken, Asya yakasındaki Üsküdar, Kadıköy'e doğru gelişti. Kadıköy ise Kurbağalıdere'ye doğru yayıldı, Kızıltoprak, Kalamış Fenerbahçe, Erenköy gibi semtler ve bunların arasında seyrek mahalleler ortaya çıktı. Haliç'teki sanayileşme de Feshane'nin kurulmasıyla da bu yüzyılda başladı. Bu arada kentin yönetimi için atılan önemli bir adım da 1854'de belediye örgütünün kurulması oldu.

1850'de Şirket-i Hayriye kuruldu ve Boğaz'da vapur seferleri başladı. 1869'da kurulan Atlı Tramvay Şirketi'nin 1872'de ilk hatları açması, 1875'te de Tünelin çalışmaya başlaması, büyüyen ve gittikçe yaya olanaklarını aşan kent ulaşımına yeni bir boyut getirdi. Atlı tramvayın yerini 1914'de elektrikli tramvay aldı. 1873'te Sirkeci-Edirne ve Haydarpaşa-İzmit demiryollarının işletmeye açılmasıyla banliyö yerleşmeleri gelişti. 1890'da Sirkeci Garı, 1908'de Haydarpaşa Garı bitirildi. 1895'te Galata, 1900'de Sirkeci rıhtımları tamamlanarak İstanbul limanının modernleştirilmesinde ilk adımlar atıldı. 1903'te Haydarpaşa limanının da yapılmasıyla İstanbul'un 19.yüzyılda gelişen dış ticaretinin altyapısı oluşturularak yabancı ülkelerle ilişkisi güçlendirildi. Bütün bu altyapı çalışmalarını yabancı şirketler gerçekleştiriyordu.

Cumhuriyet dönemi başında İstanbul, sosyo ekonomik ve kültürel açıdan eski parlaklığını önemli ölçüde yitirmiş, siyasal karar merkezi olmaktan çıkmış ve nüfusu yüzyılın başında bir milyonu aşmaktayken, 1927'de 700 binin altına düşmüş bir kentti. Bununla birlikte, savaşta yakılıp yıkılan Anadolu'ya göre daha iyi durumdaydı ve ülkenin en önemli kenti olma özelliğini koruyordu.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kent nüfusunun artış hızı, Türkiye ortalamasının altındaydı; bu durum İstanbul'un imarını olanaklı kıldı. 1930'larda Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden İstanbul'a çağrılan palana ve mimarlar kent için çeşitli planlar hazırladı.

Henri Prost'un hazırladığı plan(1937), kentin sonraki mekansal yapısı

üzerinde belirleyici bir etki yaptı. Prost Planı'nın özelliklerinden biri, kenti İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar-Kadıköy olmak üzere üç ayrı bölümde ele almasıydı. Bu planın en önemli yanı, Haliç kıyılarını orta ve büyük sanayinin yerleşimine açmasıydı. Plan doğrultusunda, Atatürk Köprüsü'nden Haliç kaynağına uzanan alanlara büyük sanayi, eski kentin Galata ve Atatürk köprüleri arasındaki kesimine ise hal, balıkçı ve toptan gıda maddeleri ticareti yapan işyerleri yerleşti. Haliç'in yıllar boyu süren kirlenme süreci bu gelişmelerle başladı.

Başkent olma işlevinin kalkmasıyla, eskiden yöneticilerin oturduğu ve kentin gözde semtlerinden olan Süleymaniye, Fatih, Beyazıt ve Şehzadebaşı gitgide sönmeye başladı. Bu semtlerdeki konaklar oda oda kiraya verilmeye ya da yıkılmaya başladı. Buna karşılık, 1930'larda üst gelir gruplarının yerleştiği Beyoğlu yakasının çekiciliği arttı. 1933'e gelindiğinde, tarihsel yarımada'nın nüfusu 125 binken, Beyoğlu'nun nüfusu 150 bini aşmıştı.

1950'lerin öncesinde İstanbul'un merkez iş alanı Çarşıkapı, Sirkeci, Eminönü ve Karaköy'ü kapsıyordu. Beyoğlu'na yerleşen üst gelir grubuna yönelik ticaret ise Karaköy'den İstiklal Caddesine kaymıştı.

I.Dünya ve Kurtuluş savaşlarında yaşadığı sarsıntılardan sonra İstanbul ülke ölçeğindeki gücüne, II.Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda yeniden kavuştu. 1950'lerde topraktan kopan geniş kitlelerin akınına uğradı. 1950'de 983.041 olan kent nüfusu, 10 yıl sonra 1.466.535'e ulaştı.

İlk göç dalgasıyla gelenler Haliç yöresiyle surdışındaki sanayi kuruluşlarının çevresine yerleşti; Kağıthane ve Zeytinburnu'nda ilk gecekondu mahallelerinin çekirdekleri oluştu.

Sanayileşmenin hız kazanması gecekondulaşmayı doğrudan etkiledi. 1970'lerde 2 milyonu aşan nüfusıyla, kentsel işlevlerin sürekli ve yaygın olması ve etki alanının genişliğiyle, sanayinin kent dışına kayması ve birden çok merkezin ortaya çıkmasıyla İstanbul, artık metropol olarak tanımlanabilecek bir ölçeğe ulaştı.

Bu yıllarda İstanbul'da mekansal yapı açısından en önemli olgu, Boğaz'ın iki yakasının bir köprüyle bağlanmasıydı. Kentin transit taşımacılık işlevini güçlendiren boğaziçi Köprüsü ve çevre yolları, hızlı büyüme sonucunda kısa sürede kent içi ulaşım ağının omurgası haline geldi.

1970'lerin bir başka önemli olgusu da, yerli otomobil üretiminin başlaması ve özel oto sayısında görülen büyük artışı. Özel oto sahipliğinin sağladığı hareketlilik, kentin merkezden uzak kesimlerinin yerleşime açılmasını

hızlandırdı.

1980'de gelindiğinde kent nüfusu 3 milyona varmıştı. Kentte çizgisel gelişmenin ve metropolitenleşmenin yapısına uygun olarak birden çok alt merkez ortaya çıktı. Bununla birlikte asıl kent merkezi ya da metropoliten merkez olarak tanımlanabilecek üç bölge güneybatıda tarihsel yarımada, onun kuzeyinde Karaköy ve Beyoğlu, doğuda da Üsküdar ve Kadıköy çekirdekleriydi. Bunlar suyollarıyla birbirinden ayrılıyordu. 1995'de günümüz İstanbul metropolitenin alanının mekansal dağılımına baktığımızda, tarihsel yarımada maliye, adliye, vilayet belediye gibi yönetim birimleriyle, girişleri pasaj biçiminde düzenlenmiş iş hanları yer alır. Hanlarda basıamevleri, dokuma, plastik eşya ve hazır giyim (konfeksiyon) atölyeleri ve ithalatçılar yoğunlaşmıştır. Gıda maddeleri ve kumaş toptancıları ile kuyumcuların kümелendiği Kapalıçarşı-Mahmut paşa-Sultanhamam-Mısır çarşısı yöresi, aynı zamanda kentin alt gelir gruplarının alışveriş çevresidir. Kapalı çarşı ile Sultanahmet çevresinde turistik ticaret yaygındır, Merkezi iş alanı içinde bankalar, sigorta kuruluşları ve başka büyük şirketlerin yoğunlaştığı kesimlerden biri Karaköydür. Üst gelir gruplarına yönelik perakende ticareti, büyük ölçüde Nişantaşı-Şişli bölgesine kaptırmış olan Beyoğlu otel, bār, pavyon, meyhane, sinema ve tiyatrolarıyla orta ve alt gelir gruplarının ilgi gösterdiği bir merkez durumundadır. Fakat son yıllarda, büyük mağazaların bu bölgede açtıkları şubeler, gelir düzeyi yüksek grupların da rağbet etmesini amaçlamaktadır. Bu gelişim daha detayla olarak incelenecektir.

Nişantaşı-Osmanbey-Şişli eksenini ise, üst gelir gruplarının alışveriş ettiği büyük mağazaları, şık lokantaları ile çekici bir merkez durumundadır. Bu eksenin devam niteliğindeki Şişli-Medicidiyeköy-Zincirlikuyu-Levent yöresi holdinglerin, yerli ve yabancı şirketlerin yerleştiği bir iş çevresi niteliğindedir. Bu aks üzerinde günümüz teknolojisinin kendini gösterdiği yüksek katlı büro binaları ve dev alışveriş merkezleri bulunmaktadır.

İstanbul'un çehresi her geçen gün değişen ihtiyaçlarına ve yaşam koşullarına cevap vereceği düşünülen yüksek binalarla, geri dönüşü olmayacak biçimde bozulmaktadır. Bu görünüm karşısında ise eski kent merkezlerine olan özlem artmaktadır. Eski ve yeni kentin birlikte uyumlu bir şekilde yaşamasını sağlayacak planlama kararları için çalışmalar sürdürülmektedir.

(*) Bu bölüm için; Ana Britannica 'İstanbul' Bölümünden yararlanılmıştır.

IV.2. TİCARETİN OLUŞUMU

İstanbul'un yazılı tarih ve belki de öncesinden bugüne kadar taşıdığı en önemli özellik, bir liman kenti olması nedeniyle, ticari anlamda stratejik bir nokta teşkil etmesidir.

MÖ.8.yüzyılda başlayan ilk yerleşmeler, Roma egemenliğinin başladığı MS.2.yüzyıla kadar, sadece Karadeniz yolu üzerinde bir iskele olmakta öteye gidememişlerdir. İstanbul, eski adıyla Byzantion, Roma çağı ile politik bir değer kazanmaya başlamış ve ilk surların inşa edilmesi yolların ve meydanların kesinlik kazanmasıyla, kendisine özgü karakteristiğine ulaşmıştır. Daha sonra Konstantinopolis adını alan şehir, bu dönemde birçok imar hareketleriyle büyük ve yeni bir yerleşim haline gelmiştir.

Birçok kez saldırıya maruz kalan ve eldeğiştiren İstanbul, olayların verdiği tahribatı silememiş ve eski mamurluğuna tekrar ulaşamamıştır.

Şehir, bu durumun zorladığı yerleşim düzeni yanında topoğrafik veriler ve ticari etkinliğine bağlı olarak kendine özgü bir biçimleme göstermiş, bu arada ticaret bölgesi de bu biçimlenmeye uygun olarak değişmez yerini bulmuştur.

İstanbul, fetih tarihinden 23 Nisan 1920 tarihine kadar yani 467 yıl Osmanlı Türklerinin başkenti olmuştur. Milli mücadele sonunda Ankara başkent olunca İstanbul Türkiye'nin bir vilayet merkezi haline geldi.

İstanbul'da en eski yerleşme bölgeleri, tüm Ortaçağ ve daha önceki devirlerin şehirlerinin ortak özelliği olarak, surların içinde, tarihi yarımada sınırları dahilindedir (Özdeş, G.1954). Daha sonraki devirlerde Galata'da, Eyüp'te, Kadıköy, Üsküdar ve Boğaz'da da yerleşmeler ve her yerleşmenin de özgün, karakteristik ticaret alaları olmuştur.

Yedikule'den Ayvansaray'a kadar uzanan "kara surları", Ayvansaray'dan Sirkeci'ye kadar "Haliç surları" ve Sirkeci'den Yedikule'ye kadar uzanan "Marmara Surları" ile çevrili eski İstanbul'a TARİHİ YARIMADA diyoruz (Akozan, F.1963). İstanbul'un kuruluşundan günümüze kadar uzanan muhtelif devirlerdeki gelişmesinde karakteristik olan taraf, bazı bölgelerinin ticaret ve sosyal yaşantı yönünden önemini devamlı olarak koruması ve şark ticaret çekirdeğinin adeta kesintisiz bir devamlılık göstermiş olmasıdır (Güran, C. 1976).

Büyük bir imparatorluğa bir yıldan fazla başkentlik etmiş, etrafı surla çevrili, deniz yolu ile dış ticarete geniş çapta açık, büyük ve eski bu

şehirde,ticaret alanının kendine özgü yanları bulunacağı ve belli faktörlere bağlı bir biçimlenmeye oturmuşluğa sahip olacağı kuşkusuzdur(Cezzar,M. 1985).

Türklerden önceki çarşı alanının Ayasofya yakınlarından başlayıp şimdiki Divanyolu ve Çemberlitaş'ı takiben Beyazıt ve Şehzadebaşı'na Aksaray Koskaya'ya uzandığını, (macras embolon), yine çarşının bir kısmının şimdiki Kapalıçarşı'nın bulunduğu alanın bir parçasına kadar geldiğini şimdiki Serkici'nin bir bölümünde de çarşı parçası bulunduğunu, her meslek sahibinin bir arada toplandığını kaynaklardan öğreniyoruz. Bazı meslek ve sanat erbabının işaret edilen bu ticaret alanından başka yerde faaliyette bulduklarına dair de bilgiler vardır(Cezzar,M. 1985). Tarihi yarımada'nın bugün dahi yoğun ticaretinin yapıldığı Beyazıt-Mercan-Eminönü-Sirkeci, Bab'ı ali-Çarşıkapı-Beyazıt'ın çevrelediği bölgeye "Tarihi Yarımada'nın Ticaret Merkezi" adını vermekteyiz(Akozan, A. 1963).

Fatih'ten sonra İstanbul'un iskan ve işyerleri, çarşuları ve pazarları ile ticaret hayatı, adeta ideal şartlar altında yerlerini bulmuşlardır(Güran, C. 1976). Şehrin Bizans devrinde olduğu gibi, Haliç yakalarında yoğunlaşan nüfusunun ticari merkezi eski yerini muhafaza etmiştir(Kuban,D.1973). Fatih devrinde kurulan Bedesten-i Atık (bugünkü iç bedesten) çarşının merkezini teşkil etmiştir. Ancak çarşının bundan sonraki gelişiminin bu çekirdek etrafında büyüyerek gelişme şeklinde olmadığını söylemek gerekir. Sonradan yine aynı civara yapılan yeni bedesten bu çekirdeksel gelişmeyi bozmuştur. Bu bölgede sıralanan ahşap, tek katlı, dükkanların oluşturduğu çarşının dışındaki bölgelerde de ticari yapılaşma olduğu açıktır. Sayısı 3667 dolayındaki dükkanlar surların içine yayılmış olmakla birlikte,şehrin ticaret bölgesinin ağırlık

merkezi Bedesten-i atik ve civarındadır(Kuban,D.1973). İstanbul Çarşısı, Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren şimdiki Kapalıçarşı bölgesinde hızla yoğunluk kazanarak, yeni dükkanlarla birlikte, bedestenler ve hanlar topluluğu halinde, Türk çarşı anlayışına uygun biçimde karakterize olma yoluna girmiştir(Cezzar , M. 1985).

Büyük Çarşı'nın ilkbinası Fatih Sultan Mehmet devrinde inşa edilen Cevahir Bedestenidir. Hemen sonra yapılan Sandal Bedesteni ile Cevahir Bedesteni etrafındaki sıra dükkanlar Büyük Çarşı'nın çekirdeğini oluşturmuşlardır(Akozan,F. 1963). Sürekli olarak yangın felaketiyle karşı karşıya bulunan bu sıra dükkanlar, 1650 senesinden itibaren IV.Mehmet'in bir fermanı ile

kagir olarak inşa edilmeye başladı. 1760 senelerinde bu yolların üstü kagir tonozlarla örtülmeye başladı. Böylece Büyük Çarşı, ismiyle birlikte "Kapalı Çarşı" oldu (Akozan, F. 1963). Büyük Çarşının etrafında büyüklü küçüklü 28 tane tüccar hanı vardır. Ticaret bölgesinin Büyük Çarşı'dan başlayıp Haliç'e inen meyile uyduğu ve Eminönü-Sirkeci'ye kadar yayıldığı bölümünde ise 60 kadar tüccar hanı binası bulunmaktadır (Akozan, F. 1963). Büyük çarşı yüzyıllar boyunca gelişerek 30700 m² lik bir alanı kaplayan muazzam bir yapı haline gelmiştir (Akozan, F. 1963).

Fatih devrinde inşa edilen Fatih külliyesi etrafında diğer bir çarşı kurulmuştur. Daha sonraki devrelerde, gelişmekte olan bu semtte yeni çarşı ve pazar yerlerinin de meydana çıktığı görülüyor (Kuban, D. 1973).

Böylece genel olarak Fatih devri İstanbul'unun idari ve ticari bölgelerinin, topografik verilerle, aynen Doğu Roma imparatorluğu şehrinin idari ve ticari bölgeleri üzerinde veya çok yakınlarında kurulduğu görülür. Bu devrede şehircilik yönünden önemli değişiklik ise sur dışı gelişmelerin nüvelerinin atılmasıdır.

XVI. yüzyılda sur dışındaki nüfusun yüzde 30-40 civarında bulunduğu sanılmaktadır. Nüfusun dışarıya taşması ve yeni yerleşmelerle birlikte ticaretinde yayılma göstereceği muhakkaktır. Ancak şehrin asıl ticaret bölgesi yine Sirkeci-Unkapanı arasında gelişmeye devam eder. Bu yüzyılda çarşıdaki han ve dükkanların konstrüksiyonuna ahşap hakimdir. Bu yüzden ticaret yerleri ve bu tür

yapılar kolayca harap olmuştur. Gene bu yüzyıl içinde ticaret yapılarına da imzasını atan Mimar Sinan'dan da söz edilmesi gerekir. Süleymaniye Tiryaki Çarşısı, Eminönü Rüstempaşa zemin kat dükkanları gibi güzel ticari binalar yenilik taşıyan eserlerdir.

XVII. yüzyılda Üsküdar bölgesinin önemi daha da artar. Bu bölge, doğudan gelen karayolunun bitiş noktasında, bir depolama ve ticaret bölgesi olarak gelişme göstermiştir. Şehir nüfusunun artması ve önceleri boş olan bölgelerde mahalleler teşekkül etmesi sebebiyle, ticaret bölgeleri Beyazıt'tan Aksaray'a ve Saraçhane'ye kadar uzanarak Fatih'in kurduğu çarşı kompleksiyle birleşmiştir. İnşaat tekniğinde ahşap sistem terkedilmiş, Kapalıçarşı ile etrafındaki han ve dükkanlar son şekillerini almışlardır. Böylece İstanbul Klasik Osmanlı çağının sonlarında, gerek şehir dışı şekillenmesi, gerek içte iskan ve ticaret bölgeleriyle, dokusunun bütün özelliklerini ortaya koyar (Güran, C. 1976).

XVIII.yüzyılda batı etkili şehircilik uygulamaları baş gösterir.Bu devirde önem kazanan bir bölge Beyoğlu'dur. Tünel-Taksim hattının iki yakasında ve Kasımpaşa'ya doğru Balıkpazarı kısmıyla gelişir.

Bu yüzyıllardan sonra ve bugün de ticaret alanlarının dağıldığı bölgeler, şehirdeki nüfus yoğunluğunun yayılımına paralel olarak, yeni gelişmeler göstermeye halen devam etmektedir. Bu yayılmanın olumlu olduğu kadar, olumsuz yanları da olduğu bir gerçektir.

IV.3. İSTANBUL ESKİ KENT TİCARET MERKEZLERİNDEN EMİNÖNÜ VE GALATA (BEYOĞLU) BÖLGELERİ

IV.3.1 EMİNÖNÜ BÖLGESİ

IV.3.1.1 19.YÜZYILA KADAR EMİNÖNÜ BÖLGESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE MEKANSAL YAPISI

Günümüzde İstanbul kentini oluşturan ilçelerden biri olan Eminönü, batıda Fatih ilçesi, kuzeyde Haliç, doğuda İstanbul Boğazı, güneyde de Marmara Denizi'yle çevrilidir. İlçe tümüyle İstanbul kentinin tarihsel çekirdeği olan sur içinde yer alır ve merkezi iş alanının en canlı kesimlerinden birini oluşturur.

İstanbul'un ilk çekirdeği olan Byzantio kentinin tümü bugünkü Eminönü ilçesi sınırları içindeydi. Gerek Bizans, gerek Osmanlı dönemlerinde yönetim birimleri Eminönü'deydi.

2600 yıllık tarihi geçmişi olan İstanbul kentinin "Tarihi Yarımadası" denilen bölgesi, Yedikule'den, Ayvnsaray'a kadar kara surları, Ayvansaray'dan Sirkeci'ye kadar Haliç surları ve Sirkeci'den Yedikule'ye kadar olan Marmara surlarının çerçevelediği yarımadaya kadar olan yerdir(Akozan, F. 1981).

Megaralılar İstanbul Boğazına ilerleyerek MÖ.680 yılına doğru Khalkeden (Kadıköy) ve bu şehirden 17 yıl sonra da Marmara ile Haliç arasındaki burun üzerinde Byzantion'u kurmuşlardır. Haliç'in ağzına sahip olduğu iyi bir liman,savunulması kolay bir akropol (Topkapı Sarayı Tepesi) ve balık (en çok palamut) avı için elverişli mevkiinden ötürü bu şehir pek çabuk gelişmiş, İzmit yöresinde Asatokus'u kuran Khalkedon'a karşılık Selimbria (Silivri) şehrini meydana getirmiştir. Khalkeon'a kıyasla çok daha elverişli bir yerde bulunan

Byzantion'un neden bu şehirden önce kurulmamış olduğu eski tarihçilerin hayretini uyandırmıştır. Herodotosz Pers generali Megabaros'un Khakkedon halkını, Byzantion yerine bu şehri seçtiklerinden ötürü körlükle suçlandığını yazmakta, coğrafyacı Strabon ve Romalı tarihçi Takitus'ta bulunan daha geç bir tarih geleneği ise Delfor Apollan'unun şehirlerinin nerede kurulması gerektiğini soran Megaralı'lara "körler ülkesi" nin karşısındaki yeri seçmelerini söylemiş olduğunu bildirmektedir. 1937 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından Topkapı Sarayı'nın

1) ikinci avlusunda yaptırılan kazılarda MÖ. 7.yüzyıla ait protokorint vazo kırıklarına rastlanmıştır, bunlar sayesinde Byzantion'un MÖ.7.yüzyılın ilk yarısında kurulmuş olduğunu bildiren tarih geleneğinin doğruluğu meydana çıkmıştır.

Koloni şehirleri arasında yapılan ticaret neticesinde Byzantion kenti önemli bir hunderland olmuştur. Bizans'ın bu ticareti hareketinin ve öneminin en büyük örneği ise MÖ.5.yüzyılın sonuna doğru bizzat kendisinin yaptığı paralar ve bunlarla yaptığı ödemeler, (Atina ile deniz ticareti hakkında) MÖ.454-406 senelerinde anlaşmalardır. Bunlara göre Bizans yalnız büyük Yunan devletlerinden hemen sonra gelmekte ve limandan aldığı ücretler şehir gelirinden büyük bir yer tutmakta ve Bizans'ın hakim olduğu çevrede kendi parası tekel vaziyetinde bulunmakta idi(Yazman,R.).

MÖ.2.yüzyılda, Roma'nın Doğu Akdeniz siyasetine karışması ile Makedonya ve Roma arasında yapılan savaşlar sonucunda Anadolu ve Yunanistan'daki Makedonya topraklarının tümü Romalıların eline geçti.

Septimus severius Romalılar dönemine kadar çok gelişmiş bir ticaret şehri olan Byzantion (Pescenius), (Pausanis) zamanında daha ileriye doğru genişletildi. Bu dönemde sepytimus severius (193-211) şehri üç sene işgal altında tutmuş ve sonunda şehri işgal etmiştir. İmparator Severus, Byzantion'un metin surları, tiyatroları, hamamları ve diğer umumi binalarını tahrib ettirmiş, şehrin serbestisini kaldırmış ve onu Perinthos (Ereğli) a tabi bir köy vaziyetine indirmiştir(193-211).

Fakat Seveus, Byzantion'un tahribi ile Pontus ve Asya'ya karşı mühim bir Roma kalesinin ortadan kalktığını anlıyarak, yedi sene sonra, şehrin tekrar inşa edilmesini emretmiştir. Byzantion'un yeniden inşasını, Suidas'ın dediği veçhile, Severus'un oğlu Caracalla başardı ve ona kendi adı ile Antonia Augusta ismini verdi. Gallianus zamanında, Byzantion'da büyük bir katliam oldu. Syncllus'a nazaran Glaudius devrinde de 500 kayıkla Azakdenizi ve Karadeniz'i geçen

İlliryahılar, Byzantion'u ve aynı zamanda Üsküdar'ı zapt ettiler. Bilahere, Nikeforos'a göre, Licinius'un mağlubiyetinden sonra, şehrin kapılarını Konstantinus'a karşı kapamışlarsa da, kuvvetlenen Konstantinus tarafından zapt edilmiştir(İncician, P.G. 1956).

Konstantin döneminde surların batı yönünde Unkapanı Kocamustafapaşa çizgisine taşındığını ve ışınsal bir kent düzeninin oluşturulduğunu görmekteyiz. Daha sonra Haliç ve Marmara bağlantıları ortaya çıkmaktadır. Kentte ilk imar

hareketleri 324-336 arasında gerçekleştirilmiştir. 330'da imparatorluk yöneticileri daha sonra da çevreden gelen halk kente öncelikle yerleşince V.yüzyılda kentin nüfusu Roma'nın nüfusunu aşmıştır. Kent nüfusun büyümesi ile önemli bir ekonomi ve ticaret kentine dönüşmüştür.

İmparator Konstantin devletin merkezini Roma'dan İstanbul'a naklettiği zaman şehri Roma'daki idari bölünmeye uygun ondörtbölgeye ayırır.

Bu bölgelerden 4.Timasius iskelesine kadar inmekte idi. 5.bölge ise Forum Constantini'den bugünkü Sirkeci iskelesine inen bin hattı içine alıyordu. 6.bölgede Forum Constantiniden Odun Kapısına kadar devam ediyordu. Rüstem Paşa Mahallesi 6.bölgede bulunmaktadır.

II.Teodosium devrinde şehrin nüfusu artınca 413 yılında iki ay zarfında daha büyük bir sur inşa ettirmiştir. Bu surlar batıya doğru Yedikule Ayvansaray arasında günümüzdeki yerlerini almışlardır. Diğer taraftan Haliç ve Marmara surları tamir ettirilip kapalı bir alanda şehir dokusu iyice belirlenmiştir. Bu dönemde halkın yerleşimi şu şekilde idi. Haliç ve Marmara yamaçlarında konutlar Sirkeci devresinde, ticaret kuruluşları, Beyazıt, Aksaray, Cerrahpaşa, Yedikule ekseninde yöneysel dinsel, ticari merkezler bulunmaktadır.

Romalılar Tunadaki ordularını besleyebilmek için Belgrad,Niş, Sofya Filibe, Edirne, Bizans doğrultusunda bir yol bulmaları gerekiyordu. Bunun üzerine Balkan yarımadasından Karadeniz boğazını aşarak Anadolu yaylasına ulaşıyordu. Bu da Bizansı önemli bir stratejik nokta ve garnizon yapıyordu. Ancak bu yol bir ticari yol olmadığı için Bizansın ticari önemi azalmıştır.

Bu dönemde Haliç kıyılarında Liman ve iskeleler sayesinde ticarete önemli rol oynadığını görüyoruz. (Macros Embolon)un bu dönemde çarşı ile Haliç iskeleleri ile bağlantıyı sağlayan bir yol olduğunu görüyoruz.

1261 Latin İmparatorluğunun son bulması ile 1453 yılına kadar sürecek olan 192 yıllık paleologoslar dönemi başlar. Bu devir Bizans medeniyetinde kuvvetli bir rönesans hareketi başlatır(Eyice, S.).

Galata 13.yüzyılda Cenevizlilere verilmiş ve kendi başına önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. 14.yüzyılda surlar daha da genişletilmiş ve tamamen müstakil olmuştur. En önemli dış mahalle Bakırköy (Hebdomon)'dur. Burası Trakya'ya sefer yapan ordunun toplanma bölgesiydi. Bunun dışında adalarda manastırlar, Beşiktaş (St.Mamas) Ortaköy (St Phocas), Kandilli-Vaniköy(Brochtoi) ve Çengelköy (Sophianae) gibi küçük yerleşimler ortaya çıkmış. Beşiktaş'ta bir saray, diğer yerlerde köşkler yapılmıştır.

Bizans İstanbul'unda şehrin günlük ihtiyaçlarını karşılayan çarşının Ayasofya dolaylarında bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca semtlerde de halkın alışveriş ettiği küçük dükkanlar vardı. Fakat şehrin ekonomisi daha ziyade "Transit Ticaret"e dayanmaktaydı. Venedikli, Cenevizli, Pizalı, Ankonalı ve Lombardiyalı tüccarlar bu ticareti ellerinde tutmaktaydılar. Bu tüccarlara tanınan imtiyazlar sayesinde bunların Haliç kıyılarında mağazaları, antrepoları, anbarları vardı. Doğu ve batıdan getirdikleri malları buralarda depoluyor, sonrada aksi istikamete sevk ediyorlardı. Ancak Haliç kıyıları bir transit merkezi olmakla beraber Bizanslılar buralardan alışveriş edebiliyorlardı. Özellikle Haliç iskelesi şehrin pekçok ihtiyacını karşılamaktaydı. İskeleler ve depolar bu özellikleriyle birer çarşı mahiyetindeydiler. 14.yüzyıla girilirken şehir surlarla çevrili, tarımsal üretime dayalı bir yapı içinde giderek zayıflarken Galata'da ticaretin getirdiği zenginlik ile rahat bir yaşam tarzı hakimdi. Bu dönemde Galata gümrüğünün, yıllık geliri Konstantinopolis'e göre 7 misli daha fazla idi. Bu açık fark şehrin ticari hayatındaki durgunluğun ve hayat standartının düşüklüğünü ifade etmektedir.

Bizans devri İstanbul'unu inceleyen eserler :

Bizans'ın çarşı alanının Ayasofya yakınlarından başlayıp şimdiki Divanyolu ve Çemberlitaş'ı takiben Beyazıt ve Şehzadebaşı'na aksaray Koska'ya uzandığını, yine çarşının bir kısmının şimdiki Kapalıçarşı'nın bulunduğu alanın bir parçasına kadar geldiğini, şimdiki Sirkeci'nin bir bölümünde de çarşı parçası bulunduğunu, her meslek sahibinin birarada toplandığını belirtirler. Bazı meslek ve sanat erbabının işaret edilen bu ticaret alanından başka yerde faaliyette bulduklarına dair de bilgiler vardır. Balıkpazarı'nda Bizans devrinde de balık atıcılarının bulunduğu bilinmektedir. İstanbul imanında gemilerin mal alıp boşaltma bölümünde antrepoların bulunacağı da bu arada hatırlanmalıdır(Cezzar, M. 1981).

Etrafı surla çevrili, deniz yoluyla dış ticarete geniş çapta açık büyük ve eski bir şehirde ticaret alanının kendine özgü yönünün bulunacağı ve belli

faktörlere bağı bir biçimlenmeyle oturmuşluğa sahip olacağı kuşkusuzdur. Bu yüzden tarihi anlamda her dönemde ticari bölge olmuştur. Bizanslılar zamanında İstanbul'un ticari bölgesi "Macro Embolon" yani bugün dahi aynı anlama gelen uzun çarşı idi(Akozan, F 1981).

15.yüzyılda, İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesinden sonra Fatih, şehre Anadolu'dan yeni nüfus getirtmiş ve ilk mimari faaliyet olarak surları tamir ettirmiş, Teodosyus formunun Halice bakan tarafında bir saray ve Eyüp Sultan külliyesi inşaa ettirmiştir.

Fetihten 4 yıl sonra başkent ünvanını alan şehrin ismi, III.Selim'e kadar İslambol adıyla anılmış, Tanzimattan sonra Der-i Saadte, Der-i Deavlet, Asitane, Darül saltana, Asitane-i Devlet gibi isimlerle anılmış ve sonunda İstanbul adı tüm bunların yerini almıştır.

1453 senesinde Osmanlı Türklerinin eline geçtiğinde İstanbul'un ticaret hayatı büyük sarsıntı içindeydi. Şehirdeki Türk nüfusunun arttırılması amacıyla takip edilen iskan politikası yanında şehre canlılık getirecek olan ticaretin gerçekleştirileceği mekanlara da ihtiyaç vardır.

Türk şehrinde ticaret alanı; bedesten, bunun çevresinde dükkanlar ve hanlar topluluğundan oluşuyordu. Şehrin büyüklük durumuna göre, küçük çarşı parçaları birbirinden farklı yerlerde teşekkül edebilirlerdi. Ne var ki asıl çarşı, yani ticaretin en yoğun ve hareketli bölümü bedesten çevresinde toplanırdı. Yeni başkent İstanbul'da da gelişim aynı yönde olmuş, Fatih Sultan Mehmed, çeşitli binaların yanı başında, bedesten ve dükkanlar da yaptırarak İstanbul'un Türk şehri karakterinin temelini atmıştır. Nitekim ilk olarak Bedesten-i Atik kurulmuştur.

Bunun çevresinde tekkatlı ve ahşap olarak yapılan dükkanların sayısı Fatih dönemi sonlarında 3667 yi bulmuştur. Bu dükkanlar Büyük çarşı ve Mercan'dan Haliç ve surlara doğru gelişmeye devam etmişlerdir. Bizans devrinde olduğu gibi Unkapanı, Odunpazarı ve Balıkpazarı yine depolama alanlarıdır.

Böylece Fetihten sonraki çeyrek asır içinde daha önceki devirlerde olduğu gibi şehir nüfusu daha ziyade Haliç sırtlarında yoğunlaşmış ve ticaret merkezi eski yerini muhafaza etmiştir.

Diğer bir çarşı kompleksi de Fatih külliyesi civarında kurulmuş ve bilhassa saraçlar ve demirciler burada toplanmışlardır. Bunun dışında sur dışında da şehir gelişmeye başlamış Eyüp Sultan külliyesi ile başlayan bu gelişme Anadolu Türklerinin Üsüdar'a yerleşimleriyle devam etmiştir. Şehrin

muhasarasında önemli rol oynamayan Anadolu ve Rumeli hisarları çevresinde de yerleşimler gelişmiş ve nüfus artmıştı

16.yüzyılda inşa edilen önemli yapılardan ilki II.Beyazıd Külliyesi'dir. Bizans devrinde Bayezıt'tan sonra Marmara'ya paralel olarak gelişen anıtsal akstan farklı olarak İstanbul'un gelişiminin, Beyazıd Külliyesi, Şehzade Camii, Süleymaniye Külliyesi ve Yavuz Selim Camili ile beraber Beyazıt-Edirnekapi hattını oluşturarak Haliç'e paralel geliştiği görüldür.

II.Beyazıd devrinde şehrin ticaret bölgesi yine Sirkeci-Unkapanı arasında Haliç'e paralel olarak gelişir. Haliç'e bakan yamaçlar ve ona bitişik diğer tepeler daha sonraları da nüfus yoğunluğu en fazla olan bölgeler olarak gelişecektir.

İstanbul'un yeniden bir dünya şehri olarak ortaya çıkması ve Bizans şehri görümünününden sıyrılarak, Türk-İslam şehri kimliğine sahip olması 16.yüzyılda gerçekleşmiştir.

Karadeniz ve Akdeniz'in en faal limanı olarak canlı bir ticaret hayatı vardır. İmparatorluğun, devlet olarak gücünün zirvesinde bulunduğu 16.yüzyılda Türk mimarisi artık klasik devrenin zirvesine ulaşmıştır.

Başmimar olduğu bu dönem içinde pekçok sayıda güzel ve anıtsal binalar inşa eden Büyük Türk Mimarı M.Sinan da şüphesiz sanatının zirvesinde bulunmaktadır. Mimar Sinan'ın kendilerine bina yaptığı kişiler arasında Padişah ve hanedan mensupları, sadrazamlar, vezirler, yüksek nitelikteki memurlar bulunmaktadır. Mimar Sinan'ın inşa ettiği binaların türlerine göre sayıları ve bunların kimler tarafından yaptırıldığına dair bir döküm verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi devletin yükselişine uygun bir hızda gelişen bireyci imar sistemi Mimar Sinan'ın dehasıyla birleşince İstanbul şehri pekçok güzel eser kazanmış ve Türk-İslam kimliği pekişmiştir. Bu yüzyıl boyunca İstanbul, bir daha sahip olamayacağı bir anıtsal yapı faaliyetine sahne olmuştur. Büyük ebatlı yapı faaliyetlerinin yanı sıra pekçok orta büyüklükte cami, mescit ve diğer sivil yapılar bu devrin ürünüdür.

17.yüzyılda 16.yüzyılda olduğu gibi büyük bir abidevi yapıların inşasında bir duraklama görülür. Son örneklerden birisi Sultan Ahmed Külliyesidir. 1597 de başlayıp yarıda kalan 1663 te biten Yeni Cami de büyük hacimli yapılardandır. Büyük anıtsal yapılaşmanın azalmasına rağmen şehir gittikçe gelişmeye ve nüfusu artmaya devam etmektedir. Teşkil edilen yeni iskan bölgeleriyle beraber yeni mahallelerin ortaya çıkmasıyla ticaret bölgeleri Beyazıt'tan Aksaray'a ve Saraçhane'ye kadar uzanarak Fatih'in kurduğu çarşı

kompleksiyle birleşir. Han ve kervansarayla bu bölgede ve özellikle Eminönü-Beyazıt arasında yoğunlaşır. Kapalıçarşı ve hanlar bölgesinin bugünkü görüşünü 17.yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkar. Yüzyıl sonunda 800 bini bulan nüfusuyla İstanbul, Londra ve Paris gibi Avrupa başkentlerini geride bırakarak Ortadoğu'nun ve Avrupa'nın en büyük şehri ve merkezi haline gelmiştir.

18.yüzyılda İstanbul büyümeye devam etmektedir. 16.yüzyılda surların dışındaki cami ve mescid oranı yaklaşık olarak %38 iken, 18.yüzyılda bu oran %55 e. ulaşır ki bu da bize sur dışındaki gelişmenin arttığını göstermektedir. Buna rağmen şehrin ticaret merkezinde fazla bir değişiklik olmamıştır. Bu yüzyıl aynı zamanda imparatorluğun toprak kayıplarının artmaya başladığı bir dönemdir. İç ayaklanmalar artmış ve devlet otoritesi zayıflamıştır. Bu arada batı hayranlığı yavaş yavaş gelişmektedir. Barok düşünce ve sanatın ilk tohumları ülke sınırlarından içeriye girmeye başlamıştır. Birtakım devlet kurumlarında başta ordu olmak üzere batı benzeri revizyonlar yapılmıştır.

18.yüzyıla girerken yangın ve deprem gibi afetlere hırpalanan İstanbul'da yapı malzemesi ahşaptan kagire kaymıştı. 1701 yılında eski bedestende çıkan yangından sonra dükkanların kagir yapılması üzerlerinin kemer ve tonozlarla örtülmesi yolunda ferman çıkartılmıştır. Tüm alınant edbirlere rağmen 1750-1754 yangınları Mercan'da büyük zararlara yolaçmıştır. 1701 yangınından ve diğer yangınlardan sonra yeni inşaat ve bakım ve tamirleri esnasında İstanbul'un ünlü çarşısı kagir bir kapalıçarşı haline getirildikten sonra kuşkusuz çarşı yangınlardan daha az zarar görmüştür. Ancak bu defa da deprem karşısında hasara uğrama olasılığı artmıştır. 1766 depreminde kapalıçarşı yine zarara uğramış, kemer ve tanozlar elden geçirilmiş, tamir masraflarında Hazine-i Hümayun'dan karşılanmıştır.

18.yüzyılda değişmeye başlayan ve baroklaşan mimarı üslup ticaret yapılarını çok etkilememiştir. Ancak bu yüzyılda şehir merkezinde kalabalık noktalarda yapılan hanlarda arsadan azami derecede istifade edebilmek için kat adedi artmış sokağa taşan çıkmalar şehrin perspektifini zenginleştirmiştir.

I.Mahmud devrinin Hasan Paşa ve Beşir Ağa Külliyesi, Hasan Paşa Hanı, Büyük Yeni Han, Simkeşhane gibi sivil yapılar bu dönemin karakteristik ticaret yapılarıdır. Genellikle bütün yapı tiplerinde geleneksel plan şemalarının büyük değişikliklere uğramadan kullanıldığı, buna karşılık, kapı ve pencerelerin kemer biçimlerinin ve ölçümlerinin, saçakların, süs motiflerinin değiştiği görülür.

IV.3.1.2 EMINÖNÜ BÖLGESİ TİCARİ DOKUSU VE YAPILARI

Anadolu Türkkentinde, özellikle Osmanlı döneminde, çarşı dokusunu perakende ticaret esas olmak üzere, dükkan, dükkan yapı adaları ve bedesten oluştururdu. Çevrede özellikle depolama ve konaklama, büro gibi işlevleri üstlenen ticaret hanları, ibadet işlevini üstlenen ulucami veya camiler, temizlik ve içme suyu ihtiyacını karşılayan hamam, çeşme, sebil gibi su yapıları yer alırdı. Şehrin büyüklük durumuna göre, küçük çarşı parçaları birbirinden farklı yerlerde teşekkül edebilirdi. Asıl çarşı ise yani ticaretin en yoğun ve hareketli bölümü bedesten çevresinde toplanırdı. Çarşayı meydana getiren yapılar içinde arasta ve bedestenler bir defada inşaa edilen yapılarıdır.

Fetihten sonra yeni başkent İstanbul'da da merkez çarşısı, bedesteni odak noktası olarak gelişen dükkan, ticarethanları, arasta ve diğer destek yapıları meydana getirmiştir.

Sonuç olarak İstanbul merkez ticaret bölgesini meydana getiren ticaret yapıları diğer Türk şehirlerinde de olduğu gibi;

- Dükkan
- Han
- Bedesten'dir.

Bunların yanında çarşı dokusunu meydana getiren destek yapılar ise;

- Cami
- Hamam ve diğer çarşıya alışveriş etmeye gelenlere hizmet etmeye yönelik, çeşme, sebil şadırvan gibi su yapılarıdır.

Han, Farsça bir kelimedir. Kervansaray yerine de kullanılmasına rağmen mimari ve fonksiyon bakımından farklılıklar göstermektedir.

Kervansaraylar şehirler arasındaki ticaret yolları üzerinde olup birbirlerinden bir günlük yürüyüş mesafesi kadar uzak olarak inşaa edilmişlerdir. Yolcuların barınma, hamam, çarşı ahır ve mescid gibi tamamen konaklamaya yönelik ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde ayrıca dış tesirlere ve saldırılara karşı adeta bir kale gibi muhkem olarak inşaa edilmişlerdir. Hanlar ise şehirlerde inşaa olunmuştur. Ticari bölgelerin gelişmesiyle ortaya çıkmışlardır. Kervansaraylarda bulunan bazı özellikler, şehir hanlarında kısmen ortadan kalkar. Şehrin içinde inşaa edilen hanlar, özellikle esnafın ve zanaatkarların imalat yapıp bunları pazarladıkları mekanlar veya tüccarların geceledikleri konaklama yapıları

olarak gelişmişler ve birbirleriyle sıkı bağlar içinde ticaret bölgesine yayılmışlardır.

Şehir içi hanları ticaret yapılarının karakteristik bir tipi olan ve çarşının odak noktasını oluşturan bedestenin çevresinde basit ve kolay inşaa edilebilen dükkanlarla beraber yer almışlardır. Zamanla olgunlaşıp gelişen bu ticari merkez, kentin diğer bölümlerine de yayılmıştır. Sosyal yapı içerisinde aynı tür ticaretle uğraşan esnaf ve zanaatkarlar birbirleriyle olan münasebetlerine göre çarşıda -gruplar oluşturmuşlar ve belli bir düzen içinde sıralanmışlardır.

Türklerden kalan ilk kervansaraylar Gazneliler ve Karahanlılar zamanındandır. Bu kervansaraylar bugün harap izler halindedirler. Bazılarının planları Emevi kasırlarının tesirlerini gösterir.

Gaznelilerin inşaa etmiş oldukları kervansarayların pekçoğu günümüzde ulaşmadan kaybolup gitmiştir. Bunların en eski örneklerinden birisi Tüs-Serahs yolu üzerinde 1019-1020 tarihlerinde Gazneli Mahmud tarafından inşaa ettirilen Ribat-I Mahi'dir. Kare planlı olan bu yapı dört evyanlı bir avluya sahiptir. Bunların yanısıra eyvanlarından birisinde kubbe bulunması ve diğer özellikleriyle eser, Karahanlı ve Selçuklu mimarisi arasında bir bağlantı teşkil etmektedir.

11. ve 12 yüzyıllarda iç Asyada inşaa edilmiş Türk kervansaraylarının en dikkate değer özelliklerinden birisi düzgün dikdörtgen ve karelerden meydana gelen geometrik düzen ve simetridir. Bu yüzyıllarda Türkistan'da yapı malzemesinin kerpiç ve tuğla olduğu görülür. Pekçok eserin günümüze ulaşmadan kaybolup gitmesinin en önemli sebeplerinin başında bu malzemelerin dayanıklılığının düşük olması gerekmektedir.

Karahanlı ve Gaznelilerde kullanılan kubbe, eyvan, duvar nişleri, sivri kemerleri portaller, Büyük Selçuklular devrinde de mimariyi etkilemiştir. Daha önceki kervansaraylarda kullanılış olan eyvanlı avlu düzeni devam ettirilmiştir.

11.yüzyılda Tuğrul Bey tarafından inşaa ettirilen Ribat Anuşirvan taş ve tuğladan yapılmış, dört eyvanlı, revaklı bir kare plana sahiptir.

Anadolu Selçuklu Devri Han Mimarisi,

1077 de Anadolu'da ilk Türk devletinin kurulmasıyla beraber yeni bir döneme girmiştir. Asya ve Batı Türkistan'da, Uygur, Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklularla devam edip gelişen Türk Sanatı'nın önünde yeni ufuklar açılmıştır.

Anadolu Selçuklu Sanatı ve mimarisi bazı yeniliklerle beraber genellikle Türkistan Türk Mimarisi ve Osmanlı Mimarisi arasında önemli bir yere sahiptir.

Anadolu'nun fethiyle beraber Kayseri, Konya, Sivas, Antalya, Alanya gibi şehirler Selçuklu Türklerinin önemli ticaret ve sanat merkezleri olarak geliştiler. Şehirler arasında ticaret yollarında ulaşım ve emniyete büyük önem veren Selçuklular, bu güzergahlar üzerinde daha öncekilere nazaran daha muhkem, tamamen taştan, kale görünümlü kervansaraylar inşa ettiler. Barış zamanında birer konaklama tesisi olan bu yapılar, savaş zamanlarında da kale vazifesinde bulundular. Bu devirde inşa edilen kervansaraylar yolcuların barınma, depo, mescid,- ahır gibi ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde planlanmış ve böylece Büyük Selçuklu geleneğini bazı farklılıklarla devam ettirmişlerdir. Bunların hepsi de Selçuklu sultanları ve onların vezirleri tarafından 13.yüzyıl boyunca yapılmıştır. 8 tanesini sultanların yaptırdığı kervansarayların dışında yıkılmış ancak planları bilinen 59 adet, son araştırmalarda da 35 adet Selçuklu kervansarayı tespit edilmiştir.

Anadolu Selçuklularının inşa etmiş oldukları hanlar başlıca üç şekil gösterir.

1. Avlulu üstü açık tip (Antalya-Evdir Han.)
2. Avlusuz üstü örtülü tip (Alanya-Şerefza Han.)
3. İlki iki tipin bir araya getirilerek uygulandığı karma planlı tip.

Bu tipte farklı iki şekil görülür.

Birinci kısım hanlarla avlulu ve örtülü kısımlar ucucadır(Aksaray Sultan Hanı)

İkinci kısım hanlarda ise avlulu kısımla kapalı kısmı içiçe kaynaşmıştır (Antalya Alara Han).

Anadolu Selçuklularının kurdukları kervansaray sistemine, Osmanlılar da yeni kervansaraylar ve birçok şehir hanları ilave etmişlerdir. Özellikle bu devirde şehir hanları gelişme göstermiş ve daha önceki devirlerde inşa olunan hanlardan farklı olarak planlardaki muntazam dikdörtgen veya kare formlar yerlerini daha ziyade arsa ve yola bağlı gelişim gösteren yamuk veya daha hareketli formlara bırakmışlardır. Avluda da mutfak düzgün formlar temin etme endişesi ortadan kalkmış, katsıyısı artmış, insan ve hayvan barınakları kesin bir hatla birbirinden ayrı tutulmuştur.

Osmanlı han mimarisinin Anadolu Selçuklu han mimarisinden bir farkı da sadeliktir. Selçuklularda görülen,han ve kervansaraylardaki "kale" fonksiyonu, Osmanlılar zamanında terkedilmiştir.

Şehirlerin siyasi ve ticari önemlerine göre şehir hanları da kendi içlerinde

değişiklikler gösterirler. Konaklama ihtiyacının yanısıra şehir hanları, artık ticaret ve iş hayatının büroları kimliğini de kazanmışlardır.

Osmanlı devri hanlarında taşla beraber tuğlanın da kullanıldığı görülür. Özellikle cephe tezyinatında taş ve tuğlaya ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Hatılların yanısıra pencere kemer ve alınlıklarında, avlu revak kemerlerinde tuğla dekorları sıkça kullanılmıştır.

Malzeme olarak Anadolu Selçuklu kervansaraylarında kullanılan taş, Osmanlı hanlarında tuğla hatıllarla beraber yine yapının ana malzemesini teşkil etmiştir. Bağlayıcı olarak Harasan harcı ve kumlu harç kullanılmıştır. Üst örtü malzemesi olarak ilk devirlerde kullanılan kiremitin yerini Fatih devrinden itibaren kurşun kaplama alır.

Taşıyıcı sistemde, daha önceki devirlerde olduğu gibi taşıyıcı ana beden duvarlarının yanısıra, ayaklar üzerinde taşıyıcı kemer ve örtü sistemini oluşturan kubbeli, tonozlu inşaa tekniği, Osmanlı Han yapılarında da devam etmiştir.

Osmanlı devrinde inşa edilen hanlar genel olarak kervansaray ve şehir hanlarıdır.

İstanbul Hanları; Osmanlıların diğer inşaa etmiş oldukları şehir hanlarına göre bazı farklılık ve yenilikler sahiptirler.

Genelde, arsa azlığı, yer darlığı, mevcut şehir dokusuna uyma zorunluluğundan ve yeni ihtiyaçlardan dolayı, 3 katlı, birden fazla avlulu, bodrumlu, ahırsız, sadece ticarete yönelik olarak bugünkü işhanlarına dönüşmeleri, bazılarının tamamen deposuz ve ahırsız misafirhane ve bekar hanları olarak kullanılması gibi özellikler ortaya çıkmış ve bu İstanbul Hanlarına diğer Osmanlı şehir hanları içinde ayrı bir hususiyet kazandırmıştır.

Bugün pekçoğunun esas fonksiyonlarını yitirmiş olmalarına rağmen, bir kısmı büro bir kısmı depo olarak, yarı harap ve terkedilmiş bir vaziyette olan İstanbul Hanları Osmanlı-Türk şehirciliğinin korunması gerekli sivil mimari anıtları olarak hakettekleri ilgi ve bakımı beklemektedirler.

IV.3.1.2.1 MEVCUT İSTANBUL HANLARI

KAPALI ÇARŞI BÖLGESİ HANLARI

Kapalı Çarşı Bölgesinde bulunan, literatürde adları geçtiği halde

zamanımıza kadar eski hüviyetleri ile gelememiş, yerlerine asıllarına uygun olmayan binalar yapılmış olan hanların aşağıda adları yazılı 35 adet olduğu bilinmektedir.

1. Ağa Han
2. Ali Paşa Hanı II
3. Ali Paşa Hanı III
4. Astarıcı Hanı
5. Baltacı Müheddin han
6. Bodrum Han
7. Büyük Safran Hanı
8. Büyük Yolgeçen Hanı
9. Cebeci Han
10. Çuhacı Hanı
11. Çukur Han
12. Evliya I Hanı
13. Evliya II Hanı
14. Güllekeş Hanı
15. Haznedar Hanı
16. İmameli Han
17. Kadı Kumrulu Hanı
18. Kalcılar Han
19. Kaşıkçı Han
20. Kızlar Ağası Hanı
21. Lütfullah Hanı
22. Mercan Ağa Hanı
23. Mercan Çukur Han
24. Pastırmacı Hanı
25. Perdahçılar Hanı
26. Rabia Han
27. Sarnıçlı Han
28. Sarraf Han
29. Sepetçi Han
30. Sofçu Han
31. Yağcı Hanı

32. Sorgulu Han
33. Yıldızlı Han
34. Yolgeen Han
35. Zincirli Han

EMİNÖNÜ SEMTİ HANLARI

- 1.- Aktarbaşı Hanı
2. Ali Paşa Hanı
3. Balkapanı Hanı
4. Baltacı Hanı
5. Burmalı Hanı
6. orapı Hanı
7. Byk ŐiŐeci Hanı
8. Byk Valide Han
9. Byk Yenin Han
10. Hasan Paşa Hanı
11. İğneci Hanı
12. İpliki Hanı
13. Kebapı Hanı
14. Kilit Hanı
15. Kumrulu Hanı
16. KuŐakı Hanı
17. Küçük ukur Hanı
18. Küçük Yeni Hanı
19. Krki Hanı
20. Rüstem Paşa Hanı
21. Sabuncu Hanı
22. SerpuŐ Hanı
23. Őeyh Davut Hanı
24. Silahtar Hanı
25. Simkeşhane
26. Süleymaniye Hanı
27. Sümbüllü Hanı
28. Taş Han
29. Yıldız Han

IV.3.1.3 EMİNÖNÜ BÖLGESİ GÜNÜMÜZ KULLANIMI

Bölgenin bütün olarak işlevi, son zamanlara kadar canlı, hareketli ve çikici yapısını korumuştur. Çevredeki benzeri süreçten geçerek bugüne ulaşan çarşı dokuları (Mahmutpaşa, Kapalıçarşı, Mercan, Mısır Çarşısı ve yanındaki balıkçılar, çiçekçiler), halen oldukça ilginç ve son derece canlı bir işlevi, bugün bile yüklenmeye devam ettiği gibi, çok uzun yıllar aynı karakteri taşımaya ve yaşatmaya devam edebilecek izlenimi vermektedir. Bu nedenle sorunları "eski kentin çarşı dokusu" olarak değil, "eski kent dokusu" olarak ele almak daha doğru olacaktır.

Fatih Sultan Mehmet devrinde, İstanbul'un fethinden az sonra kurulan Gümrük Eminliği binası, Galata köprüsünün başında, Galata tarafından gelindiğinde köprünün hemen sağ tarafına düşen yerde idi; yakın geçmişte orada "Valide Han"ı bulunmaktaydı. Önce bu han dahas onraları arasındaki yerler istimlak edilerek meydana katılmıştır. İşte bu Gümrük Eminliği binası önündeki meydancığa "Eminlik Önü" denilmiş, bu isim de hal ağızında kısalarak "Eminönü" olmuştur.

İstanbul'un Tarihi Yarımadası'nın en eski yerleşim bölgelerinden olan Eminönü, çağın getirdiği toplumsal değişmelere ayak uyduramamış ve günümüze kadar sürekli artış gösteren öncelikle çevresel, yapısal ve işleyişe ilişkin sorunlarla karşı karşıya kalmış ve bu sorunlara ek olarak ortaya çıkan imar düzenlemeleri istimlak ve yıkımlarla, bugün tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Bölgenin sorunlarının sıralanmasında ilk olarak "çevre değişiklikleri"ni ele almak gerekir. Ragıp Gümüşpala Caddesinin, Tarihi Yarımada'nın asıl ticaret bölgesiyle sıkı sıkay ilişkilibu bölgeyi yalnız başına kalmaya mahkum etmesi, çarşının yaşam gücünü yitirmesine ve yok olmaya doğru hız almasına ilk adımı teşkil etmiştir. Bu cadde düzenlemesi olmasa, çarşının diğer bölgelerle birlikte önemini yitirmeden yaşamaya devam edeceği savunulabilir bir düşüncedir.

Bölgenin asıl fonksiyonuna hizmet eden deniz yolu taşımacılığının da son devirlerde ortadan kalktığını görüyoruz. Böylesi bir özelliğin ortadan kalkması da, çarşının işleyişini değiştirmiş, önemini azaltmıştır.

Ayrıca çevrede dönem dönem yapılan istimlak çalışmalarının son aşaması olarak, bugün saptayabildiğimiz küçük bir bölge kalmış, bölgenin küçülmesi de etkinliğini azaltmıştır. Planlamayla bütünleşmeyen, dolayısıyla kentin yaşayan kısımlarıyla ilişkisi kopmuş, kendisine uygun işlevi bulamamış yapı gruplarının korunması olanağı kalmamaktadır(Fersan, Nur 'Küçük Anadolu Kentlerinde

Tarihsel Dokunun Korunmasıyla İlgili Bir Yöntem Araştırması', Doktora Tezi, İTÜ. İstanbul 1980 S.54).

Bölgenin önemini, etkinliğini ve canlılığını yitirmesinin ikinci ana nedeni fizik sistem, yani "yapı" sorunlarıdır.

Çarşının tamamı, toptan ve perakende gıda satışı ve depolama amacıyla kullanılan binalardan oluşmaktadır. Bu kullanım, bugünün koşullarıyla uyum sağlayamayan bir binaların ya kötü kullanılmasına ya da bir bölümünün (çoğunlukla üst katlar) hiç kullanılmamasına, dolayısıyla yapıların olumsuz koşullar içerisinde kendiliğinden eskimesine, yıpranmasına neden olmaktadır. Yüz yaşın üzerindeki yapıların oluşturduğu bu karakteristik, özgün nitelikteki çarşı dokusu, bütün yapısında bir eskime ya da günün gereksinme ve koşullarına uyumsuzluk göstermektedir. Ya da başka anlatımla, alandayer almış bugünkü topluluk, tarihsel süreç içerisinde toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimini sürdürürken, fizik sistem bu değişmeye ayak uyduramamıştır (Aysu, M. Emre, Age, S.16). Değişen toplumun değişen davranışları, sonuçta genellikle çevre sistemi ile ilişkilerini etkilemekte ve etkileşim kuvvetli çatışmaları ortaya çıkarmaktadır.

Bölgedeki alışveriş kuruluşları, binayı bütünüyle değerlendirmek ve kullanmak gibi bir zorunlulukla karşılaşmadıklarından, sokak nivosunda dükkan olarak kullanmak ve bir anlamda bakımlı tutmak, geri kalan kısmı ise terketmeyi çoğu kez daha ekonomik bulmaktadırlar. Oysa ki böylesi eski yapılar için tam ve düzenli bir bakım yaşamsaldır.

Bakım eksikliği yapıların giderek çürüme ve kullanım dışı kalmalarına yol açmıştır. Uzun süre boş kalma ya da yetersizliklerin çoğalması, yeni kullanım düzenlemeleri için, onarım koşulları ve giderlerini ağırlaştırmıştır.

Yapıların bakımsız bırakılması, sağlık koşullarına uygunluğu azaltmış, çağdaş ısıtma, aydınlatma tesisatlarının bölgeye getirilmemesi bir yana, eski sistemler de tamamen kullanılamaz hale gelmiştir. Binaların dış koşullara karşı korunmaları da (yalıtım vb.) söz konusu olmadığı için yıkılma tehlikesi, döşeme ve çatıların çökme olasılığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca WC, lavabo ve temizlik gibi gereksinimler de yapıların kullanıcıları için acildir.

Haliç'in suyundaki artık maddelerin kötü kokusu, kıyıdaki tüm yerleşim dokularında olduğu gibi, burası içinde önemli bir sorundur. Bütün bir gün burada bulunmak zorunda olanlar için ve diğerkullanıcılar açısından çarşı bu yönüyle de iticidir.

Yapıların mülkiyeti konusu da yapı kullanım ve bakımını etkilemektedir.

Mal sahibi olmayan kullanıcılar, onarım ve yenileme konusunu ihmaletme eğilimindedir. Bunun yanında, küçük ölçekte birimlerden oluşansahipliği sisteminde, farklı şahısların farklı davranışları birlikte koruma, yenileme, çağdaşlaştırma gibi eylemlerin getireceği olumlu sonuçlardan haberdar olsalar bile, bir bütünleşik davranış gösterememeleri, yapıların bugünkü duruma ulaşmalarının sebeplerindedir.

Fizik sistemin işlevselliği konusu da, Yemiş Çarşısı bölgesinde sorun olarak karşımıza çıkar. Fizik sistem, birimler bünyesindeki detaylardan, yapı dalarını çevreleyen yollara, bir bütündür. Ve bu bütün, işleyici de tek tek ve bütün olarak etkiler.

Binaların üst katları, herhangi bi işleve uyarlanamamaktadır. Bu katlara ulaşım için yapılmış merdivenlerin çoğuna, zemin kattaki dükkanların içinden ulaşılır. Bu durum da üst katların bağımsız kullanımını önler. Üst katlarda yer alacak fonksiyonların da, ulaşım ne kadar bağımsız bir yerden sağlansa da, ne tür bir konuda olacağı ve zemindeki harekteli, farklı nitelikli "alışveriş" olayından ne şekilde kopacağı şüphelidir. Bugünkü zemin nivosu kullanımından kopması gerektiği de, akla gelebilen üst kat fonksiyonları düşünüldüğünde, kesinlikle savunulabilir. Bu gibi sorunlar işlev uyumsuzluğu olarak çevreyi olumsuz sonuçlara götürmüş, çeresizleştirmiştir.

Birimlerin nitelikleri yanında, tarihi çarşı dokusunun kapasitesi de, son devirlerde iyice artan İstanbul nüfusu ve çağdaş alışveriş istemleri karşısında yeterli olamamaktadır. Aslında İstanbul gibi büyük şehirlerde gereksinimler, artık bu tür eski dokuların yaşamasını çok zorlaştırmakta, çağdaş gereksinimlere uygun çağdaş yapılar (büyük hacimde, çok amaçlı, konforlu, gelişmeye açık) zorunlu hale gelmektedir.

Çarşı yolları, yoğun bir yaya trafiğine sahne olmakta, zaten dar olanyollarmotorlu araç trafiğine imkan vermemektedir. Motorlu araç trafiğinden arındırılmış bir çarşı özellikle istenir, ancak buna uygun alt yapı getirilmedikçe bu bir sorun olmayı sürdürecektir. Otopark için uygun yerler önerilebilir. Bunun yanında servis ulaşımı, organizasyonu zor bir konudur. Bu yüzden, alışveriş zamanında kargaşaya neden olmaktadır.

Eski bir kent dokusu, kuruluşundaki zaman kesitinin koşullarına göre oluşmuş ve gelişmiştir. Eski dokudaki binalar için çözüm önerileri (yapısal veya işlevsel) olabilir. Ancak bu tür bölgelerde yerleşmeyi, çağın ulaşım ilkelerine göre yeniden düzenlemek olanaksızdır. Çünkü bu tür değişikliklerle "bütün" ün anlam ve değeri de yitirilecektir(Kunt,A.1980).

Haliç'le Sarayburun arasında kalan Eminönü tarih boyunca, İstanbul'un en önemli limanı olmuştur. Ticaret, buna bağlı olarak ithaata, ihracat ve pazar burada yoğunlaşmıştır.

Yine bundan 60 yıl öncesine kadar balık pazarı, iskeleleri, kahveleri, faytonları, Yeni Cami karşısındaki dükkanları, küçük meydanı, biraz içerele doğru hanları ile oluşturduğu tarihsel dokudan, günümüze kalanlar ise....

Teknolojinin ilerlemesi, trafiğin yoğunlaşması, ekonominin değişim göstermesi gibi etkenler, değerlerin gittikçe yok olmasına sebep gösterilebilir mi?

Buna bağlı olarak kıyı kesiminde ve Yeni Cami çevresinde 1936 yıllarında başlayan istimlaklar bugüne kadar sürmekte.

Günümüzde yok olan Galata köprüsünün yanına yapılan yeni köprüyle ilgili düzenlemelerin çevredeki yapılarla yarışmayacak uyumlu görünümde olup, olmadığı yaya hareketlerinin ve ulaşım sistemlerinin meydana uyumlu şekilde yer alıp almadığını, yeni köprüde, eski köprüdeki alışveriş yerlerinin ne şekilde yer alacakları, sorulması gerekli sorulardır.

Mayık 1992 tarihinde yeni köprünün gerektirdiği Eminönü ve Karaköy meydan düzenlemelerinin değiştirilmesini isteyen İstanbul Anakent Belediyesi ile Karayolları arasındaki çekişme sona erdi ve karayollarının görüşü doğrultusunda Eminönü ve Karaköy meydanlarını birer otoyol yonca kavşağına çevirecek çözüm kabul edildi. Böylelikle İstanbul'un kent hayatında önemli yerleri olan iki meydanın yollar geçirilerek ortadan kaldırılmasına karar verildi.

IV.3.2 GALATA (BEYOĞLU) BÖLGESİ

III.3.2.1 19.YÜZYILAKADARGALATA(BEYOĞLU)BÖLGESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE MEKANSAL YAPISI

Galata ile ilgili bilgiler MS V.yüzyıllara kadar gitmektedir. Araştırmacılar bu dönemde Haliç'in kuzeyinde Skai (İncirlik) adıyla anılan küçük bir iskan yerinden söz etmektedirler. M.S.V.yüzyılda (408-450/II.Theodosyus dönemi) bölge, kent sınırları içine alınmış ve içerdiği kilisesi, forumu, tiyatrosu, hamamları ve limanıyla Constantinopolis'in 13.bölgesini (regio) oluşturmuştur. Zaman içinde

gelişen Galata'da, 13. yüzyıldan itibaren, Bizans imparatorluğu'na yardımları nedeniyle, Cenevizliler'in oturmasına izin verilmiştir.

Galata 14. ve 15.yüzyıllarda kendi başına önemli bir ticaret merkezi haline gelmiş ve bu ününü Osmanlı döneminde de sürdürmüştür. Heryıl değişen Cenova'ya bağlı bir voyvodayla yönetilen(bilindiği gibi bugünkü Bankalar Caddesi'nin bir adı da Voyvada Caddesi'dir) Galata'nın yasal sorunları Galata kadısınınca çözümlenmekteydi.

15.yüzyıla ait bir belgeye göre; Galata'da halkın %35.9 unu Rum-Ortodokslar, %21.8 ini Katolikler, %4.1 ini Ermeniler/Gregoryenler oluştururken, müslüman halk %35.2 ile genel nüfusun ancak yaklaşık olarak üçte birini oluşturan bir azınlıktı.

Yöre, kozmopolit bir liman kenti ve buna bağlı olarak da, ticaret ve eğlence merkezi olmak özelliğini hep korumuştur. Bizans döneminde Cenevizliler'in, Osmanlı döneminde de çeşitli azınlıkların ve Avrupa kökenli grupların yaşadığı bir yerleşme niteliği taşıması Galata'nın; İstanbul'un özellikle tarihi yarımada'daki düzeninden çok farklı bir kültür ve yaşam biçimi içinde gelişmesine neden olmuştur. Tarihi yarımada'daki mahallelerin tersine, surların içine sıkışmış, bahçesi, yeşili olmayan Galata; kulesi, sur duvarları, dükkanları, kiliseleri, çarşıları ve evleriyle daha çok bir kuzey Akdeniz kendi niteliğindedir.

Küçük yüzölçümüne karşın, ticaretin giderek artması ve buna bağlı depo, anbar, han ve ticarethanelerin denizle ilişkili olarak aşağı kısımlarda yer alma zorunluluğu, giderek artan yoğunluğun Galata'nın yukarı mahallelerine ve ideal konut alanına dönüşmekte olan Pera'ya doğru itilmesine neden olmuştur. Önemli elçiliklerin Pera'ya yerleşmesinden sonra, gerek yavaş yavaş bu elçiliklerin çevresi, gerekse de Galata'nın özellikle üst kesimleri, yabancıların ve azınlıkların giderek yoğunlaştığı mahalleler haline gelmiştir. 16.yüzyıldan itibaren Galata'ya Türkler'in yerleşmeye başlaması ve sayılarının giderek artmasına rağmen, Galata'da oturan Hıristiyanlar daima çoğunluktadır.

İstanbul yakasında oturan Bizanslılar, Beyoğlu'na "karşı yaka" anlamına gelen Pera adını vermişlerdir. Bir rivayete göre, son Trabzon İmparatoru David Comnenus, Fatih tarafından İstanbul'a getirilmiş ve Tünel'de, sol tarafta, eski Rus Konsolosluluğu'nun bulunduğu yerde bir köşke yerleştirilmişti ve bu nedenle bu semte Osmanlılar tarafından Beyoğlu ismi verilmiştir.

Başka bir rivayete göre ise, Kanuni Sultan Süleyman'ın Sadrazamlarından İbrahim Paşa'nın çok sevdiği ve Kanuni üzerinde büyük politik etkisi olan

Vnedik Dogelari'ndan Alvasio Gritti'nin Taksim Meydanı'nda bir köşk yaptırması ve buraya yerleşmesi sonucu bu semt "Beyoğlu" adını almıştır.

Başlangıçta Beyoğlu, Galata'daki nüfusun surlar dışına taşmasıyla ortaya çıkmış bir yerleşmedir. Bilhassa, İspanya'dan kaçan Araplar'ın Galata'ya yerleştirilmesiyle Galata nüfusunun yoğunluğunun tahammül edilmez bir boyuta erişmesi ve güçlü Türk ordusunun verdiği güvence ile surların anlamını yitirmesiyle, ilk önce elçilikler sur dışına taşınmaya başlamışlardır. Buna bağlı olarak, elçilik görevlilerinin ve elçiliklerce korunan Avrupalı tüccarların, aracılardan ve onların ardından zengin yerli halkın Galata'yı terk ederek surlar dışındaki tepelere taşınmaları, orada kendine özgü, Avrupalı bir yerleşmenin gelişmesine neden olmuştur.

Galata'dan Beyoğlu'na ilktaşınan Fransız elçisi olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın, 1535'te dostu Francois I'e hediye ettiği bu elçilik binası, bugünkü Fransız Sarayı'nın yerinde ve St.Louis Kilisesi'nin yanında bulunan bir konaktır. Osmanlı Sultanı ile Fransız Kralı arasındaki yakın bağ burada kurulmuş olup, Beyoğlu diplomasi tarihinin ilk önemli olayıdır. Elçiliğin etrafındaki yamaçlar üzüm bağları ile kaplı olup, bir yüzyıldan fazla bir süre Fransız elçilerinin "Beyoğlu'nun üzüm bağlarından...." diye mektuplarına tarih attıkları görülür. Çeşitli yangınlarla tahrip olan Fransız elçiliği aynı yerde dördüncü kere yapılmıştır ve son olarak 1838'de Louis Philippe stilinde inşa edilmiştir.

Fransızların 1535'ten itibaren Latinleri koruma hakkını elde etmesi ve birkaç kez yenilenmiş ekonomik kazançlarla pekiştirilmiş olan bu dinsel ayrıcalık Fransızlar'a Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük ticari imtiyazlar sağlamıştır. Bu imtiyazlarla güçlenen Fransızlar'ın yavaş yavaş Cenevizliler'in yerini alması, Avrupa'da Fransızlar'ın Cenevizliler'e karşı askeri güç kazanmasına paralel olarak gerçekleşmiştir. Fransızlar'a, diğer yabancı ülkelere nazaran daha fazla imtiyaz tanınması, Beyoğlu'nun bundan sonraki gelişmesindeki Fransız etkisini açıklamaktadır.

Dış ticaretin Kanuni Sultan Süleyman zamanında verilen kapitülasyonlarla gelişmesi sonucu Galata'daki dükkan ve ambarların sayısı artmıştır. Eğim çok fazla, yollar son derece dar olduğu için ve ticaret, sahildeki ilan tesislerine yakın olmak zorunda olduğundan ticaret yukarı doğru büyüyemediğinden konut alanlarının aleyhine gelişmiştir. Bu nedenle yerlerini ticarete terk etmek zorunda kalan tüccar evleri zamanla Beyoğlu'na taşınmıştır.

Beyoğlu'nda, Müslümanlar'ın yerleşmesi ise çok yavaş bir süreç izlemiştir.

1491 tarihinde, zamanın ünlü komutanlarından İskender Paşa'nın Galata Mevlevihanesi'ni II.Bayezit'in kendisine hibe ettiği arazide inşa ettirmesi, bu çevrede Müslümanlar'ın yerleşmesini teşvik etmiştir. Müslümanlar'ın yoğunluk kazandığı başka bir muhit ise Dört Yol'dur. Beyoğlu Caddesi'nin Asmalı Mescit ve Kumbaracı sokakları ile birleştiği bu mevkide II.Bayezit tarafından yaptırılmış olan Asmalı Mescit, burada da bir müslüman mahallesinin gelişmesine yol açmıştır. Daha sonra çıkan yangınlar nedeniyle cam ortadan kalkmıştır. Gene, II.Bayezit tarafından bugünkü Galatasaray mevkiinde, Acemi Oğlanları Ocağı'nın açılmasında Beyoğlu'nda oturan Müslümanlar'ın sayılarını arttırmıştır. Acemi Oğlanları Ocağı, Kanuni zamanında yıktırılmış ve Sadrazam İbrahim Paşa tarafından 1526'da yeniden yaptırılmıştır. Topkapı Sarayı'nda hizmet görecek olan İç Oğlanları burada eğitim ve terbiye görerek yetiştirilirdi ve sonra padişahlar tarafından seçilip saray çevresine alınırlardı. Galatasaray'ın (Beyoğlu'nda olmasına karşın) tamamen Beyoğlu'na kapalı bir yaşam şekli vardı.

Fransız ve Venedik Elçilikleri'nden başka diğer elçilerde 1645 yılından itibaren onları üç yüzyıl barındıracak olan Beyoğlu'na yerleştiler. Böylece, 17.yüzyılda Beyoğlu, elçiliklerin çevresinde gelişmeye devam etti. Bu devirde, İstanbul'a gelen seyyahlar, Beyoğlu'ndaki yabancıların tam bir sensetlik içinde kendi geleneklerini ve alışkanlıklarını sürdürdüklerini ve çoğunun kendi evi olduğunu belirtiyorlar. Aynı zamanda, Beyoğlu'ndaki yaşam düzeyinin ve zevkinin çok yüksek olduğundan ve önceleri yabancı elçilerin Beyoğlu'ndaki kültürü taklit ettiklerinden bahsediyorlar.

Bu yüzyılda, Beyoğlu ancak Galatasaraya'a kadar uzanıyordu ve Dört Yol mevkii onun merkezini teşkil ediyordu. Kömürcüyan, Beyoğlu'nun başlangıcında, çarşı , fırın ve hamamların bulunduğunu yazıyor. Dört Yol mevkiiinde elçilere hizmet eden yabancı tercümanların bahçeli evlerinin sıralandığını, sol tarafta ise ticari işlemlerde aracılık yapan Museviler'in evlerinin bulunduğunu belirtiyor.

Fransız tebaası Beyoğlu'ndaki Avrupalı nüfusun en kalabalık kısmını oluşturuyordu. Önemli Fransız tüccarları, Osmanlı Devleti'nin üst düzeydeki memurlarının nezdinde elde etmiş oldukları nüfuzu büyükelçinin hizmetinde kullanıyorlardı.

Bu devirde, İstiklal Caddesi toprak, kaldırımsız ve dar bir yoldan ibaretti. Bu yolun bir tarafında elçilikler, kiliseler ve bahçeli konaklar, diğer tarafında ise mezarlık vardı. 1668'de Petit, 1680'de Grelot ve 1686'da Scralela tarafından yapılmış olan gravürlerde Beyoğlu yamaçlarının yeşillikler arasına serpiştirilmiş binalarla dolmuş olduğu görülmektedir.

Daha sonra, 17.yüzyılın sonunda, Du Mont, seyahatnamesinde Galata

Kasımpaşa ve Tophane'ye nazaran daha büyük ve önemli olduğunu anlatmaktadır. Bununla beraber, Batı Avrupa'da kıtalar arası ticaretin gelişmesi, Avrupa ticaretinde İstanbul'un önemini azaltmıştı. Koloniler'den bol miktarda hammadde gelmesine rağmen, Avrupa ülkeleri henüz hızlı sanayileşme dönemine giremediği için Osmanlılar'la ticari ilişkileri sınırlı kalmıştır. Dış ticaretteki durgunluk, bu alanda geçimini sağlayan yabancıların ve azınlık gruplarının Beyoğlu'nda yerleşmesini yavaşlatmıştı.

18.yüzyıldaki yoğun batılılaşma hareketleri sonucunda yabancıların imparatorluk üzerindeki idari, ticari ve kültürel etkisi artmıştır. Bu yoğun batılılaşma cereyanı Avrupa'nın lüks tüketim mallarını Osmanlı İmparatorluğunda pazarlamasını sağlamıştır. Ayrıca, Avrupa ile ulaşımın kolaylaşması da ticaretin artmasını teşvik etmiştir. Bu nedenlerle, Beyoğlu'nda yaşayan Avrupalıların sayıları artmış ve Beyoğlu daha kalabalıklaşmıştır.

Galatasaray'dan öteye taksim yönünde yapılaşmalar çoğalmıştır. Sol tarafta, Hüseyin Ağa'nın yaptırmış olduğu Ağa Cami burada bir Müslüman mahallesinin oluşmasını sağlamıştır. Beyoğlu girişindeki Vebalılar hastanesi, bugünkü Fransız Konsoloslugu, 1719'da inşa edilmiştir. Bunun hemen yanında, I.Mahmut tarafından 1731'de yaptırılmış olan Su Taksimi Tesisi, meydana adını vermiştir. Taksim'in önemli binalarından Topçu Kışlası da 2780'de Halil Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Bu yüzyılda, Beyoğlu'ndaki kilise inşaatı faaliyeti de artmıştır. Saint Antuan ilk olarak 1762'de inşa edilmiştir. Yangından sonra 1831'de yeniden yaptırılmıştır. İlk olarak 15.yüzyılda Clara Draperies tarafından yaptırılmış olan Roman Katolik St.Marie Draperies Kilisesi 1760'dayanmış ve 1770'de bugünkü haliyle yeniden inşa edilmiştir.

Avrupa ile olan ticaretin ve ilişkilerin gelişmesi Beyoğlu'ndaki diplomasi faaliyetini de arttırmıştır. Bu devirde Beyoğlu'nda, Danimarka, İsveç, İngiltere, Napoli, Rusya, Hollanda, Venedik ve Fransız elçilikleri bulunuyordu. Bu sürede Beyoğlu çeşitli yangınlar geçirmiş olmakla beraber, elçilikler yabancı kolonileri çekerek gelişmeye devam etmişlerdir. Azınlıkların 18.yüzyıldan sonra ticaretteki aracı ve tercüman olarak rolleri resmileşmiş ve imtiyazlı bir grup oluşturmuşlardır. Bu yüzyılın sonunda, Beyoğlu artık sadece bağlardan ibaret değildir ve gittikçe artan Avrupa etkisi her tarafta görülmektedir.

18.yüzyılın sonunda İstanbul'a gelen Dallaway, Beyoğlu'nu Galata'nın varoluşu olarak tarif etmektedir. Bilhassa, Venedik, Fransız ve İsveç elçilik saraylarının topoğrafik olarak çok güzel yerleştirilmiş olduğunu ve çok zengin bir yaşantıları olduğunu, diplomatların milli kıyafetlerini giydiklerini, hanımların ise Fransız modasını izlediklerini belirtmektedir.

Beyoğlu'nun esas gelişmesi 19.yüzyılda olmuştur. Bu gelişmenin nedeni, bu dönemde Osmanlı dış ticaretinin daha önceki dönemlerde görülmemiş boyutlarda büyümesi sonucu, Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmesi ve Beyoğlu'nun bir uluslararası ticaret merkezi haline gelmesidir.

Bu ticari gelişmenin ardındaki nedenler, Batı Avrupa'nın sanayileşmesi ve ulaşımın gelişmesiyle birlikte Osmanlı hammaddelerine olan talebin artmasıdır. Artan ihracat hacmi ve hammaddeler lehine gelişen ticaret haneleri, Osmanlı ihracat gelirlerinin ve ithalat miktarlarının da genişlemesine yol açmıştır.

IV.3.2.2 19.YÜZYIL GALATA (BEYOĞLU) BÖLGESİ

Beyoğlu, genel olarak 19.yüzyılda gelişmiştir. Bu gelişmenin nedeni, bu dönemde Osmanlı dış ticaretinin daha önceki dönemlerde görülmemiş boyutlarda büyümesi ve ulaşımın gelişmiş olmasıdır.19.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmesi sonucu, Beyoğlu bir uluslararası ticaret merkezi olmuştur.

Beyoğlu'nda yaşam, Avrupa'nın Doğu Akdeniz'deki ikinci sınıf bir modeli gibiydi. İstanbul'a uğrayan ya da yerleşen yabancı, yaşamını bugünkü Karaköy-Tophane-Galatasaray içindeki bu bölgede geçirirdi. Bunların arasında diplomat ve zengin tüccarlar olduğu gibi serüvenciler, gemiciler, işçiler ve işsiz Avrupalılar da vardı.

19.yüzyılın başında, Beyoğlu bahçeli evleriyle hala banliyö görünümünde idi. Burada sürekli oturan hıristiyanların yanında resmi kayıtlara göre, varlıklı müslümanların da yazlık evleri vardı. Kent yaşamında ise, tiyatrosu ve diğer eğlence yerleriyle birdenbire parlayan semt, Abdülaziz Döneminde, büyük otelleri mağazaları, zenginler için kibar Avrupa tarzları ile yerini almaktadır.

Beyoğlu kentleşme sürecini izlediğimizde; 1813'te Galata surlarının dışındaki Şahkulu Mahallesinin yeni gelişmekte olduğu ve ayrıca şimdiki Büyük Hendek Sokağı boyunca eski Galata surları ve burçları yer almaktadır.

19.yüzyılın ikinci yarısının başında ise surlar yıkılmış ve yeni bir mahalle gelişmiştir. Ön planda çeşitli büyüklükte evlerle konaklar vardır. Semtte fazla yeşillik bulunmamaktadır. Burası, Beyoğlu'nun ve taş mimarisinin başlangıcıdır. Küçük Hendek Sokağı çevresi büyük bahçeli konaklarıyla hala banliyö özelliğini

korunmaktadır. Bu konakların bir bölümü 19.yüzyılın ikinci yarısında azınlıkların eline geçmiş, yani mahalle müslüman olmaktan çıkmaya başlamıştır. Bunların yerlerine kısa süre sonra gelir getiren binalar yapılmıştır(1).

19.yüzyıl ortalarına ait gravüre bakıldığında, yüksek kaldırım ve Galata Mevlevihanesi ön planda, üst planda Hollanda Elçiliği'nin eski binası, daha geride selviler arasında Galatasaray Acemi Oğlanları Ocağı ve kışlası görülmektedir. Doğusunda selvilerin çokluğu kentin silüetini simgelemektedir. Resmi -mahallenin, eski yeşil karakterini henüz yitirmemiş olduğunu ve boş arsalar bulunduğunu göstermektedir.

Aynı dönemde, İstiklal Caddesinde, güzelevler, elçilik sarayları ve mağazalar bulunduğu ve caddenin sonunda, sol tarafta Veba Hastahanesi, karşı tarafta ise pembe boyalı kışlanın bulunduğu belirtilmektedir. Bugün bu kışlanın yerinde Taksim Parkı bulunmaktadır.

19.yüzyılın ikinci yarısında Galatasaray ile Taksim arası gelişti. Bu dönemde yapılan binalar arasında İngiliz Elçiliği, 1801'de Osmanlılarca Tepebaşı'nda hibe edilen arsa üzerinde 1809'da yaptırılmıştır. 1830 yangınından sonra, Floransa stilinde yeniden yapılmış, 1871'de yenilerek kullanıma açılmıştır. 1830 yangınında Dört Yol merkezindeki tüm elçilikler yok olmuştur.

Bugünkü Alman Elçiliği'nin yerinde, eskiden son derece güzel görümlü bir mezarlık olduğu ve halk tarafından gezinti yeri olarak kullanıldığı anlatılmaktadır. Bu mezarlıktan yalnızca bir taş kalmıştır. Elçiliğin, 1874-1877 yıllarında, Dolmabahçe Sarayı kıyıda bulunduğundan, yüksek bir bina olarak yapılmasına izin verilmiştir.

1844 tarihinde deniz yoluyla toplu taşıma başlamıştır. Galata'nın dolayısıyla Beyoğlu'nun, toplu taşıma ile diğer İstanbul semtlerine bağlanması bu dönemde Beyoğlu'nun büyümesinde ayrıca rol oynamıştır.

Dış ticaret ilişkilerinin artması sonucunda, Avrupa etkisi 19.yüzyılda yavaş yavaş artmış ve özellikle Tanzimattan sonra büyük önem kazanmıştır. Kapitülasyonlarla tanınan haklar nedeniyle, yabancı posta servisleri, okullar, klüpler, borsa idaresi ve araştırma enstitüleri gibi bazı yabancı kuruluşlar da elçiliklerin çevresinde yer almışlardır.

19.yüzyıl başlarında girilen yoğun yönetsel, sosyal, ekonomik, askeri ve eğitsel reform sonucunda batılı eğitimciler, mühendisler, mimarlar, sanatçılar yeni kuruluşlara uygun yeni bina tiplerinin yapımında çalışmak üzere İstanbul'a geldiler. Gene, bu yüzyılın sonunda, Taksim Kışlası'nın önünde geniş bir eğitim

alanı, onun ötesinde Boğaz'a bakan düzlükte bir park, Dolmabahçe'ye inen yolun kenasında koyu yeşil renkli selvilerin gölgesinde birmezarlık, karşı kıyıda ise yeşil tepelerin önünde, sıkışık evler ve camileriyle Üsküdar görünüyordu. Yer yer küçük cami minarelerinin gözükmeye karşın, Beyoğlu, genellikle bir Hıristiyan kentiydi. Değişik düzende katolik kilise ve manastırları yer alıyordu. dinadamlarının yönettiği okullarla hastahaneler, Galata'dan Beyoğlu'na uzanıyordu.

Semtin bütün ticareti, yol boyunca sıralanan dükkanlarda yapılmaktaydı. Bunlar moda eşyalar satan dükkanlar, kitapçılar, tiyatrolar, mücevherciler, fotoğrafçılar, kahvehaneler (müzikli) Beyoğlu'nun üretici ve etkin nüfusunu bu cadde üzerinde kaynaştırıyordu. Burada her türlü dilde alış veriş yapılırdı. İki araba karşılaştığı zaman birbirlerine çarpmadan zor geçerler, yayalar da bir ayak genişliğindeki yaya kaldırımında zorlukla yürüyebiliyorlardı.

Yine bu dönemde, Avrupa ile olan ticaret ve kültür ilişkilerinin artması nedeniyle İstanbul'a gelip Beyoğlu'nda kalmak isteyen yabancıların artan isteklerini karşılayabilmek için o yıllarda Avrupada'ki benzerlerini aratmayacak ölçüde görkemli oteller yapılmıştı.

Önceleri, İstanbul'a gelen yabancılar Galata'daki hanlarda kalıyorlardı. 1830 larda Beyoğlu'na oteller henüz gelişmemişti. Daha sonraları gelen zengin gezginler ya da tüccarlar, Galata'daki kalabalık hanlarda kalmaktansa Beyoğlu sirtlarındaki lüks otellere inmeyi yeğlediler ve Beyoğlundaki otellerin gelişmesini özendirdiler.

Bu dönemdeki hızlı yapılaşma, Batıdaki örneklerden etkilenmekle birlikte Osmanlı etkisinde de kalmıştır. Bazı oteller, (Pera, Bristol vb) örnek verilebilir.

Saray çevresi, çağdaş yerleşme akımına uğrayarak, merkezi bölgenin dışına taşınmıştır. Dolmabahçe ve Çırağan Sarayları'nın karşı tarafta yapılması, saray yaşantısının İstanbul Yarımadası'ndan Beyoğlu yakasına taşınmasına neden olmuş ve kentin ileri gelen ailelerinin de konaklarını Beyoğlu yakasında yaptırmalarına yol açmıştır. Ayrıca, bu dönemde yapılan sarayların kagir olarak yapılması 19.yüzyılda kagir bina yapımını özendiren etkenlerden biri olmuştur.

Çağdaş yaşamı Beyoğlu'na getiren bütün bu değişiklikler ve kente yenileme olanağı yaratan bu dönemdeki büyük yangınlar, en başta çağdaş belediye yönetiminin kurulup çalışmasını gerekli kılmıştır.

Değişen ticari yapı, çağdaş anlamdaki uzmanlaşmada, daha çok dış dünya ile olan ilişkilerin yoğunlaştığı Galata ve Beyoğlu'nda görülmektedir. Galata, Beyoğlu çağdaş iş ilişkilerinin görüldüğü iş bölgesi durumuna gelmiştir. Ticarethane, büyük mağaza ve bankalar gelişmiştir.

İstanbul'un pek çok yerinde ve özellikle Beyoğlunda 19.yüzyılın son otuz yılında dükkanların görünümü çok değişmiştir. Dünyadaki diğer büyük kentlerde görüldüğü gibi bazı mağazaların büyük bir bloğu kaplayacak denli büyüdüğü görülmektedir. Pek çok pasaj yapılmıştır. Bununla birlikte halkın gereksinimlerini karşılayan geleneksel dükkanlar da çalışmalarını sürdürmektedirler. Karaköy'ün etkin merkezi bir iş bölgesi olması ve Beyoğlundaki konut bölgesiyle ilişkisini yoğunlaşması, Avrupa'nın ilk metrolarından birinin burada yapılmasını gerektirmiştir.

1830'larda henüz Beyoğlu'nun kentsel yapısı, çağdaş kent teknolojisinin getirilebilmesine yol açacak durumda değildi. Ana cadde 3 metre genişliğinde, tekerlekli taşıtlar ise yok denecek kadar azdı. Teknolojik gelişmenin göstergelerinden biri de 1850'lerin başında, İstanbul'a Viyana'dan gelen otomobillerdir.

Batı mimarisi ve kentçiliğinin gerçek anlamda İstanbul'da uygulanabilmesi için yönetim bakımından da bazı Batı yönetim sistemlerinin benimsenmesi zorunlu görülmüştür. Bu amaçla, Beyoğlu Belediyesi, 1855'te kurulan ilk İstanbul Belediyesi'nin 14 dairesinden biri ve en ünlüsü olarak 1858 de ALTINCI DAİRE adı altında kuruldu. Belediye başkanları kimi kez Levantenlerden, kimi durumlarda ise yabancılardan seçiliyordu. Bu dairenin görevleri arasında kadastro düzenlemesi, sokak ve caddelerin genişletilmesi, bina yapımının denetlenmesi ve parkların açılması vardır.

Bugün kaymakamlık olarak kullanılan belediye binasının planlarını İtalyan Mimar Barborini yapmıştır. Hemen hemen tümüyle yabancıların elinde olan altıncı Belediye Dairesi Beyoğlu'nun küçük bir Avrupa kenti olarak geliştirmeye çalışmış ve ilk iş olarak Galata surlarını yıktırılmıştır. Surların yıkılması ile işlevsel olarak birbirine çok sıkı bağlı olan Galata ve Beyoğlu arasındaki fiziksel engel ortadan kaldırılmış, fiziksel ve işlevsel olarak birbiriyle kaynaştırılmıştır.

1862'de Küçükve Büyük Champs Mezarlıkları kaldırılmıştır. Bugün bu mezarlıktan Şişhane Yokuşu'nda yalnızca kubbeli bir türbe kalmıştır.

Yoğunlaşan trafik gereksinimini karşılamak üzere batıdan alınan yol döşeme teknikleri ilk önce Beyoğlu'nda uygulandı. 1855'te deneme olarak Beyoğlu'nda başlayan, yol kaplamaları bitirildi ve ışıklandırılması yapıldı. İstanbul'da gaz lambaları ile aydınlatılan ilk cadde (1856) Beyoğlu Caddesi'dir.

Bu etkinliklerin yanısıra, kent planının bir mühendisçe yapılmasına karar verildi. Bu dönemdeki en önemli bayındırlık çalışmalarından biri olarak Azapkapısı ile Unkapanı arasında yapılan, 1836 tamamlanarak trafiğe açılan

aşşap köprüdür. 1845'de Valide Sultan tarafından Eminönü-Karaköy arasındaki köprü yapılmıştır.

Her ne kadar Beyoğlu Avrupada'ki kentlerini kendilerine örnek alıyorlar ve benzer biçimde kent hizmetleri sağlanmasını istiyorlarsa da, bu amacı gerçekleştirmek için kullanılacak vergilerin toplanmasında zorluk çıkartıyorlardı. Parasal kaynakların yetersiz oluşu, sokak kaplamalarının sokak aydınlatmasının ve kanalizasyon sisteminin, ticaret alanlarından konut alanlarına geniş çapta yayılmasına engel oldu.

Avrupalıların oturduğu alan, Beyoğlu'nun kuzeyinde çoğunluğu müslüman olan bölgeye doğru gelişti. Bu müslümanlar, Avrupalıların verdiği yüksek kiralari veremedikleri için başka yerlere taşındılar. Böylece, Hıristiyanlaşma, Galata Saray-Taksim arasında, Beyoğlu'nun batı yakasında ve Tophane'de yayıldı. Beyoğlu'nda en zengin mahalle, Avrupalıların oturduğu Tomtom mahallesi idi. Bankerlerin ve tüccarların taştan evleri büyüklük ve gösteriş açısından elçilik binaları ile yarışiyordu.

1868 de yabancılara toprak satınalma hakkı tanınmıştır. Kiraların ve bina değerlerinin gittikçe artması sonucu, Beyoğlu'nda müslümanlar, yerlerini yabancılara bırakmak zorunda kalmış ve sayıları azalmıştır.

1850-1860 yıllarında, Beyoğlu'nda elçilikler, zengin azınlıklarla Beyoğlu'na yerleşmiş yabancılariin kargir evleri ve Avrupa'nın 2.sınıf otelleri düzeyindeki birkaç otel dışında tüm binalar aşşaptı. Bu durum sık sık çıkan yangınlar nedeniyle büyük tehlike yaratıyordu. Sonunda, 5 Haziran 1870 de Beyoğlu, tarihininen büyük yangınıni yaşadı. Küçük mezarlık yanından başlayan yangın, kısa sürede çok geniş bir alana yayıldı. 63 sokak, 103 mahalle ve 3500 evden oluşan bir alan tümüyle yok oldu. Beyoğlu caddesi çevresindesi bütün zengin ticaret erbabi yangından zarar gördü. Evlerin ve dükkanların çoğunun sigortası yoktu. Yangın sonucunda 80 kişi ölmüş ve yaklaşık 4000 kişi yaralanmıştı. Fenerlerle aydınlatılan ve mangallarla ısıtılan aşşap evlerde sık sık yangın çıkmasına zaten alışılmıştı. dikkatsizce yerleştirilen bir fenerden ya da mangaldan sıçırayan kıvılcımlar, çıkan yangınların en önemli sebebiydi.

Yanan yerlerin en çağdaş yöntemler yeniden yapılanması için mimar ve mühendislerden oluşan bir komisyon kuruldu. Genellikle yanan evler, eski temeller üzerinde yeniden yapılırdı ve ancak sokaklar 20-25 cm genişletilirdi. Bu kez,yanan yyerlerin çağdaş bir kentin gereksinimlerini karşılamak üzere yeni bir

plana göre yapılmasına karar verildi. Sokaklar ve tepeler düzeltildi ve birçok sokak kaldırıldı. Yepyeni bir yol, Kasımpaya'yı Beyolu'na bağladı.

1882'de Beyoğlu nüfusunun çou yabancı uyruklu idi. Ama bunların büyük bir bölümü gerçekten Avrupalı olmayıp, Avrupa devletlerinin koruması altındaki azınlıklardı. Müslümanlar ise Beyoğlu nüfusunun ancak yüzde 20-25 ini oluşturuyordu.

19.yüzyılın sonunda güçlü bir batı denetimi ile sonuçlanmıştır. Ekonomik denetimin ve kültürel etkileşimin sonucu, kentsel yapılaşma, en güçlü biçimde Beyoğlu'nda kendini göstermiştir.

IV.3.2.3 20.YÜZYIL GALATA (BEYOĞLU) BÖLGESİ

20.yüzyılda Beyoğlu'nda, Galatasaray ile Taksim arası önem kazandı. Bu alanda, hala bahçeli konakların bulunması ve bunların apartmana dönüşmesi olanağı, buranın gelişmesini sağlamıştır. Daha yeni ve daha çağdaş binaların burada yapılmış olması ve yeni açılan lüks kahvehane ve lokanta burayı yeğlemeleri, bu bölgeyi, Beyoğlu'nun en çok tutulan yöresi durumuna getirmiştir. Ayrıca, 1913'te ilk elektrikli tramvayın Beyoğlu'nu Şişli'ye bağlaması, Galatasaray-Taksim arasını, Tünel Galatasarayı arasına göre daha merkezi duruma getirmiş ve Beyoğlu'nun en kolay ulaşılabilir en gözde yeri yapmıştır.

20.yüzyılın başlarında, Orta Avrupa'da özellikle Avusturya ve Almanya'da çok sevilen Art Nouveau üslubu Beyoğlu'nda yapılan apartmanların cephelerinde uygulanmıştır.

Padişahın fermanıyla 1905-1908 yıllarında yapılan, St.Antoine Kilisesi, Beyoğlu'ndaki ilk betonarme örneklerinden biridir. Tuğla ve diğer yapıım gereçleri İtalya'dan gelmiştir. Tuğlaların üzerindeki armalar hala göze çarpmaktadır. Süslemeler neogotik üsluptadır. Bu dönemde, Beyoğlu'nda yabancı araştırma merkezleri açılmış pastahane, lokanta ve eğlence yerleri de artmıştır.

24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması ile kapitülasyonların kalkması, yabancı sermayenin etkinliğine son verdi. Böylece yabancı büyük firmalar, tüccarlar, sigorta şirketleri, bankerler, posta idareleri Beyoğlu'nu terk ettiler. Yabancılar için aracılık yapan azınlıkların büyük bir bölümü de eski zengin ticaret ortamını bulamadıkları için başka ülkelere göçtüler. Ayrıca, elçiliklerin Ankara'ya taşınmasıyla onların çevresimde ayrıcalıklı olarak çalışan azınlıkların

da bir bölümümün Beyoğlu'nu terk etmesine neden oldu.

Yabancı işletmelerin Türk ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesi ve sömürünün önlenmesi için, yabancı şirketler zorunlu bir tasfiyeye uğratılarak birer birer satın alındı. Özellikle, kamu hizmetleri alanında çalışan demiryolu, telefon, tramvay, elektrik şirketleri devletleştirildi.

Bu dönemdeki bayındırlık çalışmaları arasında, Taksim Meydanı'nın 1928 tarihinde yeni baştan düzenlenmesi Beyoğlu Caddesi'ni mekansal açıdan noktaltıyordu. Bu düzenleme sırasında, Taksim Meydanı'na İtalyan Mimar Kanonika tarafından yapılan Taksim Cumhuriyet anıtı yerleştirildi. Bu gelişme burayı bu tarihten başlayarak Cumhuriyet dönemi İstanbul'unun en özgün yeri yaptı. Taksim kışlasının karşısındaki askeri eğitim alanında kentin ilk planlı ve düzenli apartmanları yükseldi. Taksim ile Gümüşsuyu Askeri Hastahanesi arasındaki eski mezarlık kaldırıldı ve 1930'lardan sonra bu alan apartmanlaşmaya başladı. 1940'larda taksim kışlası yıkıldı ve yerine bugünkü Taksim Parkı, Hilton Oteli'nin alanını da içermek üzere düzenlendi. Bundan sonra Taksim meydanı daha çok önem kazandı. 1850'lere kadar bir buluşma yeri olarak merkezliğini koruyan Dört Yol mevki, böylece Taksim'e kaymış oldu. Beyoğlu çevresindeki çağdaş semtlerin yoğun bir biçimde gelişmesi Taksim Meydanını kentin merkezi durumuna getirdi.

IV.3.2.4

GALATA (BEYOĞLU) BÖLGESİ TİCARİ DOKUSU VE YAPILARI

Batılılaşan Beyoğlu'na en büyük etkiyi elçilikler yapmışlardır. 1582'de Pera'ya taşınan İngiliz Büyükelçiliği Beyoğlu'nun ticari yaşamındaki önemli bir tarihtir. Elçilikler birer ticari ateşelik görevi yapmışlardır.

Türk halkı arasında "tatlı su frengi" adı ile anılan "levantenler" Beyoğlu'nun 19.yüzyılda karışık bir ticaret şehri olmasına neden olmuşlardır.

1555'de İstanbul'da elçi olarak bulunan bir görevli arkadaşına yazdığı bir mektupta "Beyoğlu'nda birçok tüccarlar oturmaktadır. Bunlar İtalyanlardır" der. Çok sayıda Rum, Ermeni ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden kimi ticaret gayesiyle, kimi işlerinin kötü gitmesi nedeniyle akın eden yabancılarla birlikte 1850'lerde nüfusu otuzbini bulan Beyoğlu'nun yarısından fazlasını oluşturuyorlardı. Bunları tüccar ve bankacı olarak iki grupta toplamak

mümkündür. Çoğu merkezi Avrupa'da olan büyük şirketlerin temsilcilikleri idi.

Özellikle elçiliklerin yoğun olduğu bu bölgede, yabancılar diledikleri gibi yaşam tarzlarını ve geleneklerini sürdürmüşlerdir. Beyoğlu bu yaşam tarzları ve çoğu kargir olan yapılarıyla Avrupalı bir çehreye bürünmüştür. Batılı anlamda kamu hizmetleri de bu değişikliğe yardımcı olmuştur. Türk asıllı halk da zamanla çevreye uymaya başlamıştır.

19. yüzyılda kentin açık alanlarına doğru yayılma eğilimiyle birlikte Galata-Beyoğlu mezarlık alanlarını da içine alarak genişlemiştir. Yeni işlevlerle ortaya çıkan yapı türlerinden eğitim, ekonomi, yönetim ve ticaret binaları kitleleriyle kentin görsel özellikleri değişmiştir.

İstanbul'un hatta devletin dış dünya ile ilişkilerinin kurulduğu Beyoğlu iş ve eğlence merkezi haline gelmişti. Yoğun bir iş ve ulaşım merkezi olan Karaköy'ün Beyoğlu'ndaki konut ve iş alanlarıyla ilişkisinin artması 1860'da Avrupa'nın ilk metrolarından olan Tünel'in işletmeye açılmasını gerektirmişti. Ticaret'in böylesine yoğun olduğu bir bölge olarak beyoğlu'nda yeni bina gereksinimleri artmış, dükkan, mağaza, işhanı, büro gibi yapılara ek olarak Avrupa'daki benzerleri gibi apartman, otel ve pasajlar ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde Beyoğlu'nda ortaya çıkan fiziksel çevreye yığılan nüfusun ve ekonominin spekülatif baskısını karşılamak üzere 19.yüzyılın ortalarında zaten kargiryapıların çokluğu ve batıya dönük ilişkilerle hazır olan bu bölgede yapılar yenilendikçe, doğal olarak çok katlı binalar gelişmiştir. En yaygın batılı ayrıntılar, işlev farkı gözetmeksizin, dinsel ve sivil mimaride olduğu gibi han ve pasaj gibi ticaret yapılarında da ortaya çıkmıştır. Üslup bakımından Avrupa'lı görünümün örnekleri bu yeni tür bina örneklerinde sergilenmiştir. Apartmanlaşan yapılardan başka, rönesans alınlıkları pencereleri ve giriş cepheleri olan "palazzo" benzeri otellerin, geniş cepheli olan han, dükkan ve pasajların, neoklasik korent başlıklı çift plastr veya sütunlu iş ve satış yerleri gibi çeşitli ticaret eylemlerini içeren anıtsal yapıların da Beyoğlu'ndan başlayarak Taksim'in ilerisine ve daha sonra Sirkeci'ye sıçramış olması doğaldır. Yunan, Roma, Rönesans, XIII. XIV. ve XV. Louis üsluplu akont ve palmetler, madalyon, girland, deniz kabuğu, yük taşımayan plastr sütun ve karyatidler ile özellikle dış süslemede Avrupa seçmeciliği 19.yüzyılda bu yapılarda kendini belli etmiştir.

Daha çok gayrimüslimler, yerli ve yabancı sermaye ortaklığıyla kurulan şirketler az olarak da zengin Türkler tarafından yaptırılmış olan bu yapıların, kent içindeki konumları batılı işlevleri yaptırmanın eğilimi ve günün modası

gereğiyle Avrupalı görünümde olmaları doğaldır. Bunun için Avrupa'dan mimar, yapı ustası, dekoratör, süslemeci, ressam hatta inşaat malzemesi getirildiği biliniyor.

Beyoğlu'nda ise işlevinden üslubuna kadar Fransız pasajlarının aynı olan pasajlar o dönem ticaret hayatında önemli bir yer tutuyorlardı. Pasajlarda yer alan dükkanlar özellikle Avrupa malların sergilendiği yerler olmuşlardır.

Daha sonraki yıllarda özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra ithal malların kısıtlanması özelliklerini yitirmesine neden olmuştur. Pasajların daha sonra yüklendiği fonksiyonların arasına lokanta, kafe, pastane, birahane gibi yerler katılmıştır. Devrin sanatçıların, seçkin kişilerini ağırlayan bu yerler gittikçe bozulan, yozlaşan Beyoğlu hayatı içinde yok olup gitmiştir.

Bugün pek azında alış-veriş fonksiyonu sürmektedir. Çoğu imalathane, depo, işyeri haline gelmiş ya da kullanılmaz derecede perişan bir haldedir.

Pasaj; büyük şehirlerde, bir sokaktan o sokağa paralel başka bir sokağa geçmek üzere yalnız yayalar için bir bina içinde ya da binalar arasında bırakılmış, iki yanında dükkanlar bulunan, üzeri kapalı veya açık geçit. Dilimize Fransızca'dan gelip yerleşmiş bu kelimenin, "pasaj"ın, anlamı sözlüklerimizde böyle yer alıyor.

IV.3.2.4.1 BEYOĞLU PASAJLARI

BEYOĞLU'NUN YOK OLMUŞ PASAJLARI

1. Krepen Pasajı
2. Galatasaray Hanı ve Pasajı
3. Karlman Pasajı
4. Halep Pasajı

BEYOĞLU'NUN MEVCUT TARİHİ PASAJLARI

1. Tünel Pasajı

2. Frederici Pasajı
3. Narmanlı Han
4. Patterson Pasajı
5. Şark Aynalı Pasajı
6. Nil Pasajı
7. Suriye Pasajı
8. Dandria Pasajı
9. Fresko Pasajı
10. Lorando Pasajı
11. Elhamra Pasajı
12. Hacopulo Pasajı
13. Aznavur Pasajı
14. Gasatasaray Geçiti
15. Lütfullah Pasajı
16. Avrupa Pasajı
17. Çiçek Pasajı
18. Anadolu Pasajı
19. Emek Pasajı
20. Rumeli Pasajı
21. Afrika Pasajı

IV.3.2.5 GALATA (BEYOĞLU) BÖLGESİ GÜNÜMÜZ KULLANIMI

Cumhuriyet Devri'nde, 1950'lere kadar yabancılardan ve onlar için çalışan azınlıklardan boşalan yerlere, yeni yetişen Türk işadamları ve Beyoğlu yakasını şehrin en modern semti bilen aydın Türkler rağbet ediyorlardı. Sinema ve tiyatroları, lokanta ve pastahaneleri, sanat galeriyle ve lüks mağazalarıyla hala şehrin en seçkin semtiydi.

1950'lerden sonra, kırsal göç ve hızlı şehirleşme sonucu İstanbul'un aşırı büyümesi, yeni semtlerin gelişmesi, eğlence tesislerini, ticaretin ve zengin ailelerin bu yeni gelişen modern alt merkezlere dağılımı ve toplumun kültürel değişimi Beyoğlu'na olan ilgiyi azalttı. Karaca Tiyatrosu ve Elhamra Sinema ve Tiyatrosu kapandı. Tepebaşı Tiyatrosu yandı. Eski adı Fransız tiyatrosu olan Ses

Tiyatrosu, yerine bir iş hanı yaptırılmak için yıktırıldı. 1970'lerden sonra, sinamalara porno film gösterme hakkının verilmesi, İstiklal Caddesi'ni kullananları tamamen değiştirdi. Trafiğin tek istikametli oluşu, trafik tıkanıklığını bir miktarda azaltmakla beraber, Taksim'den Tünel'e ulaşılabilirliği azalttığı için bu çevrede çöküntü alanı yarattı ve esiden Beyoğlunda görülmeyen ucuz mal satan mağazaların sayısı arttı.

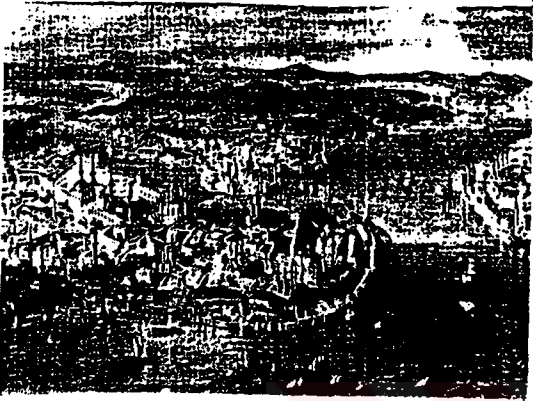
Geçmiş oluşumların mimari izleri halen korunmakla birlikte, sosyal yaşamın ve beraberinde kullanıcı toplumun değişmesi sonucu, kimliğini kaybetmekte olan Beyoğlu Bölgesi'nde ana aksı oluşturan İstiklal Caddesi, günümüzde yaya arteri haline getirilmiştir. Araç trafiğinin sağlandığı Tarlabası Caddesi ise yakın geçmişte bu kullanıma bu yoğunlukta açılmıştır. Bu iki aksın arasında kalan bölgede ise, Çiçek Pasajı merkez olarak alındığında, eğlence konaklama hizmetlerinin, niteliksiz ticarethanelerin yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun yanında, mevcut konut potansiyelinin sıhhileştirilmesiyle, ortaya çıkacak kullanım ümit vericidir. Eğlence, ticaret, konut ve konaklamanın birleşmesiyle, Beyoğlu, yeniden yaşayan bir kent parçası haline gelecektir.

Yüzyıllarca küçük bir Avrupa kenti görünümünde olan ve tüm yaşam etkinliklerinin bir arada olduğu bölge, günümüz kullanımı için çok önemli bir potansiyeli barındırmaktadır. Ekte sunulan Tünel-Galatasaray ve Galatasaray-Taksim aksının plan ve cephelerinden de gözlenebileceği gibi değişen mimari üsluplar gayet niteliksiz olarak ortaya konmaktadır. Başarısız ve duyarsız restorasyon örnekleri ve yeniden inşa edilen binalar, mevcut sokak dokusuna uyumsuz ve korkutucudur.

Şehir dokusuna, bünyesinde barındırdığı özel ve eşsiz mimari örneklerle katılan Beyoğlu, pasajları, sinema ve tiyatroları, kiliseleri, elçilik sarayları, sıra ev ve apartmanları, dar ve çıkmaz fakat hep bir yerlere ulaşan sokakları ile zaman içinde yolculuk yapabildiğimiz ender şehir dokularından biri olmayı herşeye rağmen sürdürmektedir.

İSTANBUL'un yazılı tarih ve belki de öncesinden bugüne kadar taşıdığı en önemli özellik, bir liman kenti olması nedeniyle, ticari anlamda stratejik bir nokta oluşturmasıdır.

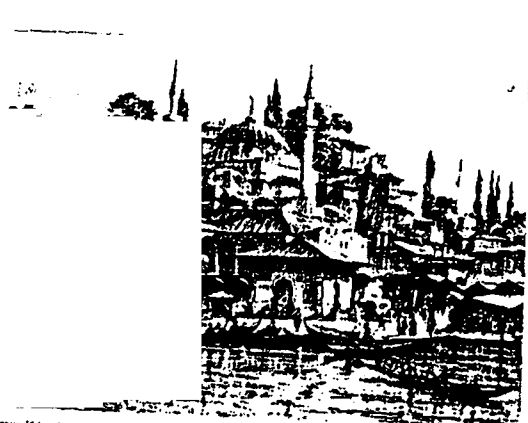

M.Ö.8.yy. başlayan ilk yerleşmeler, Roma egemenliğinin başladığı Ms.2.yy.a kadar, sadece Karadeniz yolu üzerinde bir iskele olmaktan öteye gidememişlerdir. İstanbul, eski adıyla Byzantion, Roma çağı ile politik bir değer kazanmaya başlamış ve ilk surların inşa edilmesi, yolların ve meydanların kesinlik kazanmasıyla, kendisine özgü karakteristiğine ulaşmıştır. Daha sonra Konstantinopolis adını alan şehir, bu dönemde bir çok imar hareketleriyle büyük ve yeni bir yerleşim haline gelmiştir.

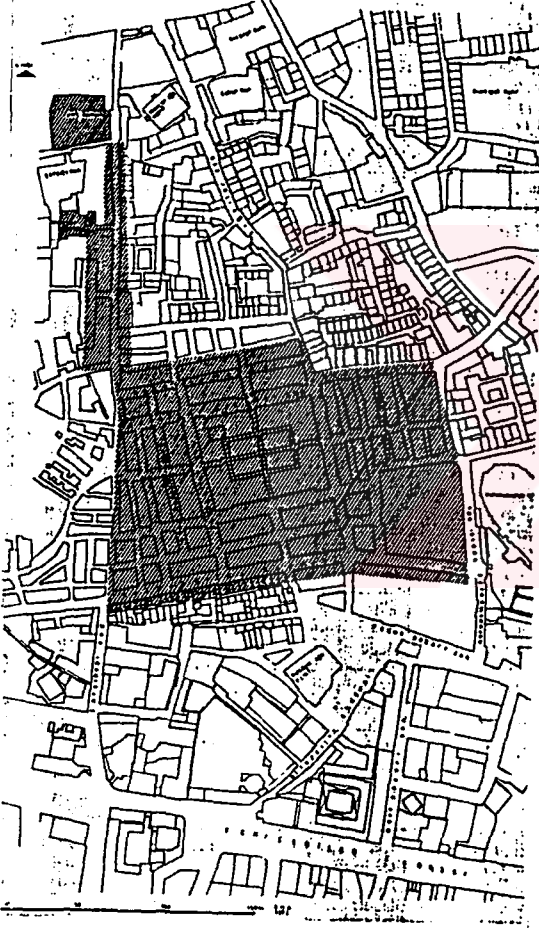
İstanbul'da en eski yerleşme bölgeleri, tüm Ortaçağ ve daha önceki devirlerin şehirlerinin ortak özelliği olarak, surların içinde, tarihi yarımada sınırları dahilindedir.

Daha sonraki devirlerde Galata'da, Eyüp'te, Kadıköy, Üsküdar ve Boğaz'da da yerleşmeler ve her yerleşmenin de özgün, karakteristik ticaret alanları olmuştur.

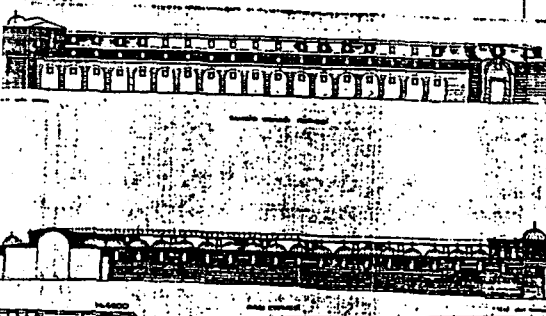
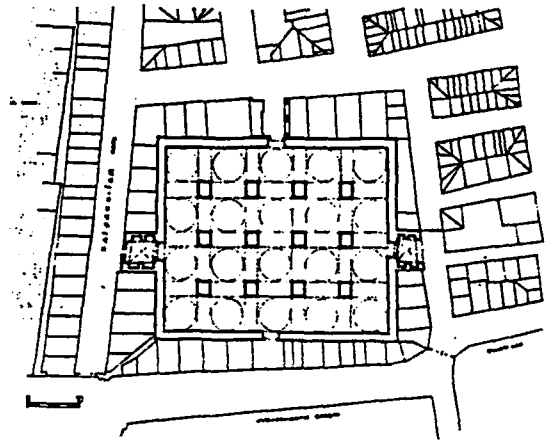
Fatih'ten sonra İstanbul'un iskan ve işyerleri, çarşıları ve pazarları ile ticaret hayatı, adeta ideal şartlar altında yerlerini bulmuşlardır. Şehrin Bizans devrinde olduğu gibi, Haliç yakalarında yoğunlaşan nüfusunun ticari merkezi eski yerini muhafaza etmiştir.

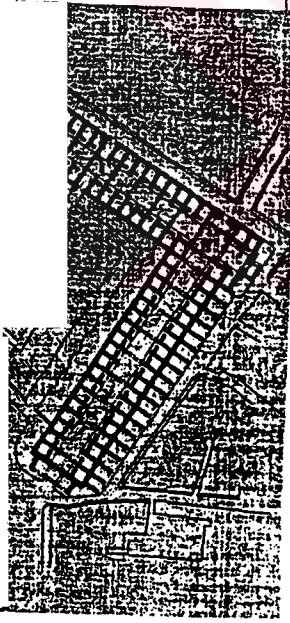
Fatih devrinde kurulan Bedesten-i Atık (bugünkü iç bedesten) çarşının merkezini oluşturmuştur. Ancak çarşının bundan sonraki gelişiminin bu çekirdek etrafında büyüyerek olmadığını söylemek gerekir. Sonradan yine aynı civara yapılan yeni bedesten bu çekirdeksel gelişmeyi bozmuştur. Bu bölgede sıralanan ahşap, tek katlı dükkanların oluşturduğu çarşının dışındaki bölgelerde de ticari yapılaşma olduğu açıktır.

Sayısı 3667 dolayındaki dükkanlar surların içine yayılmış olmakla birlikte, şehrin ticaret bölgesinin ağırlık merkezi Bedesten-i atık ve civarıdır. İstanbul çarşısı, Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren şimdiki Kapalıçarşı bölgesinde hızla yoğunluk kazanarak, yeni dükkanlarla birlikte, bedestenler ve hanlar topluluğu halinde, türk çarşı anlayışına uygun biçimde karakterize olmuştur.

112 İstanbul'da Yeni Camii ve Mısır Çarşısı arasındaki görünüşün bir kesiti

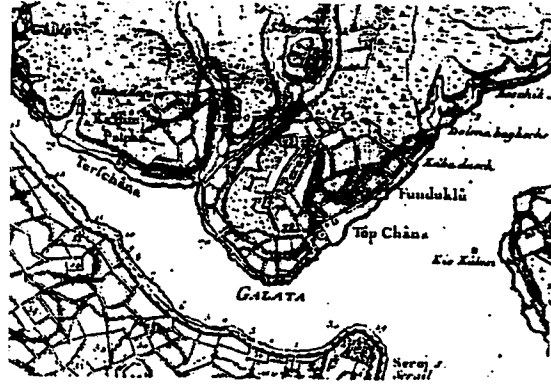

111 İstanbul'da Yeni Camii ve Mısır Çarşısı
1 Hünkâr İsmail Çarşısı
2 sandal bedesteni
3 Mısır Çarşısı
4 Yeni Camii

Büyük çarşının ilk binası olan Cevahir Bedesten'inin hemen ardından yapılan SANDAL BEDESTEN'i etrafındaki sıra dükkanlar BÜYÜK ÇARŞI'nın çekirdeğini oluşturmuşlardır. Sürekli olarak yangın felaketiyle karşı karşıya bulunan bu sıra dükkanlar, 1650 senesinden sonra kagir olarak inşa edilmeye, 1760 senelerinde bu yolların üstü kagir tonozlarla örtülmeye başlanmıştır. Böylece Büyük Çarşı, ismiyle birlikte "KAPALI ÇARŞI" olmuştur. Büyük Çarşı'nın etrafında büyüklü küçüklü 28 tane tüccar hanı vardır. Ticaret bölgesinin Büyük Çarşı'dan başlayıp Haliç'e inen meyile uyduğu ve EMİNÖNÜ-SİRKECİ"ye kadar yayıldığı bölümünde ise 60 kadar tüccar hanı binası bulunmaktadır. EMİNÖNÜ Meydanında cami, arasta, türbe, iki sebil ve sıbyan mektebinden oluşan YENİ CAMİ külliyesinin bir parçası olan 'L' planlı MISIR ÇARŞI'sı, baharat satan dükkanlarıyla günümüze kalan nadir çarşı örneklerindedir.

1836 da AZAPKAPI-UNKAPANI ve 1845 EMİNÖNÜ-KARAKÖY arasında yapılan köprüler, ticaret hayatı için önemli dönüm noktaları olmuştur.

Şekil-8 : 1761'de Galata ve Beyoğlu (Bencele).

GALATA(BEYOĞLU) ile ilgili bilgiler MS 5.yy.lara kadar gitmektedir. Bu dönemde Haliç'in Kuzeyinde SKAİ (İncirlik) adıyla anılan küçük bir iskan yerinden söz edilmiştir. MS. 5.yy.da (408-450) bölge, kent sınırları içine alınmış ve içerdiği kilisesi, forumu, tiyatrosu, hamamları ve limanı ile Constantinopolis'in 13.bölgesini oluşturmuştur.

Şekil-9 : Haliç'te Galata ve Beyoğlu surları.

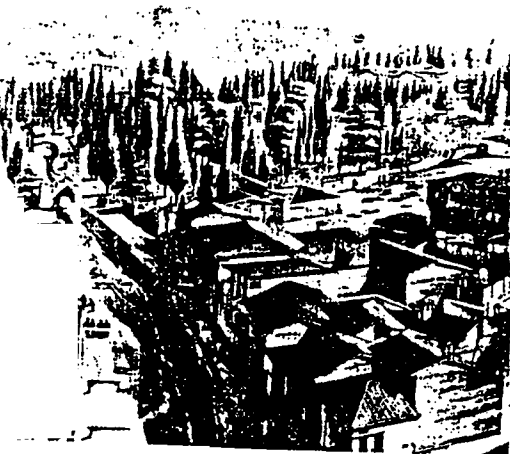
Galat 14. ve 15.yy.larda kendi başına önemli bir ticaret merkezi haline gelmiş ve bu ününü Osmanlı döneminde de sürdürmüştür. 16.yy.da İstiklal Caddesi toprak, kaldırımsız ve dar bir yoldan ibaretti. Bu yolun bir tarafında elçilikler, kiliseler ve bahçeli konaklar, diğer tarafında ise mezarlık vardı.

Şekil-10 : Melling e göre İstanbul ve Beyoğlu surları.

BEYOĞLU, kentleşme sürecini izlediğimizde; 1893'te surların dışındaki Şahkulu mahallesinin yeni gelişmekte olduğu ve ayrıca şimdiki Büyük Hendek Sokağı boyunca eski Galata surları ve burçları yer almaktadır.

19.yy. başında, Beyoğlu bahçeli evleriyle banliyö görünümünde idi. Burada sürekli oturan Hristiyanların yanında, varlıklı Müslümanların da yazlık evleri vardı. Daha sonraları Galata-Beyoğlu mezarlık alanlarını da içine alarak genişlemiş, kentin görsel özellikleri değişmiştir.

Şekil-11 : Büyük Hendek Sokağı civarı. Surlar yıkılmadan önce.

Şekil-15 : 1845'de Galata ve Beyoğlu.

Şekil-16 : 19. Yüzyıl sonunda Galatasaray'ın görünümü.

BEYOĞLU, genel olarak 19. yy.da gelişmiştir. Bu gelişmenin nedeni, bu dönemde Osmanlı dışı ticaretinin daha önceki dönemlerde görülmemiş boyutlarda büyümesi ve ulaşımın gelişmiş olmasıdır. 19.yy.da Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmesi sonucu, Beyoğlu bir Uluslararası ticaret merkezi olmuştur.

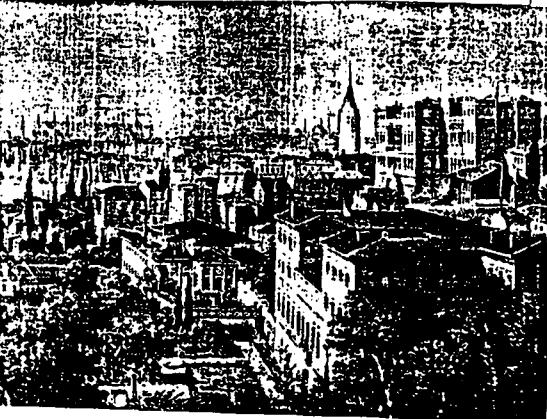
Dış ticaret ilişkilerinin artması sonucunda, Avrupa etkisi 19.yy.da yavaş yavaş artmış ve özellikle tanzimattan sonra büyük önem kazanmıştır. Kapitülasyonlarla tanınan haklar nedeniyle, yabancı posta servisleri, okullar, klüpler, borsa idaresi ve araştırma enstitüleri gibi bazı yabancı kuruluşlarda elçiliklerin çevresinde yer almışlardır.

Şekil-14 : 1932'de Beyoğlu Setairetler Bölgesi.

1844 tarihinde deniz yoluyla toplu taşımının başlaması, Beyoğlu'nun büyümesinde ayrıca rol oynamıştır.

1860'da Avrupa'nın ilk metrolarından olan tünel'in işletmeye açılmasıyla, ticaret yoğun olduğu bu bölgede yeni bina gereksinimleri artmış, dükkan, mağaza, işhanı, büro gibi yapılara ek olarak Avrupada'ki benzerleri gibi apartman, otel ve pasajlar ortaya çıkmıştır.

V. BÖLÜM

Eski kent çarşı dokularının gelişim ve değişimini, zaman içinde oluşan farklı yaşam biçimlerinin getirdiği farklı kullanımları ve beraberindeki bozulmaları; bu yüzden uygulanması gerekli koruma ilkelerinin görülmesi amaçlanan bu bölümde, İSTANBUL-BEYOĞLU örneği yardımı ile, uygulanan ve uygulanacak koruma ilkeleri ve yeni tasarım önerileri tartışılmaya çalışılmıştır.

V. ESKİ KENT ÇARŞI DOKULARININ GELİŞİM SÜRECİ VE KORUMA İLKELERİNİN BEYOĞLU ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ

Geçmişten günümüze insan ve fiziksel çevre ilişkileri sonucunda yaratılan maddi kültür öğeleri, o çağın toplumsal-kültürel yapısının simgeleri haline gelmiştir.

İnsan ve insan toplulukları tarafından yaratılan ve sonuçlarının kontrol edilemediği gelişim, farklılaşan yaşam koşullarını ve çağdaş gereksinimlere ters düşen her şeyle çevreyi de değiştirmektedir(Aysu, E. 1977).

Geleneği ve geleceği içinde barındırmak zorunda olduğundan ve kültürel değerlerin yaşatılıp geleceğe sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için, kentlerin bakımı ve korunmaları gereklidir.

Nüfusları az, zengin toplumlar yoğunluğu düşük tutmayı ve eski kent dokusunu korumayı başarmışlardır. Böylece hem kültür öğelerini koruyabilmiş, hem de yeni işlevler vererek eskinin içinde yeniyi yaşatabilmişlerdir. Mevcut eski kente sığamayanlar için ise, eskinin hemen yakınında yeni bir kent kurmuşlardır. Her iki kentin ortak yaşamı düzenlenirken, eski kenti koruma ve canlı tutma, yeni kenti ise eskiye saygılı ancak modern biçimde kurmayı başarmışlardır.

Ülkemizde ise artan nüfus ve sanayileşmenin ortaya çıkardığı hızlı kentleşme sonucu, eski yerleşim bölgelerine özen gösterilmeden yeni imar planlarına göre, genellikle bir programa bağlı kalmadan yeni inşaat yapılması, kitle turizmine de neden olan tarihi eser ve sitelerin çevresindeki yerleşim bölgelerinin eski karakterleri bütünüyle yitirilmektedir.

İstanbul'un imarı adı altında eski kent dokusu üzerine yeni bir kent kurulmak istenmiştir. Bunun sonucunda hem eski kent dokusu tahrip edilmiş, hem de yeni kent kurulamamıştır(Hünay, R.).

Eski kentsel mekan veya dokunun, sadece bulunduğu ülkenin değil, insanlığın ortak kültürel varlığı olduğu için gelecek kuşaklar adına korunması

gerektiği konusunda tüm dünyada yoğunluk kazanan düşünce ve etkinliklere paralel olarak ülkemizde de, sadece eğitim kurumlarının ve belirli kişilerin çalışmaları çeşitli biçimlerde gündeme gelmiştir. Ancak tarih bilincinin yokluğundan kaynaklanan yanlışlar nedeniyle, sadece kale, sur, kilise, cami ve

türbeler, sarnıçlar, saraylar, hanlardan oluşan anıtsal yapıların korunup onların ayrılmaz çevresi olan eski kentsel mekanın-mahhalelerin- yok olmasına, değerini yitirmesine neden olmuştur.

Araştırmamızın örneklendiği Beyoğlu, sahip olduğu mimari kimlik yüzünden, önemli bir eski-kent dokusu ve beraberinde 19.yüzyıl alışveriş geleneğinin oluşturduğu özel bir çarşı dokusu özelliğini taşımaktadır. Beyoğlu-İstiklal Caddesi ve benzeri eski kent çarşı dokuları, bir zaman süreci içinde, -o süreçteki koşullara uygun olarak oluşmuş ve gelişmişlerdir. Bu oluşumda, çevre insanının gereksinmeleriyle doğrudan ilişkili, organik nitelikteki mekansal ve dokusal bir gelişme söz konusudur(Kunt, A. 1980).

Endüstri devri ve sonrasında yaşam koşulları,eskiye oranla, toplumların ekonomik ve sosyal yapısında, kısa sürede büyük gelişmelere neden olmuştur. Çok değişik boyutlarda ve kısa sürede ortaya çıkan alış-veriş yaşamındaki bu yeni gelişmelere eski çarşı oluşumları, gereken uyumu giderek sağlayamaz olmuşlardır(Kunt, A. 1980).

Gereken önlemlerin alınmaması, Beyoğlu-İstiklal Caddesi Aksı gibi,benzeri eski kent parçalarının da tek tek yıkılıp yitirilmesine yol açacaktır. Yerlerine ya yeşil alanlar getirilecek, sahil düzenlemeleri gibi, ya da çağının mimari ürünleri olan binalar inşa edilecek ve kent merkezinin tarihsel değeri ve geleneksel çekiciliği de hızla yok olacaktır.

V.1 BEYOĞLU ÇARŞISI DOKUSU PARALELİNDE, ESKİ KENT DOKULARININ KORUNMASI SORUNU

"Eski Kent" ya da kent parçaları değişik şekillerde bugüne ulaşır(Emre, A.1977). Çarşılar ve konumuzun esasını teşkil eden Beyoğlu Çarşısı da, eski kentin, eski işlevini günümüze dek korumuş parçalarındandır.Bu bölgelerdebazı binaların işlevini yitirdiğini ve yeni işlevleri barındırmaya elverişli olmamaları yüzünden kullanılmadıklarını görebiliriz.

Eski kent parçalarındaki bütün uyum gösterememe ve dolayısıyla yok olmaya gitme eğilimine (Emre, A.1977) rağmen bölgenin,belirli bir dönemi

yansıtmak açısından, "tarihi çevre" olarak da ele alınması zorunludur.

Bu tür bölgelerde imaj, burada yaşayan değişik yapıdaki (toplumsal-ekonomik-kültürel) insan ve insan grupları ve dışarıdaki insanlar tarafından farklı biçimlerde olacak ve yorumlanacaktır. Bu tarihi bölgeyi; korunması gerekli kenti simgeleyen insanlığın maddi v ekültürel varlıklar bütünü olarak görenlerin yanında, parselinde maksimum yapılanma koşullarına göre inşa edebileceği yapıyı, elde edeceği parasal çıkarı düşünen ve eski kent imgesini,plalar-yasalar aracı ile,bu girişimini kısıtlayıcı varlıklar bütün olarak algılayanlar da vardır(Emre, A.1977).

Örnek bölge için, bu tür ve benzeri yaklaşımların ötesinde, en önemlisi, politik bir takım amaçlar doğrultusunda çalışmalar yapmayı ve bunun tek çözümünü de yıkıp-yoketme, şehrin bu özel parçalarının yerinde yeşil çayırılar oluşturmakta gören yönetici ve uygulamacıların varlığı ve etkinliğidir(Sahil düzenlemeleri).

Kültür varlığımız, uygarlığımızın somut belgeleri, geleneklerimizin, ortak eğilimlerimizin ve zevklerimizimizin simgesi olarak ve yüzyılların tecrübe süzgecinden biçimlenerek bize ulaşan bu yapıtlar mutlaka korunmalıdır(Mutlu, A. 1985).

Yapısı gereği, ekonomiyle doğrudan ilişkili ve kentlerin toprak değeri yönünden genellikle en pahalı yerleri olması nedeniyle, çıkarıcı amaçlara her zaman çekici gelen eski kent çarşıları için, tarihsel çevreyi koruma ve yaşatma anlayışı, uygulaması güç ancak önemli ve ivedi çözüm bekleyen bir konudur(Kunt, A. 1980).

Sosyo-ekonomik ve fiziksel değişimlerin kentsel yapıya yansımaları olayı, bütün toplumlarda gözlemlendiğinden, yitirmekte olan bu değerlerin, geçmişin canlı birer kanıtı olarak geleceğe aktarılması gerekliliği, giderek yaklaşık aynı dönemlerde bütün ülkelerde hissedilmeye başlamıştır(Fersan, N.1980).

Dünyada tarihi eserlerin, yerleşmelerin ayrılmaz parçaları olduğunun savunulması, XVIII.yüzyıla dek uzanmakta, ancak "tarihi çevre koruma" fikrinin gelişmesi XIX.yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmektedir. II.dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ise "koruma" anlayışındaki en büyük aşama, bir bütün oluşturan gösterişsiz yapıların da, tarihi, artistik, arkeolojik ya da iptoresk değerleri nedeniyle korunmaları ve ülkelerinsosyal, ekonomik, fiziksel ve kültürel yapılarının simgeleri olarak gelecek kuşaklara aktarılması fikrinin geliştirilmesidir(Fersan, N. 1980). Böylece korumanın kapsamı özellikle 1963'lerden bu yana tarihi, mimari, geleneksel ve görsel değerler taşıyan tüm çevreleri kapsayacak biçimde genişletilmiş, korunacak değerler için anıtsallık ve eskilik kıstasları daha esneke kıstaslara dönüşmüştür(Akçura, N. 1973).

Yurdumuzda, özelliği olan bölgelerin tahribinde ve korunması konusunda, yıkımlardan yana bir eğilimin ağır bastığını görürüz. İstimlak ve imar düzenlemeleri boyutundaki ilk hareketler 1850-1960 yılları arasında yer alır. Bu devirden sonraki ikinci hareket doğrultusu daha büyük boyutlu planlama eylemlerine yöneliktir(Kazmaoğlu, M. ve diğerleri 1986).

XIX.yüzyılda Paris'te ortaya çıkan(Kostof, S. 1983) istimlak ve doğrusal yollar konusundaki tamamen yanlış uygulamalar, yurdumuzda, erken cumhuriyet dönemi bürokratlarının beğenisini kazanmış ve başta Bursa olmak üzere, tüm anadolu kentlerinde uygulamaya konmuştur(Kazmaoğlu, M. ve diğerleri 1986). Bu uygulamadan İstanbul'da payını almış, batılı bir görüntü vermek uğruna açılan çok genişbulvarlarla kent acımasızca hırpalanmıştır.

1980'ler sonrasında bir takım olumlu gelişmelerden söz etmek mümkündür; kişilerin hemen çevrelerinde algıladıkları düzeyde ortaya çıkan "estetik" sorunlara yönelik küçük ölçekli ve pratik çözümler, bu konuya yenilik getirir(Kazmaoğlu, M. ve diğerleri 1986). Örneğin Antalya Kaleiçi yerleşmesinde, tek bir yapıyı değil de, bir kent parçasının tümünü ele alan bir restorasyon-yenileme-yeniden işlevlendirme çalışması, olumlu izlenimler bırakmış, beğeni ve sempati toplamıştır. Aynı zamanda bu konuda Türkiye'de ilk örnek olma özelliğini de taşımaktadır.

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun toplumda bir çevre ve koruma bilinci yaratma yönünden önemli işlevler yüklenen çalışmaları ile İstanbul,

Ankara ve Bursa başta olmak üzere çoğu kentin yerel yönetimlerince, yoğun bir biçimde ve kendi yetkileriyle "noktasal" çevre düzenleme eylemlerine girişmeleri bir anlamda olumlu ve güzel çalışmalar olarak görülebilir(Kazmaoğlu, M. ve diğerleri 1986).

Yine bu dönemde, tamamen tepki ile karşılanması gereken uygulamalar da söz konusudur. İstanbul'da yerel yönetim, nasıl başedeceğini bilemediği temel sorunlara eğilmeye başlamıştır(Kazmaoğlu, M. ve diğerleri 1986). Haliç'in kirliliği ve şehir merkezinin trafiğini çözme yolundaki bu çalışmalar, Haliç çevresindeki ve Tarlabası semtindeki birçok tarihi kent parçasının yok edilmesine de neden olmuştur.

Bundan sonraki korumaya ilişkin davranışlarımızda, tüm kullanıcı ve yöneticilerle, uzmanlar olarak, özellikle Avrupa'da örneklerini gördüğümüz koruma anlayışını benimsemeliyiz. Tarihi kent parçalarının korunması ile ilgili örneklere,bugün tümAvrupa'nın en büyük kentlerinden en küçük bir köyüne kadar, her yerde rastlamak mümkündür.

Ancak bu anlayışın yurdumuza gelmesi, insanlarımız tarafından benimsenmesi ve uygulamaya koymak için gereken zaman içinde kentlerimizdeki özgün yapının yol olmaması en büyük dileğimizdir.

V.2. ESKİ KENT DOKULARININ KORUNMASI GEREKLİLİĞİ VE YÖNTEMLERİNİN SEÇİMİ

V.2.1. KORUMANIN GEREKLİLİĞİ VE İŞLEVİ

Nedenlerini daha önce açıkladığımız sorunların, yapılar üzerindeki tahribatını durdurmak, binayı-binaları-çevreyi yaşatmak amacıyla sıhhileştirme yöntemleri belirlenmiştir. Sıhhileştirme, bir veya birkaç nedenle uygulanan bir işlemdir. Bu da, onarım gereksinmesi olarak ele alınabilir. Onarım gereksinmesinin kaynaklarını dört başlıkta toplayabiliriz; (Madran, E.1982).

1. Kültür kalıtını bizden sonraki nesillere devretme görevi,
2. Eski eserin kendinden kaynaklanan değerlerinin sürekliliğinin sağlanması,
3. Yapının fiziksel bünyesinin sonucu olarak onarım gerekliliği,
4. Toplumun, kültürel, sosyal ve ekonomik gelişmelerinin ortaya koyduğu gereklilik.

Bu dalla ilgili bilimsel araştırmalar, koruma konusunda genellikle ilk üç nedene yönelik öğretiler verir. Ancak uygulamada öncelik ve ağırlıkla önem taşıyan gereksinim nedeni, dördüncüsüdür. Koruma konusundaki olumlu veya olumsuz tüm sonuçların kaynağında kültür, sosyal yapı ve ekonomik durum vardır. Korumada başarılı olabilmek için : (Yüce, İ. 1980

- A.- Gerekli idari ve hukuki önlemlerin alınması,
- B. Ekonomik destek ve olanaklar sağlanması,
- C. Koruma tekniğinin gerek uygulama ve gerekse eğitim alanında bilimsel verilere dayalı olarak geliştirilmesi,
- D. Kamu desteğinin ve bilincinin oluşturulması gereklidir.

Ülkemizde özellikle son yıllarda, yeterli idari ve hukuki önlemler alınmış ve koruma tekniği gerek uygulama ve gerekse eğitim alanında gelişmiş olmasına karşın, ekonomik desteğin ve olanaklarının yetersiz kalışı ve koruma anlayışının kamuoyu ilgisinden yoksun olması(Yüce, İ 1980) yanında, teknik ve yönetsel uygulamalardaki hatalarla, istenilen düzeye ulaşamamıştır. Oysa, eski kent parçalarının korunması ve günümüz toplumunun ihtiyaçlarını giderecek yaşayan ve yaşanan kent parçaları olarak değerlendirilmesi, son yıllarda, gelişmiş ülkelerin üzerinde durdukları konulardan biridir(Mimarlar Odası (Anon., 1973). Koruma, günümüzde şu nedenlerle geçerlidir;

- Sanayi toplumlarının, düzensiz ve plansız gelişme sonucu yaşanmaz duruma gelen kentleri içinde, kırsal yaşantıya ve tabiata daha yakın olan eski kent parçaları tercih edilmektedir.
- Hızlı teknolojik gelişme sonucu, geçmişle bağları kopmaya başlayan sanayileşmiş toplumlar için, geçmişlerini tanımlamak ve tanıtmak, bunu somut belgelerle ortaya koymak, diğer uluslara ve gelecek nesillere aktarmak önemli bir ihtiyaçtır. Mimari değerler de bu ihtiyacın giderilmesinde kullanılabilecek en somut araçlardır.

- Gene sanayileşmiş toplumların ihtiyacı haline gelmiş olan "turizm" hareketleri açısından da farklı kültürlerin ürünü olan değişik çevrelerde bulunmak giderek önem kazanmıştır.Eski kent alanlarını, gerekli parasal kaynakları ayırarak değerlendirmek, karlı bir yatırım olabilmektedir.
- Her yeni ihtiyaç için bütünüyle yeni kentler ya da yeni yapılar yapılmasının ekonomik açıdan rasyonel olmayışı dolayısıyla, mevcut yapıların, yeni ihtiyaçları giderecek biçimde değiştirilerek kullanılması, kaçınılmaz bir zorunluluktur(Anon., 1973).

Varolan yaşamın, belirsiz bir geleceği yönlendirmek için sürekliliğinin sağlanmasında yararlanılan bir araç olarak nitelendirilen KORUMA'nın üç temel işlevi bulunmaktadır(Yüce, İ. 1980)

- Sosyal ve kültürel işlev,
- Tarihsel işlev,
- Ekonomik işlev olarak sıralanan bu başlıklardan da anlaşılacağı gibi

koruma olgusu, toplumların kültür sürecindeki kopukluğu önler, günün koşulları içinde yalnızlaşan bireyleri yeniden bütünleştirir, tarihsel-geleneksel varlığı korumak ve sürekliliğini sağlamak suretiyle ülkelerin çağdaş bir kültür ve sosyal yapı oluşturmaya yardımcı olur(Yüce, İ. 1980)

Korumanın, kültürel ve tarihi işlevleri yanında, kişilerin ve toplumların yaşamlarına moral ve dolayısıyla sosyal katkısı nedeni ile ülke ekonomisine bir yük olmadığı, aksine, ekonomik kalkınmanın bireylere dönük amacına yardımcı olduğu açıklık kazanmıştır(Yüce, İ. 1980)

V.2.2 ESKİ KENT DOKULARINDA UYGULANACAK KORUMA YÖNTEMİNİN BELİRLENMESİ VE SEÇENEKLER

Çağımızda kent dokusunu korumanın, kenti oluşturan fiziksel birimlerin onarılmasının, bunların yeniden yapı stoğuna kazandırılmasının çeşitli yöntemleri vardır(Tapan, M., 1986). Ve sorun, bu yöntemlerden en uygun olanını seçmek, uygulamaktır.

Koruma konusuna tarihi bir bakışla, anıt-eski eserlerin çeşitli devir ve toplumlarda, düzenlendikleri çevre içinde çok farklı değerlendirildikleri ve koruma müdahalelerinin de aynı çeşitlilikte olduğu görülür(Aysu, M.E.,1977). Günümüzde izlenen - bu konudaki farklılık ve çeşitliliği, yadırgatıcı bir tutum olarak görmemek gerekir(Aysu, M.E.,1977)

Eski kent mekanlarını koruma çalışmalarında müzecilik anlayışı geçerliliğini yitirmiş, tek tek yapılardan, çevre koruma aşamasına gelinmiştir (Aysu, M.E.,1977). Bu tür kırsal veya kentsel yenileme ise toplumsal ve bölgesel ibir mekan düzenlemesidir ve böyle bir düzenlemede de sorunlar teknik-ekonomik-yasal-politik ve finansman yönünden ortaya çıkmaktadır(Aysu, M.E.,1977).

Koruma olgusu, mevcut yapı stoklarından yararlanma ya da yeni yapılanmanın "Eski Kent" örüntüsü ile ne ölçekte ve biçimde olacağı sorununu yaratmaktadır. Yani sorun eski ile yeni arasındaki ilişkinin -yeni ile korunan bir eskinin- yeni bir eskinin- yaratılmasındaki sorunlardır. Buna göre, koruma yönteminin seçiminde rol oynayan boyutları şöyle özetleyebiliriz;

- İdeolojik boyutlar,
- Politik boyutlar
- Toplumsal boyutlar,
- Ekonomik boyutlar
- Kültürel boyutlar
- Mekansal boyutlar,
- Yasal boyutlar(Aysu, M.E.,1977)

Korumada amaçlanan, yalnızca çevrenin sağlıklı yaşam koşullarının

sağlanması değildir. Bunun yanında, toplumsal, ekonomik ve kültürel yapıdaki düşüşlerin (kötüleşmeler) iyileştirilmesi ve bu nedenlerle de eski kentte ya da eski kent parçalarında izlenen işlevsel çöküşlerin yeniden düzenlenmesi gerekliliği de amaç kapsamındadır(Aysu, M.E.,1977).

Koruma ile ilgili çalışmalar ve kararlar aşamasına ulaşmadan önce çözümlenmesi gereken pek çok temelsorun vardır. Bu sorunların kaynağını oluşturan "tarihi kent parçalarının korunması ve değerlendirilmesi konusunun toplumsal bir ihtiyaç durumuna gelmesi" (Mimarlar Odası, 1980) bizi, koruma aşamasına ulaştırır.

Koruma yöntemleri için seçenekleri özetle şu başlıklar altında toplamak mümkündür;

1. <u>Total Koruma</u>	Yapısal dokunun bütün olarak korunması (Redevelopment)
2. <u>Yenileyerek Koruma</u>	a) Mevcut dokuda ayıklama yapmak,
b) Kalan binaların yenilenmesi ve modernleştirilmesi
3. <u>Koruyarak Yeni Tutma</u>	Yapıların devamlı bakımını (Conservation) yapmak(Aysu, M.E.,1977).

Ancak bu önermelerde, tüm bu yöntemler biçim için rehber niteliğindedir. Zaten, bir kent parçasını oluşturan yapıların tamamını koruyabilir, sürekli bakımını yapabilir ve gerekli ayıklama ve çağdaştırma yöntemini uygulayabiliriz. Bunların tümü veya ikiye grubu bir arada da uygulanabilir. Üstelik burada sözü edilen koruma yöntemleri ~~hiç~~ de yapılabilir.

Oysa sözünü etmek istediğimiz seçenekler, bilinçli olarak yapılacak koruma uygulamaları ile ilgilidir. Günümüze dek, bilinçli ya da bilinçsiz (spontane) bir şekilde korunmuş olan bir anıt veya anıt niteliğinde bir çevrenin geleceği için verilecek kararlar, kuşkusuz bilinçli olmalıdır(Yüce, İ. 1980).

Koruma kararı verilen çokdeğerli (eski eser-anıt niteliğinde) yapıların ve eski kent parçalarının korunması için,birbirini izleyen ve bütünleyen, iki ana yöntem vardır :

1. İşlevsel Yaşatma (Revitalizasyon)-Çağdaş ve evrensel bir koruma anlayışıdır. anıt niteliğindeki yapı veya bölgelerin, günlük yaşam içinde bir işlev yüklenerek sürekliliğinin sağlanmasını amaçlar.

2. Yapısal Yaşatma (Restorasyon-Bakım) Koruma kararı verilmiş ve çağdaş yaşam içindeki işlevi belirlenmiş bir yapının, en özgün haliyle, sağlam bir şekilde ayakta tutulabilmesi ve yapısal sürekliliğinin sağlanması yöntemidir(Yüce, İ. 1980).

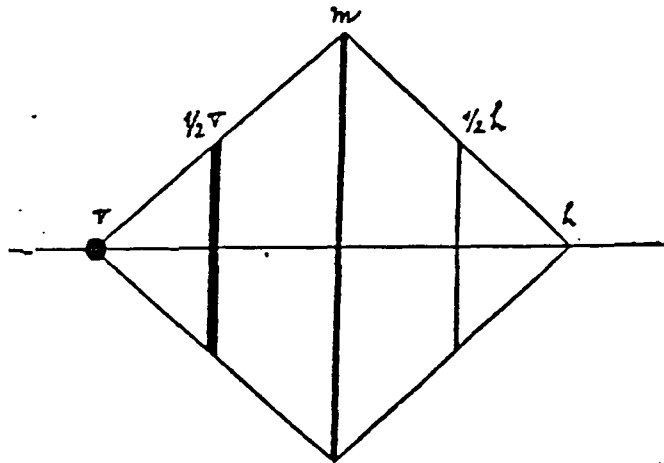
Fizik çevreye uygulanacak müdahaleler (Restorasyon) aşamasına ulaşıldığında, sonuçta, yeni bir tartışma noktasına gelinir. Onarma, düzeltme, yeniden yapma, yeni bir güç aşılama anlamlarına gelen "restorasyon"un ;

- Sağlamaştırma (konsolidasyon)
- Kurtarma (Liberasyon)
- Tamamlama (Reintegrasyon)
- Yeniden yapma (Rekonstrüksiyon)
- Yenileme (Renovasyon) (Yüce, İ. 1980) yöntemlerinden hangisinin seçileceği.

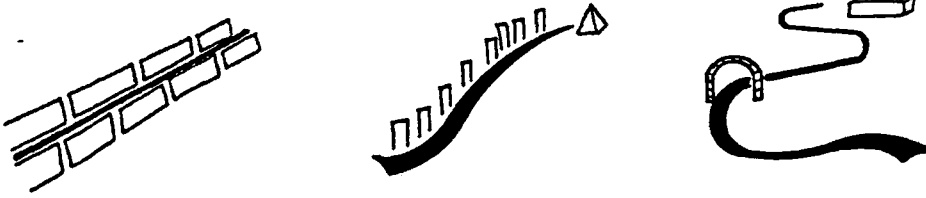
Dolayısıyla burada, farklı sorunlara göre belirlenecek restorasyon yöntemlerinin de farklı olacağını, seçimin doğru yapılması gerektiğini vurgulamak gerekir. Her yapı için, her kent parçası için ve her işlev için, belirlenmesi gereken ve seçilen yöntem, o birim için özeldir.

V.3. BEYOĞLUBÖLGESİ İÇİN UYGULANABİLECEK KORUMA MÜDAHALESİ İLKE VE ÖNERİLERİ

Kentsel yaşamın, sürekliliğini kuvvetlendirilecek mekanlar yaratmak için nesnel bir aks boyunca sıralanmalıdır (Bacon, E. 1976). K.Lynch'e göre: Kentsel strüktürlerde, önemli akslar kentlilerin üzerinde hareket edebildiği gezilebildiği noktalardır. Kişiler kentsel imajı, bu akslar sayesinde algılayabilirler.

Yapıların birbirine bağlanarak sürekliliğin sağlanması, kentsel yapının değerini artırır(Yüksel,G.). O halde, eski ve önemli akslar, kentsel strüktürün stratejik noktalarıdır. Yeniden canlandırılıp düzenlenmesinde, iyi ve net bir çözüme gidilmesi gerekir.

Araştırma bölgemiz daha öncede vurguladığımız gibi, özel ve önemli bir 'Eski Kent dokusudur'. Böylesi özel dokuların önem ve değerlerinin bilinmesi, yapılacak müdahalelerde, geleneksel karakterin, korunması yanısıra , yeni ve güçlü bir çekiciliğin de sağlanması sorumluluğunu getirir. Bu bilinçlenme doğrultusunda yapılacak çağdaş uygulama ve müdahalelerde öncelikle varolan fiziksel sistem özellikleriyle uyumlu bir bütünleşmenin sağlanması ilkesinden yola çıkılır.

Bölgenin restorasyonu; çağdaş anlamda, tek binalar için değil, tarihi bir çevreyi yeniden canlandırıp değerlendirmek için, harap olmuş, çağdışı kalmış eski bir mahallenin, çağdaş yaşam ve konforun gerekleri sağlanarak ve güncel bir işleyiş ve dinamizm kazandırılarak yaşatılması amacını taşımaktadır.

Türkiye gibi adımbaşında bir eski eser olan bir ülkede eski eserlerin korunmasına, çok iyi düşünülmüş ve hazırlanmış programlar, büyük bir bütçe ve yeterli sayıda uzman ve teknisyen olmadıkça yetişmenin zor olduğu açıktır. (Kuban, D.1982)

Ancak kuşkusuz bu çevreler ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Şu halde, eldeki olanaklarıdaha çok eserin kalıcılığına harcamak ve daha uzun gelecekte, belge-bilgi ve olanak birikimiyle tam bir restorasyona gitmek, bu tür çevreler için tercih edilmesi gereken güncel bir yöntemdir. Böylece eserin kalıcılığı sağlandığı gibi, ilgiden uzak, yok olmaya terk edilmiş görünümünü de bir ölçüde silmiş oluruz (İlter, İ. 1982).

Balkan ülkelerinde ve Avrupa'da pek çok örneği görülebilecek olan bu koruma anlayışı için seçilen yöntem, KONSOLIDASYON'dur. Bu bölgelerde pek çok yapının bu yöntemle korunduğu ve değişik malzeme teknikleriyle dayanıklılığı artırılan yapıların bakımlı bir çevre izlenimi verdiği görülür.

Ancak, eski işlevselliğini ve geçerliliğini yitirmiş bir çevreyi, vazgeçilmez özellikleri nedeniyle yine de korumak, bölgeyi: yaşamayan, çevresine yabancı bir dokuya dönüştürcek ve burası bir açık hava müzesinden çok ileri bir değer taşımayacaktır. Bu ise, çarşıların toplum yaşamındaki işlev, önem ve anlamına ters bir gelişme olmaktadır(Kunt, A. 1980).

Öte yandan bölgenin genel yatırım değeri gözönüne alındığında kira v.b. gelirler rantabl değildir. Başka bir anlatımla, bu koşullarda bölgede yapılacak yatırımlar tek başına "ussal" almamaktadır. Yatırım ussal (=rasyonel) olabilmesi için yeni kullanma koşulları, yeni fonksiyonlar ve diğer özendirici önlemler söz konusudur. Bu ise tüm planlamada üretilecek kararlarla ve planlama-uygulama araçları ile sağlanabilecektir. Bu amaçla;

- Vazgeçilmez değerdeki tarihsel binaların olanakları ile, günün alışveriş kullanım ve istemlerinin uzlaştırılması,

- Bölgeye yeni, güçlü ve çekici öğeler kazandırarak, çevreye çağdaş bir içerik ve verimliliğin sağlanması gerekir(Kunt, A. 1980).

Tarihi özellik taşıyan tek yapı birimlerinin restore edilmesi ve kullanımı yanısıra tarihi çevrenin düzenlenmesi ve yeni kullanım kazanması sırasında tarihi alanlarda genel uyumu bozmayacak şekilde çağdaş kullanışların ve formların yer almasında sakınca olmayabilir, burada turizm ve rekreasyon faaliyetleri de gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak devreye girebilir(Öner, O. 1982). Bölgeye verilecek çağdaş işlevlerle burada yaratılan hizmetlerin turiste de sunulması ve yerel karakterin turizm alanında pazarlanması, dolaylı turistik amaç taşıyabileceği gibi, doğrudan turizme hizmet amacı ile düzenlenmiş de olabilir(Öner, O. 1982).

Korunacak bölge ile ilgili işlevsel ve yapısal müdahalelerin seçimi, bölgenin tarihi sit olarak ele alınıp korunması ve değerlendirilmesi yolu ile yeniden yaşatılması sürecinde, çevre sorunlarını yaşayan, çözümleri finanse eden,

bu çözümleri planlayan ve uygulayanların, olayda farklı rollerle yereldiğini kavramak gerekir(Kazmaoğlu, M., ve diğerleri 1986).

Korumada öncelikli ve önemli faktör halk katkısıdır. Halkın, olaya aktif olarak katılmasını sağlayıcı çalışmaları yapılmalı, halk bilinçlendirilmeli, konuya ilgi duyması sağlanmalıdır. Etkilenenlerin sosyal planlamaya katılım hakları ve maddi hakları düzenlenmelidir. Yenilemeye veya diğer herhangi bir müdahale türüne ilişkin kararlara, kamuya açık olarak varılmalı ve bunlar, mümkün olduğu ölçüde, ilgili yerde tartışılmalıdır. Planlamacılar ve bölge sakinleri, hedefler ve yenileme önlemleri üzerinde uyuşmalı, teknik ve sosyal planlamalar birbirine koşut olarak ilerlemelidir(Yapı Dergisi, 1986). Bu arada, konuyla ilgili mal sahibi ve yerel yönetim arasında, yönetsel-yasal ve özellikle parasal bağ kurulmalıdır(Yenal, E.1975).

Bu tür bölgelerdeki kültürel ve örgütlenmeye ilişkin (Kuban, D. 1970) sorunlar konusuna değindikten sonra, üçüncü olarak teknik(Kuban, D. 1970) sorunların çözümleri için detaya inmeyen önerilerde bulunulabilir.

Söz konusu olan korunacak yapı veya dokunun stilistik özelliklerinin hangi ögelerde toplandığı ve bunların "bütünlük" açısından ne türlü bir rolleri olduğuna karar vermek, müdahale yöntemini saptamak için önemlidir(Kuban, D. 1970). Teknik açıdan getirilecek çözümlerde gözönünde bulundurulacak esas ilke çevrenin bütünlüğü olmalıdır. İstanbul'un birçok özel yerinden biri olan bu bölgenin kendine özgü özellik ve güzelliğinden nelerin kurtarılabileceği saptanmalıdır. Bu saptamalardan sonra, müdahale türü ve ek yapıların görünümü bir takım esaslara bağlanabilir. Çevrenin karakteristik ve insancıl ölçü düzeni anlayışının sürdürülmesi gerekir. Uygulamada, yapılar malzeme ve cephe karakterleri, geleneksel dokuya uygun olarak sınırlandırılmalıdır. Buna göre :

- Bugüne kadar dokuda yer alan tüm sağlıksız ve bir varlık değeri olmayan, yozlaşmış yapılar ve ögeler temizlenmelidir. Böylece gerçek anlamda, salt tarihsel ve sanatsal değeri olan binalara özgün bir çevre

sağlanmış olur. Bunun yanı sıra onarım ve bakım gerektiren yapılarda tamamlanarak, yaşanır hale ve estetik ibir sonuca ulaştırılmalıdır.

- Bu uygulama sonucu elde edilen boşluklara, çağın alışveriş özelliklerinin gerektirdiği ve çevrenin fiziksel sistemiyle bütünleşebilecek, yeni çarşı yapıları kazandırılmalıdır. Böylece geleneksel dokuya özgü çarşı anlayışı ve karakteristik ölçü düzeni, yeni yapılarda da yinelenen, etkin bir tasarım ögesi olarak benimsenir.
- Plastik unsurlar, meydanlar, dinlenme yerleri ve "yeşil" düzenlemeler estetiğin ve canlılığın artırılması,
- Ulaşım ve otopark imkanları yeterli ve uygar düzeyde tasarlanmalı, uygulanmalıdır.
- Dokuda varolansatış birimleri ile, öngörülen çağdaş alışveriş kuruluşları için gereken servis ulaşımının, doğru bir organizasyonla çözümlenmesi, bu suretle çarşı yolu mekanının tamamen yaya egemenliğine bırakılması gerekir.
- Özellikle kullanım dışı kalmış zemin üstündeki katlar için yeni kullanım olasılıkları düşünülmelidir. Sokakla bütünleşen "bütün bina" kullanımı söz konusu olabileceği gibi, üst katlara ayrı bir fonksiyon (konaklama, bağımsız büro, kafe, güzel sanatlar-folklorik el sanatları atölyeleri konut) getirilebilir(Kunt, A. 1980).

V.3.1 TURİZM KAPSAMLI BİR KORUMA PROJESİNİN BEYOĞLU ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ

V.3.1.1 BEYOĞLU(PERA)-GALATA TURİZM GELİŞİM PROJESİNİN İNCELENMESİ

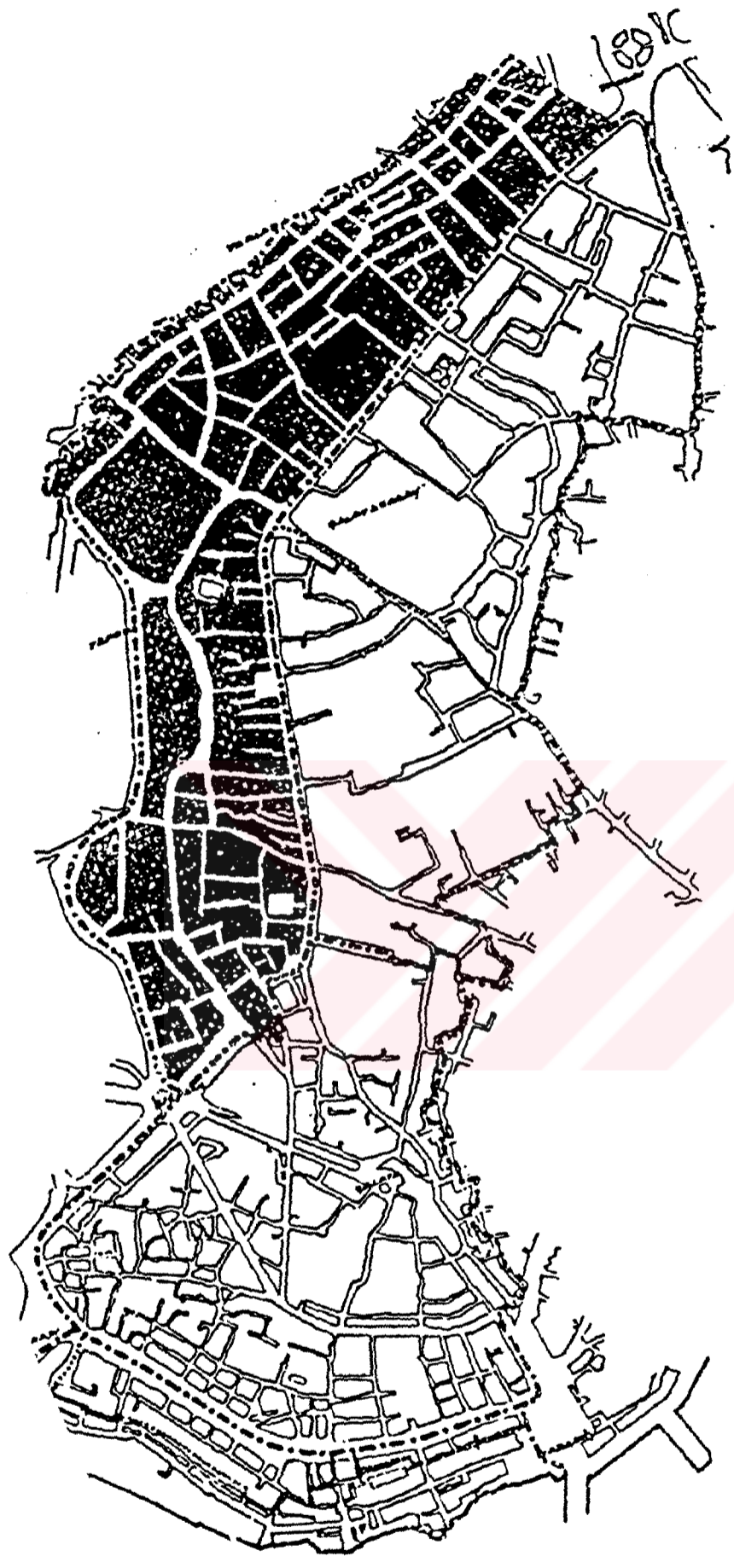
V.3.1.1.1 PROJE ALANININ BELİRLENMESİ VE BÖLGELERİN SAPTANMASI

Proje alanı, kuzeyde Taksim meydanı, doğuda Sıraserviler-Faik Paşa-Yeniçarşı-Yüksek Kaldırım Caddeleri, batıda Tarlabası-Refik Saydam Caddeleri ile Şişhane Meydanı ve Azapkapı, güneyde Unkapanı Köprüsü (Azapkapı)-Galata Köprüsü-Karaköy Meydanı ile sınırlanmıştır. Bu bölge tarihi gelişimi itibariyle iki ana bölümde incelenmiştir. Birincisi Galata Bölgesi, ikincisi ise Beyoğlu (Pera) bölgesidir.

Galata Bölgesi Haliç'ten Tünel Meydanı'na kadar olan alanı, Beyoğlu Bölgesi ise Tünel Meydanı'ndan Taksim Meydanı'na kadar olan alanı kapsamaktadır.

ekli inceleme bölgeleri haritasında da görüldüğü gibi, her iki bölge kendi içinde 2 ayrı inceleme bölgesine ayrılmış güneyden kuzeye numaralanmıştır. Bu bölgeler sırası ile:

- I. Bölge : Unkapanı-Karaköy Köprüleri arasında kalan ve kuzeyde Tersane Caddesi ile sınırlanan sahil bandı.
- II. Bölge : Tünel Meydanı-Şişhane Meydanı-Yolcuzaade İskender Caddesi, Voyvoda ve Okçu Musa Caddeleri, Karaköy Meydanı ve Yüksek Kaldırım Caddesi ile sınırlanan bölgedir.
- III. Bölge : İstiklal Caddesinin batısında yer alan Meşrutiyet Caddesi, Refik Saydam Caddesi, Tarlabası Caddesi ve Taksim Meydanı ile İstiklal Caddesi arasında kalan alan.
- IV. Bölge: İstiklal Caddesinin doğusunda Taksim Meydanı, Sıraserviler Caddesi ve Yeniçarşı Caddesi ile İstiklal Caddesi arasında kalan alan.

DR. BÖLGE

HALIC

1891

**V.3.1.1.2 SAPTANAN BÖLGELERİÇİNDE BEYOĞLU'NUN
SINIRLARININ BULUNDUĞU III. VE IV.
BÖLGELERİN İNCELENMESİ**

V.3.1.1.2.1 III.BÖLGE MEVCUT DURUM VE ÖNERİLER

III.BÖLGE

BÖLGENİN TANIMI

Bu bölge,doğu ve güneydoğuda İstiklal Caddesi, batıda Tarlabası, Refik Saydam ve Meşrutiyet Caddeleri ile sınırlanmıştır.

Prestij yöresi olarak yaşanılan gelmiş bu bölgede; konsolosluklar, okullar, kiliseler, eğlence yerleri, kokanta ve pastahaneler, oteller, sinema ve tiyatrolar yöreye özelliğini veren fonksiyonlardır.

MEVCUT DURUM

Bölge içinde özellik gösteren cadde, sokak ve kullanımlar :

Meşrutiyet Caddesi :

Daha önce belirtildiği gibi bu caddede 19. ve 20.yüzyılda yapılmış oteller yer almakta ve bu nedenle de Meşrutiyet Caddesi, İstanbul'un oteller caddesi olarak bilinmekteydi. Bugün bu eski otellerden çoğu fonksiyon değiştirerek başka kullanımlar almışlardır. Buna rağmen yeni otel ilaveleri ile Meşrutiyet Caddesi hala, otellerin yoğun olduğu cadde özelliğini korumaktadır. Şöyleki; Pera Palas Oteli, Büyük Londra Oteli gibi eski otellere ilaveten, Etap Oteli, Ali Baba Oteli, Yeni Şehir Oteli, İstanbul Oteli, Kavak Oteli gibi oteller ile bu özelliğini sürdürmektedir.

Asma Mescit Sokağı :

Bu sokakta çeşitli eğlence yerleri (gazino, pavyon) sanatçıların gittiği

meyhaneler ile antikacı dükkanları yer almaktadır.

Kiliseler :

Bu bölge yabancı uyrukluların ve Türk Tabalı azınlıkların 19.yüzyıldan beri yaşadıkları bir yer olduğu için, bunun etkisi, en belirgin şekilde mimari usluhta ve bina kullanımlarında izlenmektedir. Örneğin bu alt bölge içerisinde, Musevi-Eahamhane Sinagog'u, Sainte-Trinite Ermeni Katolik Kilisesi, Üç Horon balıklı ermeni Kilisesi, Süryani Ermeni Kilisesi ve Papaz Evi, Ermeni Katolik Patrikhanesi, Surp Agop Kilisesi yer almaktadır.

Konsolosluklar :

Bölgenin belirgin özelliklerinden bir tanesi de yabancı elçilikler ve bunlara bağlı kültür kurumlarının burada yer almasıdır. Amerikan Konsolosluğu ve Kültür Merkezi, İtalyan Kültür Merkezi, Fransız Kültür Merkezi ve İngiliz Konsolosluğu bu grubu oluşturur.

Balık Pazarı :

Dudu Odaları ve Sahne-Tiyatro Sokakları üzerinde oluşan Balık Pazarı, İstanbul'da mezecilik ve özel gıda maddeleri çeşitleri bakımından oldukça zengin geleneğe sahip bir pazardır. Çiçek Pasajı adıyla bilinen Cite Pera adlı bina içinde özel meyhaneler yer almaktadır.

İmam Adnan Sokağı :

Bu sokak ve buna bağlanan Öğüt sokağı üzerinde 12 adet bar-pavyon yer almaktadır.

Abanoz Sokağı :

42 Parselden oluşan bu sokak üzerinde 8 bina tamamen 6 bina da kısmen boştur. 7 Parsel ise arsa ve yıkıntı halindedir. Diğer binalar ise depo, bekar odaları ve atölye olarak kullanılmaktadır. Buradaki 42 parselin 21 adedi tek

kişinin mülkiyetindedir. Süslü Saksı Sokağı nitelik olarak bu sokağın uzantısıdır.

Kameriye ve Küflü Çıkı Sokakları :

Bu iki sokak, sokak mimarisi özellikleri açısından büyük değer taşımakta ve bu sokaklardayyer alan binaların %90 ını tescilli yapılar oluşturmaktadır. Bunlar Beyoğlu konut dokusunun bozulmadan bu güne gelmiş örnekleridir.

Bu alt bölge içerisinde konut alanları iki ayrı kısımda toplanmıştır; bunlardan birisi Tarlabası bölgesi, diğeri ise Tepebaşı-Şişhane bölgesidir. Mevcut konutların ortak özellikleri genellikle dar sokaklar üzerinde ve dar cepheli parsellerde yer almış olmalarıdır. Yapılar bitişik nizamdır ve bölge sosyal donanım açısından sınırlı imkanlara sahiptir.

Toplam 1370 parselde toplu ve münferit olarak tescilli yapı sayısı 682 dir. Bunlara ilaveten bu çalışmada tesbit edilerek tescillenmesi önerilen 202 adet yapı vardır. Tescilli ve tescile öneri binaların toplam sayısı 884 olmaktadır. Bu alt bölgedeki yapıların %50 den fazlası tescil edilmiş bulunmaktadır. Bu çalışma sonunda tescil edilmesi önerilen yapılarla birlikte bu oran %60 ın üzerinde olacaktır.

Bu alt bölgenin tümünde bölgenin özelliği nedeniyle parsel bazında kat kullanımları tesbitleri yapılmıştır. Toplam 14370 parselde 75.700 m² lik kullanılmayan yapı alanı stoku vardır. Yüzde elliden fazlası eski eser olan bu binalar, kullanılmadığı için yapı niteliğini kaybetmektedir.

Etüd alanına giren 1370 parselde; 125 bina tamamen, 88 bina kısmen boştur, 20 parsel ise yıkıntı halindedir.

ÖNERİLER

Bölgede tarihi yapılar içinde yer alan imalathane, depo vb. olumsuz kullanımların bölgeden çakırılıp, bunların yerineturizm amaçlı kullanımlar ve özellikle konaklama (Otel-pansiyon) hitmetleri önerilmiştir. Bu alt bölge içerisinde yer alan 66 adet oteldeki konaklama kapasitesi 3510 yataktur.

Yapı özellikleri açısından ilk aşamada otel olabilecek ve halen boş olan 6 adet binada toplam 680 yataklık bir kapasite vardır. Kullanılmayan, tamamen veya kısmen boş binaların toplam yapı alanı 75.700 m² dir. Bu ise yaklaşık 2100 yataka kapasitesidir. Bu alt bölgede istenmeyen kullanımların yer

değiştirmesi ile 62.000 m² yapı alanı daha turizm amaçlı kullanılabilir. Bu alan, öneri bina kullanımı paftasında otel-pansiyon olarak gösterilen binaların toplam taban alanıdır. Bölgedeki binaların ortalama 4 katlı olduğu kabul edilirse yaklaşık 70000 yatak kapasitesinin var olabileceği görölmektedir.

Ayrıca bu bölgede konut-pansiyon olarak kullanılması önerilen yapıların toplam alanı 18.300 m² dir. Bu kapasitenin yarısının konut olarak kalacağı varsayılırsa, yaklaşık 180-200 oda pansiyon olarak kullanılabilir.

Toplam olarak bu bölge içinde 9500 yeni yatak kapasitesi potansiyeli belirlemektedir. Mevcut otellerle beraber toplam kapasite 13.000 yatağa ulaşmaktadır. Bölgede önerilen yeme-içme mekanları 4800 m² lik bir alanı kaplamakta ve 2400 kişilik yeme-içme kapasitesi bulunmaktadır.

Çiçek Pasajı Beyoğlu'na özellik kazandıran önemli bir turistik çekim noktasıdır. Geçtiğimiz yıllarda büyük bir kısmı çöken heykelleri ve süslemeleri ile ünlü bu yapı (Cite Pera) bir an önce restore edilmeli ve 100 yıllık fonksiyonuna devam etmesi sağlanmalıdır.

Hacopulo Pasajı da bölgede mevcut açık ve kapalı mekan kullanımına elverişli iki ana cedderyi birleştiren tarihi ve ünlü bir rpsajdır. Özel bir proje olarak ele alınmalı ve restore edilmelidir.

Ticaret ve işyerleri İstiklal Caddesi ve buna bağlı tali sokaklarda yoğunlaşmıştır. İstiklal Caddesi arkasındaki diğer sokaklarda giriş katlarının hemen hemen tümünde ticaret kullanımlarına rastlanmaktadır.

Ana akslar arasındaki sokaklarda ticaret fonksiyonunu besleyen imalathane ve atölyeler (konfeksiyon, mobilya, kundura vb.) yaygındır. Büro, yazıhane, muayenehane gibi iş yerleri, bankalar, sinema ve tiyatrolar ve sanat galerileri İstiklal Caddesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bölgedeki kamu iş yerleri, konsolosluklar, okullar ve dini yapılar geniş bir alan kaplamaktadır.

Bu bölgede boş veya depo olarak kullanılan yapı sayısı çöküntü nedeniyle hızla artmaktadır.

Özelliği nedeni ile bu alt bölgede 1370 parselin mülkiyet durumu tapu kayıtlarından incelenmiş ve dökümü yapılmıştır.

Toplam 1180 parsel özel mülkiyettedir. Bunun 900'ü özel şahıs, 209'u özel azınlık ve 71 i yabancı uyruk mülkiyeti altındadır. Tüm parsellerin %90 ı özel mülkiyete girmektedir. Geriye kalan parsellerde Konsolosluk Azınlık Vakfı, Belediye, hazine ve maliki olmayan parseller bulunmaktadır. Konsolosluk,

Azınlık Vakıfları ve Belediye Mülkiyeti sayıca az olmasına rağmen yüzölçümü geniş bir alanı kapsamaktadır.

V.3.1.1.2.2 IV.BÖLGE MEVCUT DURUM VE ÖNERİLER

V.BÖLGE

BÖLGENİN KONUMU

Bu bölge İstiklal Caddesinin (Tünel-Taksim arası) doğusunda Tünel Meydanı, Şahkulu Bostan Sokağı, Yeniçarşı Caddesi, Sıraserviler Caddesi ile istiklal Caddesi arasında kalan bölgedir. Bölge genelde güneye ve doğuya doğru meyillidir. Bu meyil yer yer trafik ulaşımına imkan vermeyen merdivenli yaya yolları yapılmasını gerektirmekle beraber pekçok yerde de binaların geniş bir deniz manzarası almalarını sağlamaktadır. Bu manzara imkanı bölgenin tercih edilen bir yerleşim alanı olmasını sağlamıştır.

IV.Bölge, yöresel özellikler ve coğrafi konumları dolayısıyla iki kısımda incelenmiştir. Taksim-Galatasaray arasını IV.a Bölgesi, Galatasaray-Tünel arası IV.b Bölgesi olarak tanımlanmıştır.

IV.a BÖLGESİ

MEVCUT DURUM VE ÖNERİLER

İstiklal Caddesinin Taksim-Galatasaray aksının doğusunda, İstiklal Caddesi-Sıraserviler Caddesi-Yeniçarşı Caddesi arasında kalan alan IV.a Bölgesi olarak belirlenmiştir. Bu bölgede 32 yapı adası ve 696 parsel mevcuttur. Bu parsellerden 316 tanesi üzerindeki yapılar T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu tarafından eski eser olarak tescil edilmiştir. 8 adet yapının tarafımızca yapılan tesbitlere göre eski eser olarak tescili gerekmektedir. Böylece korunacak yapı sayısı birden fazladır. Bölgedeki yapıların %48'i korunması gerekli eski eser niteliğindedir.

Okullar, bölgenin ağırlıklı fonksiyonunu oluşturmakta ve arazinin büyük bir kısmını kapsamaktadır. Aynı zamanda bir dönemin iş-eglenme ve itibarlı bir konut bölgesi olan bu bölge bugün niteliğini kısmen kaybetmekle beraber aynı

fonksiyonlar ağırlıktadır. Mülkiyet değişiklikleri, yurtdışına göçler, yoğunlaşan bar-pavyon kullanımı ve imalathanelerin yaygınlaşması sebebiyle konut kullanımı gerilemekte ve kısmen veya tamamen boş veya kullanılmayan binalar yaygınlaşmaktadır. Bugün 31 bina tamamen 15 bina kısmen boştur. 47 bina konut-işyeri, 48 bina imalat-işyeri, 3 bina konut-imalat, 12 bina imalat, 41 bina işyeri-eğlence, 19 bina yeme-içme-eğlence, 9 bina işyeri-boş, 34 bina ticaret-işyeri, 34 bina ticaret, 11 bina banka, 1 bina banka-işyeri olarak kullanılmaktadır. 7 boş arsa, 5 adet yapı yasağı olan arsa bulunmaktadır. Bölgede 4 sinema binası mevcuttur. Bunlardan tarihi Atlas Sineması içerisinde bir tiyatro ve bir de çocuk tiyatrosu bulunmaktadır. 42 bina tamamen işyeri olarak kullanılmaktadır. 24 bina otel olarak kullanılmakta, bunlardan 10 adedi tek bir otel tarafından işletilmektedir. Bölgede 2 adet tarihi hamam ve 1 adet modern banyo mevcuttur. 2 bina garaj olarak kullanılmaktadır. Bunlardan bir tanesi aynı zamanda benzin istasyonudur.

11 Okul bu bölgenin karakteristik bina ve arazi kullanımını belgelemektedir. (Galatasaray Lisesi, Atatürk Erkek Meslek Lisesi, Rum Zografion Erkek Lisesi, Rum Zapion Kız Lisesi, Rom Ortodoks Merkez Kız Lisesi, Özel Eseyan Ermeni Kız Lisesi, İtalyan Kız Orta Okulu, Fransız Kız Orta Okulu "Sen Pulşeri", Burgar Orta Okulu, Beyoğlu İlk Okulu, Rum Aya Triada İlk Okulu), 481 Ada 24 parseldeki Rum Taksiyarin İlk Okulu ile 492 ada 13 parseldeki İtalyan Erkek İlk Okulu kapanmıştır. Ayrıca 481 ada 4 parselde İtalyan Yetimhanesi mevcuttur. Bölge içinde bir hastahane (Taksim Hastahanesi), bir konsolosluk (Yunan Konsoloslugu) Beyoğlu Emniyet Müdürlüğü, Beyoğlu Müftülüğü ve Beyoğlu Havagazı İdaresi mevcuttur.

Kuloğlu Sokağı, Alyon Sokağı ve devamı Hasnun Galip Sokağı, Büyük Parmakkapı ve Küçük Parmakkapı sokakları ile Tel Sokağı ve İpek Sokağı bar, pavyon, gece klübü, film ve reklam şirketleri ile bunlarla ilişkili kahve ve lokantaların yoğun olarak bulunduğu bölgelerdir.

Bölgenin güneyinde yer alan 282 bina konut olarak kullanılmaktadır. 2 Parsel üzerinde büyük bir kilise ve müstemilatı (Ayatriada Kilisesi), 1 parselde Ermeni Kız Lisesi Kilisesi, 1 parselde mescit ve 3 parselde de çeşme yer almaktadır.

Bölge : İstiklal Caddesi ve bu caddeye mahsus ticaret ve bürolar, İstiklal Caddesi doğusunda yer alan eğlence yerleri-filim stüdyoları, işyerleri ve imalathaneler, Okullar ve konutlarla karışık işyeri ve imalathaneler, yoğun konut

kullanım alanlarından oluşmaktadır.

Bölge İçin Öneri Kullanımlar :

İstiklal Caddesi üzerindeki binaların ticaret, işyeri ve turizm kullanımına, İstiklal Caddesine paralel sokaklardakibinaların eğlence yerleri ve otel ve pansiyon kullanımına,

Okullar bölgesindeki binaların konut-pansiyon olarak değerlendirilmesine, Mevcut konut alanlarının ise, koruma altına alınarak ve sıhhileştirilerek konut kullanımının devam ettirilmesine karar verilmiştir.

Sonuçta bölge için toplam olarak 331 bina konut, 176 bina ticaret-işyeri, 73 bina konut-pansiyon, 68 bina konaklama ve turizm amaçlı kullanım, 19 bina ise, yeme-içme fonksiyonlarına ayrılmıştır. Okul, hastahane, kilise, cami, konsolosluk, resmi daire vb. binaların mevcut şekilleri ile korunması düşünülmüştür.

Bölgede yer alan önemli yapılardan Asya Hanı ve Pasajı'nın turizm ağırlıklı kullanımı önerilmiştir. Bugün kısmen boş ve kısmende ayakkabı imalatçıları, deri eşya yapımcıları ve konfeksiyon atölyeleri ile birkaç niteliksiz pavyon tarafından işgal edilmiş olan yapı herbiri yedişer katlı dört bloktan oluşmakta, hem konaklama hemde yeme-içme-eğlence yerleri yapılmasına müsait bulunmaktadır.

IV.a Bölgesinde 11.912 m² toplam yapı alanı olan 24 bina otel olarak kullanılmaktadır. Mevcut toplam yatak kapasitesi 476 dır. Mevcut otellerde, 1 yatak için 25 m² alan bulunmaktadır. Otel-pansiyon olarak kullanılması önerilen parsellerde binanın mimari tipolojisi ve otellerin niteliğinin yükseltilmesi bakımından yatak başına 30 m² alan ayrılmıştır.

Önerilen projede toplam 56.255 m² yapı alanı olan 44 binanın otel, toplam 23.951 m² yapı alanı olan 73 binanın da pansiyon olarak kullanılması öngörülmüştür. Yeni önerilen toplam konaklama kapasitesi 2290 yataktır.

IV.b BÖLGESİ

MEVCUT DURUM VE ÖNERİLER

İstiklal Caddesinin Galatasaray-Tünel aksının doğusunda, İstiklal Caddesi-Yeniçarşı Caddesi Şahkulu Bostan Sokağı arasında kalan alan IV.b Bölgesi

olarak belirlenmiştir.

Bu bölgede 10 yapı adası ve 340 parsel mevcuttur. Bu parsellerden 118'i üzerindeki yapılar taşınmaz kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulunca tescil edilmiştir. 81 parseldeki yapıların ise, tesbitlerimize göre korunması gerekmektedir. Böylece koruma altına alınacak parsel sayısı 199 a ulaşmaktadır. Bazı parselerde ise korunacak yapı sayısı birden fazladır. Görüldüğü gibi bölgedeki yapıların %59'u korunması gerekli eski eser niteliğindedir.

Konsolosluklar bölgenin ağırlıklı fonksiyonunu oluşturmakta ve arazinin büyük bir kısmını kaplamaktadır. 317 no.lu adada Fransız Konsoloslugu, Hollanda Konsoloslugu, 325 no.lu adada İtalyan, İspanyol ve Rus Konsoloslukları, 285 no.lu adada ise İsveç Konsoloslugu yer almaktadır. 324 Ada 3 parselde yer alan Polonya Sefareti ve Ticaret Ateşeliği (daha önce de 318 ada 12 parseldeki Polonya Apartmanı), 285 ada 7 parselde Unyon Hann arkasında Sıraservi Çıkmazındaki binada yer alan Macar Konsoloslugu ve 317 ada 24 parseldeki Raguza Şehir temsilciliği ise kapanmıştır. Bölgede 2.önemli fonksiyon okullardır. İtalyan erkek ilk Okulu, İtalyan Ticaret Lisesi, İtalyan Lisesi, Beyoğlu Anadolu Lisesi (Eski İngiliz Kız Orta Okulu), Özel Tarhan Koleji bu grup yapılarıdır.

26 Parseldeki yapıları tamamen (28 bina) 4 bina kısmen boştur. 13 Bina imalat-işyeri, 23 bina Beyoğlu özel ticaret-işyeri, 15 bina ticaret-işyeri, 25 bina imalat, 2 bina ticaret-imalat, 8 bina ticaret, 3 bina banka, 2 bina banka-işyeri, 1 bina Resmi Daire-işyeri, 9 bina konut-imalat, 1 bina garaj-konut, 1 bina garaj, 17 bina konut-işyeri, 1 bina otel, 130 bina konut, 11 bina işyeri, 4 bina depo-imalat, 2 bina işyeri-boş, 2 bina konut-boş, 8 parsel boş arsa, 2 parsel cami, 2 parsel çeşme, 1 parsel türbe, 6 parsel konsolosluk, 3 parsel okul, 8 parsel Resmi Daire (Sularıdaresi ve PTT), 6 parsel kilise ve müstemilatı olarak kullanılmaktadır.

Bölge;

İstiklal Caddesi ve bu caddeye mahsus ticaret, işyeri ve bürolar.

istiklal Caddesine cephe vermekle beraberdoğuya doğru yayılan konsolosluklar, kiliseler ve okullar bölgesi ve bu bölge içinde kalan nitelikli konut alanları,

Yeniçarşı Caddesi konut-ticaret bölgesi,

Gülbaba Sokağı-Boğazkesen Caddesi, Kumbaracı Yokuşu ve Şahkulu Bostan Sokağı arasında kalan çok nitelikli eski konut ve iş hanlarının bulunduğu çöküntü bölgelerinden oluşmaktadır.

İstiklal Caddesi üzerindeki binalar ile caddeye bağlanan sokakların biri bölümünün ticaret, işyeri ve turizm kullanımına, Boğazkesen Caddesi-Tomtom Kaptan sokağı ve Baba Ocağı Sokağındaki binaların otel ve pansiyon kullanımına, diğer eski konut yapı adalarının nitelikleri yükseltilerek konut kullanımına ayrılması önerilmiştir.

Sonuçta 203 binanın konut, 21 binanın pansiyon, 27 binanın konaklama ve turizm amaçlı kullanılması 44 binanın ticaret-işyeri olarak kullanılması 33 parseldeki okul, kilise, cami, konsolosluk, Resmi Daire vb. binalar ile yeşil alanların olduğu gibi korunmaları düşünülmüştür.

IV.b Bölgesinde 1269 m² toplam yapı alanı olan bir bina otel olarak kullanılmaktadır. 52 yatak kapasitesi mevcuttur. Önerilen projede toplam 38262 m² yapı alanı olan 25 binanın otel, toplam 8618 m² yapı alanı olan 21 binanın da pansiyon olarak kullanılması öngörülmüştür. Yeni önerilen toplam konaklama kapasitesi 1340 yataktır.

Öncelikli Proje Alanı :

İstiklal Caddesi ile Boğazkesen Caddeleri arasında Postacılar Sokağı ile başlayan ve Tomtom Kaptan Sokağı ile devam eden bir bağlantı mevcuttur. Bu bağlantı yaya aksı niteliğindedir. Bir tarafta Fransız Konsolosluğu ile, Sen Lui Fransız Kilise ve Manstırı ve Hollanda Konsolosluğu duvarı ile Duct. Chapel'in girişi, diğer tarafta Santa Maria Kilisesi bağlantısı, İspanya Konsolosluğu ve Terre Sanite Kilisesi, İtalyan Konsolosluğu, İtalyan Ticaret Ateşeliği, İtalyan Ticaret Lisesi ve İtalyan Erkek İlk Okulu yer almaktadır. Postacılar Sokağı sağ köşesindeki eski Sulh ve Fransa Oteli bugün Akbank binası olarak kullanılmaktadır. Sol köşesindeki eski Şaup Apartmanı, yolun kıvrıldığı köşede Clavani Apatmanı, Sulh ve Fransa Otelinin sırasında Santa Maria Apartmanı ile Galerilerin yer aldığı apartmanlar mevcuttur. Daha aşağıda solda Fransız Konsolosluğuna ait eski Fransız Mahkemesi binası ile konsolosluk kapısına ulaşılır. Onu takip eden 317 oda 1 parselde yer alan 3 binadan oluşan yapılar tamamen boş ve metruk durumdadır. Bunların içindeki 1.derece eski eser olan ahşap konak çökmek üzeredir. Bu binaları takip eden 324 no.lu adanın 7 no.lu

parseli İtalyan Oteli'dir. 6 no.lu parseldeki ahşap binada ise, otel ile beraber çalışan bir pavyon-klüp mevcuttur. Daha sonraki yapılar yemek fabrikası ve boş bir eski bina niteliksiz konutlardır. 324 no.lu adanın 1.4 ve 100 no.lu parsellerindeki yapılar tamamen, 8 ve 9 no.lu parsellerindeki yapılar ise, kısmen boştur. Bu yapı adasında ayrıca Tomtom Paşa Cami ve müstemilatı ile bir çeşme mevcuttur. 325 no.lu adanın devamında İtalya Konsolosluğu ve İtalyan Lisesi ile Boğazkesen Caddesi arasında kalan alanda yer alan eski hanlar ile arka bahçede yer alan büyük ve küçük binalar (kartonpiyer imalathanesi) ve bahçe özel olarak araştırılıp değerlendirilmesi gerekli tarihi yapılarıdır. Bu yapılar da yarı yarıya boştur ve çok kötü kullanılmaktadır.

V.3.1.2 BEYOĞLU-GALATA TURİZM GELİŞİM PROJESİ BÖLGELERE GÖRE TOPLAM YATAK KAPASİTESİNİN BELİRLENMESİ

Turizm konaklama amaçlı kullanılması önerilen mevcut yapıların toplam alanları :

	Mevcut	Öneri	Öneri	
	Otel	Otel	Pansiyon	Toplam
324 Ada	1280 m ²	1911 m ²	2056 m ²	5247 m ²
323 Ada	-	700 m ²	784 m ²	1484 m ²
325 Ada	-	10510 m ²	1512 m ²	12022 m ²
317 Ada	-	3537 m ²	3793 m ²	7330 m ²
Toplam	1280 m ²	16658 m ²	8145 m ²	26083 m ²
	52	475	232	759
	Yatak	Yatak	Yatak	Yatak

Bölgenin tek oteli Otel İali, 5 katlı toplam 1280 m² alanlı tescilli bir yapıdır. Bu otel 32 oda ve 52 yatak kapasitelidir. Projenin gerçekleşmesi halinde bu alandaki yatak kapasitesi 750-800 yatağa ulaşacaktır.

Beyoğlu-Galata Turizm Gelişim Projesi Bölgelere Göre Toplam Yatak Kapasiteleri :

	Mevcut	Öneri	Toplam
	Yatak	Yatak	Yatak
	Sayısı	Sayısı	Sayısı
I.Bölge	-	400	400
II.Bölge	-	3975	3974
III.Bölge	3510	9500	13010
IV.Bölge	528	3630	4158
Toplam	4038	17504	21547

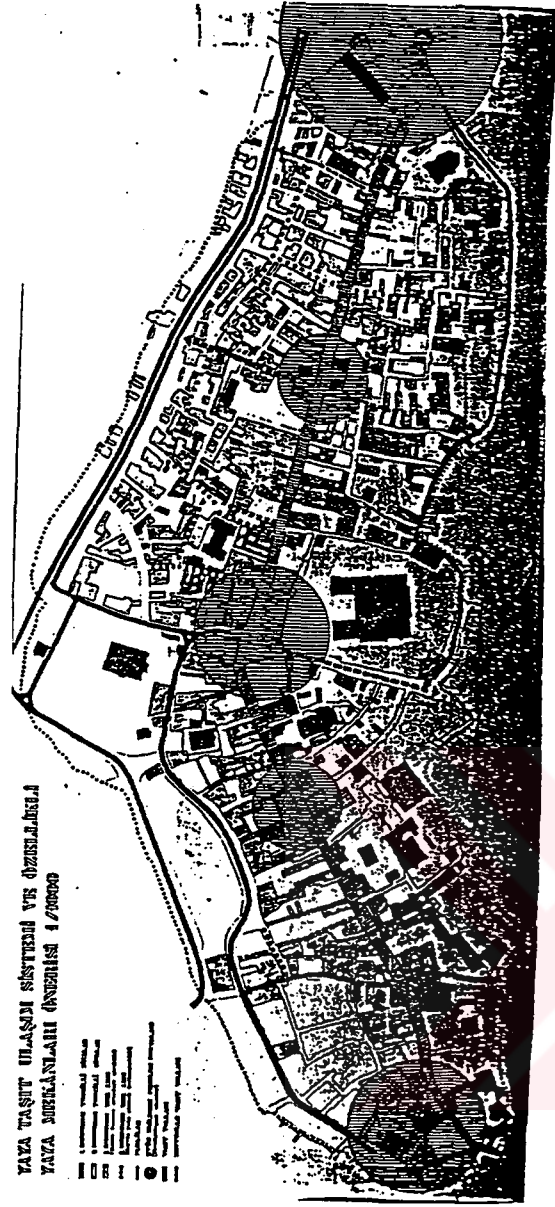
İSTANBUL'un Tarihi Yarımadası'nın en eski yerleşim bölgelerinden olan EMİNÖNÜ, çağın getirdiği toplumsal değişmelere ayak uyduramamış, imar düzenlemeleri, istimlak ve yıkımlarla, bugün tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bölgenin asıl fonksiyonuna hizmet eden deniz yolu taşımacılığının da "önemini yitirmesi" sonucu, Haliç'le Sarayburun arasındaki, İstanbul'un en önemli limanı ve ticaret merkezi olan EMİNÖNÜ çarşısının işleyişini değiştirmiş, önemini azaltmıştır.

Yok olan Galata köprüsünün yanına yapılan yeni köprüyle ve 1992'de alınan kararlar doğrultusunda, otoyol yonca yavşağına dönen EMİNÖNÜ ve KARAKÖY MEYDANLARI ile İstanbul eski kent kimliği gün geçtikçe yitirilmektedir.

1860'larda KARAKÖY'ün BEYOĞLU'ndaki konut ve iş alanlarıyla ilişkisinin artması, ilk metronun, Tünelin işletmeye açılmasını ve 1913'te ilk elektrikli tramvayın, BEYOĞLU'nu ŞİŞLİ'ye bağlaması sonucu Taksim kent ve batılı anlamda bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

19.yüzyıl alışveriş geleneğinin oluşturduğu özel bir çarşı olan BEYOĞLU ÇARŞI'sı da, eski kentin, eski işlevini günümüze dek korumuş ender parçalarındandır. Bu bölgelerde bazı binaların işlevini yitirdiğini ve yeni işlevleri barındırmaya elverişli olmamaları yüzünden kullanılmadıklarını görebiliriz. Bu yüzden, vazgeçilmez, değerdeki tarihsel binaların olanakları ile, günün alışveriş kullanım ve istemlerinin uzlaştırılması ve bölgeye yeni, güçlü ve çekici öğeler kazandırarak, çevreye çağdaş bir içerik ve verimliliğin sağlanması gerekmektedir.

Son yıllarda gerçekleştirilen, BEYOĞLU-İSTİKLAL CADDESİ yayalaştırma projesi, bölgeye kaybettiği canlılık ve kullanımı yeniden kazandırmıştır. Sinema, tiyatro ve eğlence yerleri, kafe ve kültür merkezleri ile özlenen eski fonksiyonuna kavuşmaya başlamıştır.

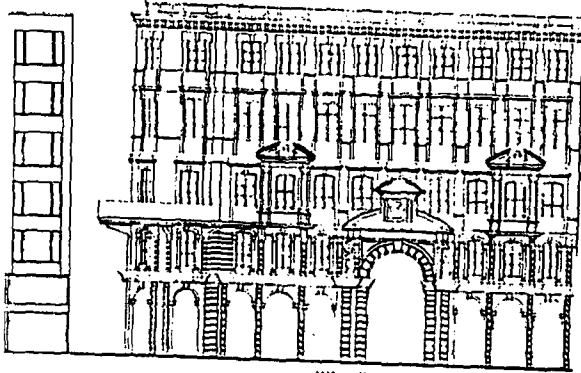
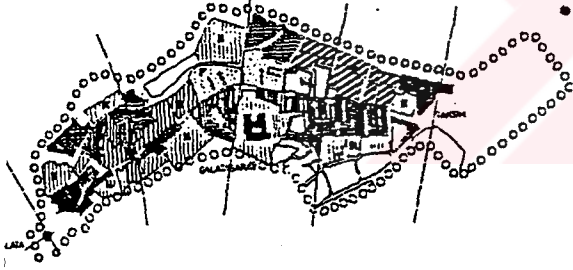
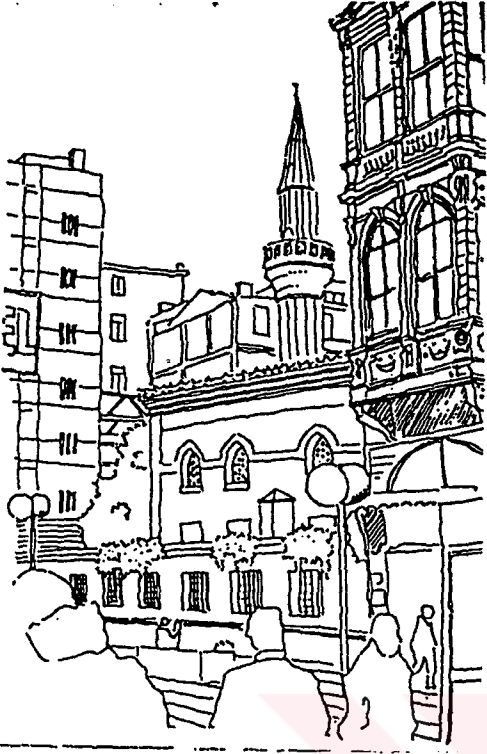
BEYOĞLU Düzenleme Projesi'nin bir parçası olan yayalaştırma ile birlikte:

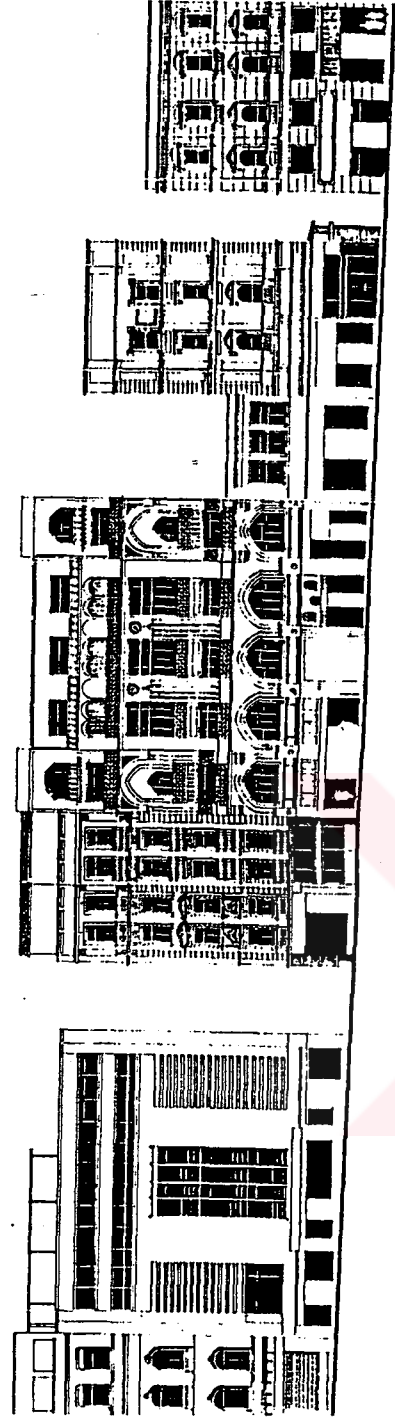
Bugüne kadar dokuda yer alan tüm sağlıksız ve bir varlık değeri olmayan,yozlaşmış yapılar ve öğeler temizlenmelidir.

- Böylece gerçek anlamda, salt tarihsel ve sanatsal değeri olan binalara özgün bir çevre sağlanmış olur. Bunun yanı sıra onarım ve bakım gerektiren yapılarda tamamlanarak, yaşanır hale ve estetik bir sonuca ulaştırılmalıdır.

- Bu uygulama sonucu elde edilen boşluklara, çağın alışveriş özelliklerinin gerektirdiği ve çevrenin fiziksel sistemiyle bütünleşebilecek, yeni çarşı yapıları kazandırılmalıdır.Böylece geleneksel dokuya özgü çarşı anlayışı ve karakteristik ölçü düzeni, yeni yapılarda da yinelenen, etkin bir tasarım ögesi olarak benimsenir.

- Plastik unsurlar, meydanlar, dinlenme yerleri ve "yeşil" düzenlemeler estetiğin ve canlılığın artırılması.

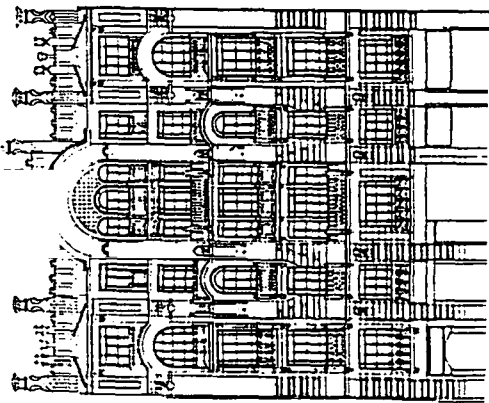

OLUNYA HANI GEÇİDİ

KALLAVI SOKAĞI

- Ulaşım ve otopark imkanları yeterli ve uygar düzeyde tasarlanmalı, uygulanmalıdır.
- Dokuda varolan satış birimleri ile, öngörülen çağdaş alışveriş kuruluşları için gereken servis ulaşımının, doğru bir organizasyonla çözümlenmesi, bu suretle çarşı yolu mekanının tamamen yaya egemenliğine bırakılması gerekir.
- Özellikle kullanım dışı kalmış zemin sütündeki katlar için yeni kullanım olasılıkları düşünülmelidir. sokakla bütünleşen "bütün bina" kullanımı söz konusu olabileceği gibi, üst katlara ayrı bir fonksiyon (konaklama, bağımsız büro, kafe, güzel sanatlar-folklorik el sanatları atölyeleri konut) getirilebilir.

KAYNAKLAR

- AKÇURA, N. (1873), Yabancı Ülkelerde Eski Eserlerin Korunması, Mimarlık, S.8.
AKIN, N. (1990) Galata Tarihi Dokusunun Değerlendirmesi Üzerine Görüşler, İstanbul'un Problem Noktaları ve Öğrenci Çalışmaları ile Çözüm Arayışları Sempozyum Bildirileri, İTÜ Mimarlık Fak. Yayını, İstanbul.
- AKOZAN, F. (1963), Türk Han ve Kervansarayları Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul.
- ALPER, E. (1985) İstanbul ve Tarihi Çekirdeği, İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı Bildirileri, İstanbul.
- AKOZAN, F. (1963) Türk Han ve Kervansarayları, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeler, S.1
- AKOZAN, F. (1979) İstanbulun Kapalı Çarşısı, Tarih Dergisi, S.32
- SEZGİN, H., YÜCE, İ.
- AKOZAN, F. (1985) İstanbulun Tarihi Yarımadasının Ticaret Merkezi, Akedemi Dergisi s.10
- AKOK, M. (1956) Kütahya Büyük Bedesteni, Vakıflar Dergisi
- AKTÜRE, S. (1981) 19. yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, Ankara. Ankara ODTÜ Matbaası.
- AKTÜRE, S. (1975) 17. yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehirsal Yapının Değişme Süreci, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi.
- AKTÜRE, S. (1984) 16. yüzyıl Öncesi Ankarası Üzerine Bilinenler, ODTÜ Mim. Fak. Basın İşbirliği
- AKTÜRE, S. (1992) Osmanlı Döneminde Ankara'nın Ticaret Merkezi- Hanlar Bölgesi, Ankara Konuşmaları Yayını. TMMOB yayını 1992.
- ANON. (1987) Elli Yıl Önce Bugün, Cumhuriyet Gazetesi, 29 Eylül.
- ANON. (1986) Adım Adım Kent Yenilenmesi, Berlin Kreuzberg Türk Mahallesinde Yenileme Çalışmaları, Yapı, No:63.
- ANON (1986) Antalya Kaleiçi, Yapı, No:66, İstanbul
- ANON (1973) Eski Kent Parçalarında Koruma ve Değerlendirme, Mimarlık, S.6.
- ANON (1979) Koruma Kararlarını Uygulamadaki Güçlüklere Tipik Bir Örnek; Şart Çarşısı, Çevre No:3.
- ANON (1984) Tek Yapıdan Çevre Korunmasına, Mimarlık, No:3-4
- ANON (1973) Sanayileşmemiş Bir Ülke Olarak Türkiye'de Tarihi Çevre Korunması ve Restorasyon, Mimarlar Odası Özel Komisyon Raporu, Mimarlık, S.8
- ASLANAPA,O. (1986) Osmanlı Devri Mimarisi, İnkilap Kitapevi.
- AYSU,M. E. (1977) Eski Kent Mekanlarını Düzenleme İlkeleri, Doktora Tezi, İ.D.M.M.A. İstanbul.

- BARKAN, Ö. L.(1970) İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, İstanbul.
 AYVERDİ, E.
 BAYHAN, İ. (1969) Şehir Planlaması, İstanbul.
- CANSEVER,T. (1985) İslam Şehirleri ve Mimarlık Mirasının Koruması Meselesi, İstanbul Deneyi ve Örnekler, İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı- Bildiriler, İstanbul.
- CEZAR,M. (1963) Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yangınlar ve Tabii Afetler, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul.
- CEZAR,M. (1981) XIV-XVI yüzyıllar Türk Şehrinde Çarşının Konumu ve Çarşıların En Tipik Yapısı, Akedemi 10, İstanbul.
- CEZAR,M. (1985) Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, İstanbul, 1985.
- CHILDE,G. (1971) Tarihte Neler Oldu, C.NICHOLLS Comp Ltd. Penguin Books, England.
- ÇUBUK,M. (1978) Şehircilik I, MSÜ. Mim. Fak. Şehircilik Ders Notları, İstanbul.
- ÇUHADAROĞLU,F. (1985) İstanbul'da Kentleşme Süreci ve Alınması Gerekli Tedbirler, İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı-Bildiriler, İstanbul.
- DİRİMTEKİN, F. (1956) Fetih'den Önce Haliç Surları, İstanbul.
- DÖKMECİ, V. (1990) Tarihsel Gelişim Sürecinde, BEYOĞLU, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul
- ÇIRACLI,H. (1979) İstanbul Anıları, İstanbul.
- ELDEM, S.H. (1986) 1992'nin Önemi ve Haliç'teki Yıkımlar, Milliyet Sanat Dergisi, İstanbul, S.7.
- EREZ, S. (1971) Seyahatnamesi, Çev. Zuhuri Danışman, C.I., İstanbul
- EVLİYA, Ç. (1971) İstanbul'un Türk Devrindeki Gelişmesi ve Koruma Çaaereleri, İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı-Bildiriler,
- EYİCE, S. (1980) Küçük Anadolu Kentlerinde Tarihsel Dokunun Korunması İle İlgili Bir Yöntem Araştırması, Doktora Tezi, İTÜ, İstanbul
- FERSAN, N. Safranbolu Örneği ve Bize Öğrettikleri, Milliyet-Kültür Mirasımız, 16. Fasikül, S.126.
- GÜNAY, R. (1976) Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi, İstanbul.
- GÜRAN, C. (1982) Uygulamacı Sorunları, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, No:4, Ankara.
- ILTER, İ. (1976) Roma'da İş İlişkileri, AIHF Yayınları, No:336, Ankara.
- KARADENİZ,Ö. (1986) 1980'li Yılların Türk Mimarlık Dünyasına Bir Bakış, Mimarlık, No.2.
- KAZMAOĞLU,M. (1964) Ereğli-Ağır Sanayi'den Önce Bir Sahil Kasabası, DPT Yayını, Ankara.
- TANYELİ, U.
 KIRAY, M.V.

- KOÇU, R. (1946) İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul
KORN,A. (1953) History Builds The Town, Lund Hump Hries & Co. Ltd.
- KOSTOF, S. (1983) Majesteleri Kazma, Yıkımın Estetiği, Çev: Deniz Altan, Burak Boysan, Mimarlık, S.10
- KUBAN, D. İstanbul'un Tarihi Yapısı, Mimarlık, No.5
KUBAN, D. (1973) İstanbul'da Eski ve Yeni: Koruma Olasılıkları, Mimarlık, No:3
- KUBAN, D. (1984) Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi ve Restorasyon Uygulamaları Üzerine Gözlemler, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, No:4, Ankara.
- KUBAN, D. (1984) Çağdaş Koruma, Tasarım ve Planlama İlişkilerine Kuramsal Bir Yaklaşım, Mimarlık, No:3-4
- KUBAN, D. (1986) 1980'lerde Türkiye'de Mimarlık Genel Bir Değerlendirme, Mimarlık, No:2.
- KUBAN, D. (1986) İstanbul'un İmarı ve İkilemleri, Milliyet Sanat Dergisi, S. 148, İstanbul, No.7
- KUNT, A. (1980) Chester Örneğinde Eski Kent Çarşısı Dokularındaki Çağdaş Uygulamalar, Doçentlik Tezi, İ.D.M.M.A., İstanbul, 1980.
- KURAN, A. (1986) Çevre Düzenlemesinde Süreklilik ve Değişim, Milliyet Sanat Dergisi, s. 148, İstanbul, No:7
- MADRAN, E. (1982) Yıllık ve Beş Yıllık Programlarda Kriter ve Uygulama Sorunları, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, No:4, Ankara.
- MUTLU, A. (1985) Eski Eserlerin korunması, Vakıflar, C. XIX, Ankara.
- MSÜ. MİMARLIK FAKÜLTESİ ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA BÖLÜMÜ
PROJE ÇALIŞMALARI (1985) Beyoğlu'nun Rehabilitasyonu (İstiklal Caddesi ve Çevresinin Düzenlenmesi), İstanbul
- ORTAYLI, İ. (1979) Türkiye İdare Tarihi, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Doğan Basımevi, Ankara.
- OSTEN, C. (1990) Media Dergisi, ODTÜ Mimarlık Fak. Yayını, No:1.
ÖNER, O. (1982) Eski Yapıların Turizm Amaçlı Değerlendirilmesi, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, No:4, Ankara
- ÖZDEŞ, G. (1986) İstanbul'un Geleceği, Yapı, No:66, İstanbul, No.2
ÖZDEŞ, G. (1954) Türk Çarşıları, İstanbul.
- SEDİLOT, R. (1983) Değişiklikten-Süpermarkete, Cep Yayınları, İstanbul
SEZGİN, H. (1984) Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış, İstanbul.
- SPREİREGEN, P. (1965) Urban Design: The Architecture of Towns and Cities, Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını, Kütüphane Kart No:65-25250 USA
- SÜHER, H. (1963) İstanbul'da Bölge Planlamasına Yardımcı Bir Araştırma, İstanbul.

- TAPAN, M. (1986) Kreuzberg'e İlişkin Düşünceler, Yapı, no.68, İstanbul
ULUSOY, B. (1985) Kentsel Strüktürlerde Önemli Eski Akıların Revitalisation'u, Yüksek Lisans Tezi.
- ÜNSAL, B. (1969) İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul.
- ÜSTÜNKÖK, O. (1971) Eski Eserlerin Onarımında Çevresel Anlayış, Vakıflar, Ankara, No.9
- YAMANER, G. (1986) Fener Evlerini Kurtaralım, Milliyet Sanat Dergisi, S.148, İstanbul, No.7
- YÜCE, İ. (1980) Medrese Yapıları ve Koruma İlkeleri Doğrultusunda Çağdaş Yaşam İçindeki İşlevleri, Doktora Tezi, İ.D.G.S.A., İstanbul.
- ANABRITANICA
BÜYÜK LAROUSSE
BÜYÜK TARİH ATLASI
ENCYCLOPEDIA OF URBAN PLANNING

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı : Elif Yeşim
Soyadı : Özgen
Doğum Yeri : Ankara
Yılı : 1969
Baba Adı : İsmet Tamerkan
Uyruğu : T.C.
Yabancı Diller : İngilizce (Çok iyi)

Eğitim :
1979-80 : TED Ankara Koleji Vakıf Özel İlkokul Kısmı
1982-83 : TED Ankara Koleji Vakıf Özel Ortaokulu Kısmı
1985-86 : TED Ankara Koleji Vakıf Özel Lise Kısmı
1990-91 : Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
1992 : Yıldız Teknik Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimari
Tasarı Bölümü
1993-95 : (Yüksek Lisans Eğitimi) Tez Aşamasındayım

İş Tecrübesi :
1995 : EREN TALU Mimarlık Ltd. Şti. (Halen çalışmaktayım)
1993-95 : EROL SEVİMLİ-Sevimli Mim. & Dek. San. Tic. Ltd. Şti.
1991-92 : Kıbrıs Doğu Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Bölümü
Araştırma Görevliliği
(Part Time Ass At Design Dep.)
1990-91 : Tulta Mim. & Taşcıoğlu Yapı Ltd. (İstanbul)
1988-89 : Tamer Özlü Mimarlık ve İnşaat Bürosu Şantiye Stajı
Ankara
1987-88 : Yalçın & Beta Oğuz Mimarlık Bürosu
Büro Stajı Ankara

Yapılan Bilimsel Çalışmalar :

Yıldız Üniv. Mim. Fak. Mim. Bölümü
bitirme ödevi Levent'te huzur evi projesi
İTÜ. Mimarlık Bölümü Döner Sermaye İşletme Gurubu
Çalışmalarına Yardım
Kıbrıs/Lefkoşe Mimarlık Odası'nın Düzenlediği
(Naci-Talat Anıt Mezar Yarışması)

Teşvik Ödülü : 1992 (Grup arkadaşım Kıbrıs Doğu Akdeniz Ün.
Öğretim Görevlisi (Ufuk Dağlı)

Yıldız Üniversitelerarası Yüksek Lisans Eğitimi 1. Dönem Projesi
(Eminönü Meydan Düzenlenmesi ve Yeni Doku Önerisi)

Hobiler : Güzel sanatların tüm dalları ile ilgiliyim ve amatör
olarak uğraşmaktayım.

